

Rosendals nya trädgård

– En komparativ studie mellan nutida och dåtida utformning av
Rosendals trädgårdar

Pia Larsson

Rosendals nya trädgård – En komparativ studie mellan nutid och dåtid

The New Garden of Rosendal - A Comparing Study Between Today and Yesterday

Pia Larsson

Handledare: Anders Folkesson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Biträdande handledare: Åsa Ahrlund, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Peterson, Anna, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Biträdande examinator: Wegren, Kristin, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 30 hp

Nivå och fördjupning: A2E

Kurstitel: Master's Project in Landscape Architecture

Kurskod: EX0814

Program: Landscape Architecture Master's Programme

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2017

Omslagsbild: Pia Larsson

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Rosendal, historiska trädgårdar, renässans, barock, landskapsparker, tysk stil, allmogestil, funktionalism, gestaltning, anläggningsprocess

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Tack!

Jag vill rikta ett speciellt tack till Poul M Mikkelsen, ägare av Rosendal, som gav mig möjligheten att vara med under anläggningen av slottets nya trädgård och som var villig att svara på frågor och dela med sig av sin kunskap. Jag vill också tacka Torben Thim, ansvarig för anläggandet, för all kunskap som han så generöst har delat med sig av.

Bild 1. Rabatt i Västra trädgården.

Foto: Pia Larsson, 2016-09-28

Sammanfattning

1615 byggdes ett nytt slott, Rosendal, utanför Helsingborg, och 1756 byggdes slottet om och den gamla trädgården likaså. Under årens lopp kom trädgården sedan att förändras flera gånger. 2015 såldes slottet till Poul M Mikkelsen som inte bara rustar upp slottet utan även hela trädgården. Vad innebär då detta nya kapitel i Rosendals trädgårdshistoria? Hur förhåller sig trädgården till det historiska arvet på platsen samt till de historiska stilidealerna för olika epoker?

Det här arbetet tar upp Rosendals nyanlagda trädgård från 2016-2017 inklusive Poul M Mikkelsens gestaltnings- och anläggningsprocessen *Att måla en trädgård*, samt tidigare trädgårdar som har funnits på Rosendal, från 1600-talet och framåt. Vidare innehåller arbetet en sammanställning av Sveriges trädgårdsideal från renässansen på 1600-talet fram till och med funktionalismen under mitten av 1900-talet. En jämförelse görs mellan den nya trädgården och de gamla som tidigare funnits på Rosendal. Den nya trädgården jämförs även utifrån stilidealerna under de ovan nämnda epoker för att på så sätt sätta in den i ett historiskt perspektiv. Även Rosendals tidigare trädgårdar sätts i relation till sina samtida ideal.

Rosendals trädgårdar har kontinuerligt utvecklats och förändrats efter rådande stils ideal fram till ungefär andra halvan av 1800-talet då trädgårdarna allt mindre kom att följa tidens ideal och kom att utvecklas allt mindre. Trots detta har Rosendals nya trädgårdar, under Poul M Mikkelsens omgestaltning, i viss mån tagit upp trädgårdarnas historiska arv och satt in det i en ny kontext. Vissa historiska arv, som bruket att rama in trädgården med en häck, faller sig naturligt på platsen för att skapa lä i trädgården. Andra element har återinförts efter studier av bilder över de tidigare trädgårdarna. Ytterligare några element är nya för platsen och helt skapade utifrån Poul M Mikkelsens egna önskemål och tankar och har vuxit fram under gestaltnings- och anläggningsprocessen på plats vilket gör den nya trädgården till en unik plats med en kombination av både historia och moderna inslag.

Abstract

In 1615 a new castle, Rosendal, was built outside of Helsingborg and in 1756 Rosendal went through a transformation according to the style preferences of the time, and the garden was changed as well. After that, the garden has developed over the years. In 2015 Rosendal was bought by Poul M Mikkelsen and not only the castle, but also the garden, is currently going through a renovation. What does this new chapter in the garden history of Rosendal mean? How does the new garden relate to the historical gardens at Rosendal and what historical influences can be seen?

This essay discusses the new garden at Rosendal, from 2016-2017, including Poul M Mikkelsens design and construction method *To Paint a Garden*, as well as old gardens at Rosendal, from 1600 until today.

The essay also includes a compilation of Swedish garden style preferences from the renaissance in 17th century to the modernism during the 20th century. A comparison between the new garden and the old gardens at Rosendal is made, and the new garden is also compared with the old style preferences to put it into a historical context. The old gardens are also put in relation to the style preferences of the time.

The gardens at Rosendal have constantly been changing due to changing style preferences until the second half of the 19th century. After that the gardens developed less and followed the style preferences less and less. Despite this, the new gardens at Rosendal have, during Poul M Mikkelsens changes, in a way revived the historical heritage from the gardens and put it into a new context. Some historical heritages, like the use of hedges around the garden to stop the wind, is a natural element to the garden to block the wind. Other historical elements have been brought back after studying pictures of the historical gardens. Furthermore some elements are completely new to the gardens and made completely from Poul M Mikkelsens thoughts and wishes and has developed during the design- and construction process at site. This makes the garden unique with its combinations of history and modern elements.

Innehållsförteckning

1 Inledning.....	8
1.1 Bakgrund.....	9
1.2 Rosendals byggnadsminnesförklaring.....	10
1.3 Syfte och frågeställning.....	10
1.4 Avgränsning.....	10
1.5 Metod och material.....	11
1.5.1 Litteraturstudie.....	11
1.5.2 Platsbesök och dokumentation.....	12
1.5.3 Arkivstudier med kart- och bildanalys.....	12
1.5.4 Diskussion av metod och material.....	13
2 Resultat.....	14
2.1 Rosendal 2017 – en nulägesbeskrivning.....	14
2.1.1 Västra trädgården.....	16
2.1.1.1 På promenad genom Västra trädgården.....	19
2.1.2 Övriga områden.....	22
2.1.3 Metoden Att måla en trädgård.....	23
2.1.3.1 Innan anläggningsprocessen.....	24
2.1.3.2 Under anläggningsprocessen.....	25
2.1.3.3 Efter anläggningsprocessen.....	27
2.2 Diskussion om metoden Att måla en trädgård.....	27
2.3 1600-talet på Rosendal.....	29
2.3.1 1600-talets trädgårdsideal i Sverige och Danmark med utblickar till Rosendal.....	29
2.3.1.1 Jämförelse mellan Rosendals 1600-talsträdgård och dagens trädgård.....	31
2.3.1.2 Jämförelse mellan Sveriges 1600-talsideal och dagens trädgård på Rosendal.....	31
2.4 1700-talet på Rosendal.....	32
2.4.1 1700-talets trädgårdsideal i Sverige med utblickar till Rosendal.....	38
2.4.1.1 Jämförelse mellan Rosendals 1700-talsträdgård och dagens trädgård.....	40
2.4.1.2 Jämförelse mellan Sveriges 1700-talsideal och dagens trädgård på Rosendal.....	40
2.5 1800-talet på Rosendal.....	42
2.5.1 1800-talets trädgårdsideal i Sverige med utblickar till Rosendal.....	47
2.5.1.1 1800-talets bevarandeideal.....	49
2.5.1.2 Jämförelse mellan Rosendals 1800-talsträdgårdar och dagens trädgård.....	50
2.5.1.3 Jämförelse mellan Sveriges 1800-talsideal och dagens trädgård på Rosendal.....	50
2.6 1900-talet på Rosendal.....	52
2.6.1 1900-talets trädgårdsideal i Sverige med utblickar till Rosendal.....	57
2.6.1.1 1900-talets bevarandeideal.....	59
2.6.1.2 Jämförelse mellan Rosendals 1900-talsträdgårdar och dagens trädgård.....	60
2.6.1.3 Jämförelse mellan Sveriges 1900-talsideal och dagens trädgård på Rosendal.....	60
2.7 Rosendal 2007.....	62
2.8 Rosendals trädgårdshistoria i kortformat.....	63
2.9 Övriga influenser och aspekter.....	66
3 Sammanfattande diskussion.....	68
4 Slutsats.....	72
5 För framtiden.....	73
6 Referenser.....	74
6.1 Otryckta källor.....	74
6.1.1 Arkivcentrum Syd, Rosendals godsarkiv.....	74
6.1.2 Uppsala universitetsbibliotek.....	74

6.1.3 Muntliga källor.....	74
6.2 Tryckta källor.....	74
6.3 Internetkällor.....	76
6.3.1 Publicerat material hämtat på internet.....	76
6.3.2 Webbplatser.....	78
Bilaga 1.....	79
Bilaga 2.....	85

1 Inledning

Rosendal är ett litet renässansslott strax utanför Helsingborg (se bild 2) som byggdes 1615 av den danske adelsmannen Anders Steensen Bille, även länsherre på Helsingborgs hus (Bedoire, 2006). Under 1750-talet gick Rosendal via giftermål över i släkten Bennet och fanns därefter i släktens ägo fram till 2015 då slottet såldes till Poul M Mikkelsen. När släkten Bennet tog över på 1750-talet genomgick både slottet och trädgården en stor ombyggnation. Därefter har slottets trädgårdar kontinuerligt ändrats efter rådande stils ideal och ägarnas tycke och nya element har regelbundet tillkommit medan gamla har tagits bort. När Poul M Mikkelsen köpte Rosendal var det dags för ännu ett kapitel i Rosendals historia, och både slott och trädgård genomgår än en gång en renovering och nybyggnation.

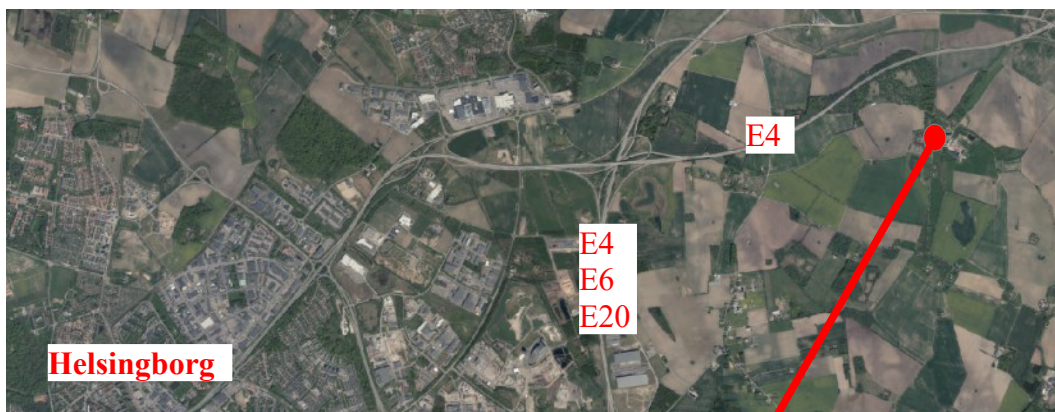

Bild 2. Ovan: Översiktskarta över Rosendals plats i landskapet. Rosendal är markerat med en röd prick.

Bild 3. Till höger: Rosendal under nyanläggning 2016.

Bilder: Lantmäteriet

1.1 Bakgrund

Från mitten av 1500-talet fram till mitten av 1600-talet byggdes flera slott och fästningar runt om i Skåne eftersom den danska riksrådsadeln var rik och mäktig (Bedoire, 2006). Slotten byggdes ofta i medeltida stil med intrikata försvarssystem och fungerade som en politisk manifestation mot kungen. Under 1600-talets början, då Rosendal anlades, minskade dock de stora försvarssystemen till förmån för den nordeuropeiska renässansens arkitektoniska ideal (ibid). Trots detta fick Rosendal ett utstuderat försvarssystem där stora ekstockar under marken ledde vatten som vid behov kunde översvämma ett stort område runt slottet (Jonsson, 1976). Valet av plats för slottet är typiskt för renässansen då man fortfarande byggde på öppen mark med god sikt och nära till vatten så att en vallgrav kunde byggas (Andersson et al., 2007). Rosendal utskiljer sig också från de andra tidstypiska slotten genom att det inte är byggt som en riddarborg utan snarare som en stor bondgård med låga längor (ibid) även om det finns andra slott från tiden som uppvisar samma stil (Kjellberg, u.å.).

Rosendal är ett av få välbevarade renässansslott från den danska tiden i Skåne (Nilsson, 2002). Rosendal var från början i viss mån symmetriskt, men det saknade en tydlig symmetriaxel¹ (Andersson et al., 2007). 1756, under friherre Jacob Wilhelm Bennets ägo, gjordes större ändringar på slottet. Det östra tornet med tillhörande flygel byggdes. Jacob Wilhelm Bennet lät också uppföra en ny entré till slottet söderifrån med en allé längs hela södra infartsvägen till slottet. Tillsammans skapade alléen och entrén den symmetriaxel som tidigare inte funnits och som nu leder från södra infartsvägen, genom slottet och Norra trädgården och ut på den norra infartsvägen (ibid).

Under 1800-talet anlades en ny park i landskapsparkestil norr om slottsträdgårdarna. Vid 1900-talets mitt anlätades arkitekter/landskapsarkitekter för att utveckla trädgården men enbart delar anlades. 2005 blev Rosendal byggnadsminnesförklarat (se 1.2 *Rosendals byggnadsminnesförklaring* för närmare beskrivning). Efter Mikkelsens förvärv har trädgårdens västra del, den Västra trädgården, utvecklats till en rhododendronpark med slingrande gångar och en stram idegranshäck med kvarter närmast slottet. I Norra trädgården har en idegransbåge planterats för att skapa en länk mellan slottet och trädgården. Vid sidan av slottsallén närmast slottet har nya träd planterats och i skrivande stund finns det ytterligare planer för trädgårdens utveckling. Vad innebär då detta nya kapitel i Rosendals trädgårdshistoria och hur förhåller sig trädgården till det historiska arvet på platsen samt till de historiska stilidealerna för olika epoker?

¹ Ordet symmetriaxel kommer genomgående användas genom arbetet och syftar till en rak axel som delar anläggningen symmetriskt i två delar (Nationalencyklopedin, 2017).

1.2 Rosendals byggnadsminnesförklaring

År 2005 blev Rosendal byggnadsminnesförklarat (Länsstyrelsen, 2005). Skyddsbestämmelserna i byggnadsminnet fokuserar framför allt på slottet med intilliggande byggnader, men omgivningen nämns kort. Den kullerstensbelagda gårdsplanen får inte förändras och vallgraven med intilliggande trädgård får till sin sträckning, karaktär och utformning inte förändras². Trädgården ingår i skyddsområdet och får inte ytterligare bebyggas eller på annat sätt väsentligt förändras och slottet ska skötas så att det bibehåller sin karaktär som slottsanläggning med tillhörande vallgrav, trädgård och ekonomibyggnader (ibid).

1.3 Syfte och frågeställning

Det här arbetet har två huvudsyften. Dels att dokumentera Rosendals nya trädgård och Poul M Mikkelsens gestaltnings- och anläggningsmetod, som han kallar *Att måla en trädgård*, och dels att analysera nyanlagda trädgårdselement i Rosendals slottsträdgård ur ett historiskt perspektiv. Ett sekundärt syfte är att genom dokumentation av Rosendals nyanlagda trädgård bidra till slottets godsarkiv.

Arbetet innehåller en beskrivning av Rosendals nya trädgård, och jämför den nya trädgården dels med Rosendals tidigare trädgårdar och dels med olika historiska trädgårdsideal som förekommit i Sverige och Danmark, då slottet var danskt när det byggdes, från 1600-tal till modern tid. Även Rosendals tidigare trädgårdar sätts i relation till sina samtida ideal.

Som frågeställningar till arbetet har jag använt:

- Hur ser Rosendals nya trädgård ut och vilka ideal tillämpas i metoden *Att måla en trädgård*?
- Hur förhåller sig Rosendals tidigare trädgårdar till samtida epokers ideal?
- Hur förhåller sig Rosendals nya trädgård till de tidigare trädgårdarna på Rosendal?
- Hur förhåller sig Rosendals nya trädgård till tidigare stilars ideal?

1.4 Avgränsning

En viktig avgränsning för arbetets storlek är att jag i den nutida beskrivningen kommer att fokusera på en specifik del av Rosendals ägor, den Västra trädgården, där nyanläggningen har hunnit längst, även om utblickar till omgivande trädgårdar görs för att sätta den Västra trädgården i ett sammanhang. De historiska tidsperioderna valdes utifrån slottets historia, med början på 1600-talet fram till den senast dokumenterade trädgårdsförändringen på mitten av 1900-talet. För att avgränsa arbetet sätts idealen i Sverige inte i relation till idealen i Europa och övriga världen i någon större utsträckning, även om idealen ofta går att härleda dit. Sättet att anlägga den nya trädgården på Rosendal, *Att måla en trädgård*, tas upp och diskuteras då det är speciellt, men en djupare jämförelse med gängse anläggningsmetoder görs inte eftersom det skulle leda till ett för stort arbete.

2 Jag har varit i kontakt med Länsstyrelsen vid för en närmare beskrivning av byggnadsminnet och hur de ställer sig till förändringarna som görs men jag har inte fått svar. Första mejlet skickades 2017-03-16 och en föreläsning med ansvarig antikvarie hölls 2017-04-27 då vi kom överens om att jag skulle mejla mina frågor vilket jag gjorde senare samma dag.

1.5 Metod och material

Arbetet är en jämförande studie mellan en historisk tillbakablick och nuläget på Rosendal. I arbetet används tre olika metoder, dels en allmän litteraturstudie (Forsberg & Wengström, 2013), dels flertalet platsbesök med och utan anläggningsarbete, diskussioner och uppmätningar. Den tredje metoden är kopplad till den historiska delen av arbetet och består av arkivstudier med tillhörande kart- och bildanalyser.

Maria Flinck (2013) beskriver i sin bok *Historiska trädgårdar – Att bevara ett föränderligt kulturarv* en arbetsmetod specifikt för historiska miljöer, och då detta är en studie av en historisk miljö kommer även hennes metod att tillämpas. Under arbetets gång är det viktigt att i både ord och bild dokumentera vad som idag finns på platsen samt att rita en nulägesplan och identifiera växterna i trädgården innan man gör förändringar. Flinck föreslår även att man ska besöka det lokala biblioteket och studera lokalt arkivmaterial för platsen i fråga. Därför besöks både Helsingborgs bibliotek och Arkivcentrum Syd i Lund. Det är även viktigt att ta fram historiska kartor (Flinck, 2013), vilket framför allt görs på Lantmäteriet. Efter insamlingen av alla fakta ordnas källmaterialet och en historik om platsen skrivs. Därefter beskrivs nuläget på platsen, analyser av vilka historiska lämningar som finns kvar görs och målet för trädgården bestäms. Slutligen ska man överlåta en kopia av arbetet till lämpligt arkiv (ibid).

I arbetet används några huvudverk om både Rosendal samt Sveriges trädgårdshistoriska utveckling. Om Rosendal finns sedan tidigare två studentarbeten: *Rosendal: en byggnadshistorisk undersökning* vid Göteborgs universitet av Susanne Orwar (1993) och *Rosendal: en trädgård i törnrosasömn. En trädgårdshistorisk beskrivning från dåtid till framtid* vid Sveriges Lantbruksuniversitet av Sara Andersson et al (2007) varav det senare har använts i det här arbetet. Orvars arbete har lästs men inte använts då det var inriktat på slottet och inte i någon större utsträckning nämnde trädgården eller omgivningarna. *Svenska trädgårdskonsten 2* (1931), kapitlet om Rosendal av Sten Anjou och Carl G. Dahl, har också använts då det både tar upp Rosendals historia och har en noggrann beskrivning av hur Rosendals trädgårdar såg ut under början av 1900-talet.

När det gäller Sveriges trädgårdshistoria har de trädgårdshistoriska kapitlen i Signums svenska konsthistoria, skrivna av Catharina Nolin och Magnus Olausson mellan 1996 och 2002 använts. För de senare delarna av trädgårdshistorien har även Åsa Wilkes bok *Villaträdgårdens historia – Ett 150-årigt perspektiv* (2006) använts, även om det är mer inriktat på villaträdgårdar än på slottsträdgårdar. För Danmarks trädgårdshistoria under 1600-talet användes huvudsakligen *Danmarks Havekunst 1* av Hakon Lund (2000).

1.5.1 Litteraturstudie

Litteraturstudien gjordes huvudsakligen med utgångspunkt i vetenskapliga källor och primärkällor användes i möjliga fall.

Inklusions- och exklusionskriterier (Forsberg & Wengström, 2013) för sökningarna var bland annat val av språk: svenska och danska. Språkvalet beror på att slottet är svenskt, så specifik information om det finns på svenska. Rosendal byggdes dock under den tiden då Skåne var danskt och således kan det även finnas information på danska. Ett annat kriterium var att inte begränsa utgivningsåren på källorna eftersom arbetet är en historisk jämförelse. I möjliga fall har en

jämförelse med modern litteratur gjorts.

Vid sökning efter relevanta källor användes följande sökfraser: *Rosendals slott Skåne, renässansen Sverige, renässanssträdgårdar, havekunst*. De stilspecifika sökorden användes givetvis för alla epoker. Sökningen skedde i första hand i Primo SLU:s biblioteks hemsida. Bryman påpekar i sin bok *Samhällsvetenskapliga metoder* (2011) att det är viktigt att inte enbart söka i databaser för vetenskapliga artiklar eftersom man då riskerar att inte uppmärksamma böcker och andra typer tidskrifter som är relevanta för ämnet. För att hitta mer information användes även källförteckningarna i relevanta verk som inspiration (ibid).

1.5.2 Platsbesök och dokumentation

Under ett års tid, från mars 2016 till april 2017, gjordes flertalet platsbesök i Rosendals trädgård för att kunna följa anläggningsprocessen. Platsbesöken gjordes framför allt när det skedde anläggningsarbeten i trädgården, men det förekom även platsbesök utanför de tiderna för att inventera trädgården. Under varje besök dokumenterades arbetet och trädgården i bild, och efter varje besök skrevs en anteckning om dagens händelser. Bilderna från trädgården kategoriserades utifrån datum och markerades på ett flygfoto över anläggningen för att visa var i trädgården bilden var tagen. Flinck (2013) presenterar i sin bok en grundmodell för inventering som går ut på att man ska rita en aktuell situationsplan, fotografera för dokumentation, identifiera och lista alla växter samt att beskriva trädgården i text. Den här metoden tillämpades på Rosendal i kombination med diskussioner med ägaren om trädgårdens utformning och ägarens tankar. Muntliga diskussioner är inte transkriberade utan enbart nedtecknade under diskussionens gång.

Inventeringen skedde enbart i Västra trädgården och var en uppmätningen av trädgården i ett näst intill färdigt skede. Uppmätningen utfördes i samarbete med Torben Thim. Ett måttband sträcktes från ena sidan av trädgården till andra sidan och sedan lades ett annat måttband vinkelrätt mot det första var femte meter och varje gång det måttbandet stötte på en rabatt eller gång antecknades måttet ner. Därefter ritades planen upp skal enligt utifrån måtten. När grundstrukturen på trädgården var klar började inventeringen av rabatterna. Växterna mättes inte in med måttband då det skulle ha tagit för lång tid. Istället placerades varje växt ut på nulägesplanen i relation till varandra och fasta, utmätta punkter.

1.5.3 Arkivstudier med kart- och bildanalys

Rosendals slottsträdgård omnämns i litteratur av olika slag, både böcker och elevuppsatser, men då arkivmaterial ibland kan tolkas olika valde jag att själv studera arkivmaterialet. Rosendals godsarkiv finns bevarat på Arkivcentrum Syd i Lund.

Kartor och ritningar kan ge en inblick i hur trädgården har sett ut, antingen i detalj eller i ett större sammanhang, och då visa terräng och relationer till omgivande marker (Flinck, 2013). Det finns flera olika kartmaterial att använda sig av vid historiska undersökningar men Lantmäteriets kartor ska vara de mest detaljerade och således användes också deras kartor, utöver de kartor som fanns i Rosendals godsarkiv. Lantmäteriets kartor från 1600-talet och 1700-talet beskriver i regel det som staten kunde ta ut skatt av och prydnadsträdgårdar kommenterades ofta inte (Flinck, 2013). Till kartorna hörde en beskrivning som kan ge ytterligare

detaljer. Skifteskartorna är mest informativa då de tar upp all vegetation och odling som ansågs ha ett ekonomiskt värde. För närmare trädgårdsstudier är situationsplaner det mest detaljerade kartmaterialet man kan hitta eftersom det visar hur trädgården faktiskt såg ut (ibid). Om man har tillgång till flera uppmätningar eller kartor över platsen kan man göra kartöverlägg för att se skillnader i trädgårdens storlek, avgränsning, utformning och gångsystem.

I vissa fall kan det finnas avbildningar av trädgården (Flinck, 2013). Fram till 1860-talet då kameror och fototeknik blev mer allmänt spridda var det först och främst rika och kända personer som lät avbilda sina trädgårdar (ibid). I de fall då avbildningen gjordes på beställning bör man ha i åtanke att trädgården ofta avbildades som större och finare än den var i verkligheten. Det kan även hända att bilderna är gjorda utifrån en ritning på en blivande anläggning och således speglar ägarens drömmar snarare än verkligheten (Flinck, 2013).

1.5.4 Diskussion av metod och material

I linje med vad Bryman (2011) skriver i sin bok om att man även ska använda populärvetenskapligt material har även sådan litteratur använts i arbetet, dock med vetskapen att den är just populärvetenskaplig. I de flesta fall har mer vetenskapliga källor använts för att stärka fakta. Det samma gäller äldre litteratur, den har i möjliga fall jämförts med modernare litteratur, som inte är baserad på den äldre litteraturen, för att fastställa trovärdigheten.

Det kan tilläggas att i efterhand inser jag att det hade varit bra att använda sig av några fasta fotopunkter där jag vid varje besök tar en bild föreställande samma sak för att på så sätt lätt kunna visa trädgårdens utveckling. I många fall har jag tagit bilder över ungefär samma vy vilket ändå visar en utveckling, men att ha exakta vyer hade kunnat skapa en tydligare jämförelse över utvecklingen. Därmed inte sagt att bilder inte borde tas på andra ställen också.

Arbetet är uppdelat efter århundraden istället för efter specifik stil för att slottets historiska utveckling inte alltid går att koppla till en viss stilepok. Men bara för att det vi idag kallar renässansen skrivs om under rubriken *1600-tal* betyder det inte att stilen började år 1600 och slutade år 1700, utan övergången mellan en stil till en annan sker gradvis och det är ofta omöjligt att säga exakt när en stil slutar och en annan tar vid. Stilarna står dock under det århundrade där de har haft störst inflytande i Sverige, även om de i vissa fall kom hit århundradet tidigare eller fortsatte in på århundradet efter.

2 Resultat

2.1 Rosendal 2017 – en nulägesbeskrivning

Omgestaltningen av Rosendals trädgård började 2016 och i dagsläget är det bara Västra trädgården som är så gott som färdigplanerad varför fokus ligger där. Utblickar i övriga delar av trädgården sker för att skapa en helhetsbild av anläggningen, både i dagsläget och befintliga planer för framtiden. Se 2.7 *Rosendal 2007* för en beskrivning av hur trädgården såg ut innan Poul M Mikkelsen började anlägga de nya trädgårdselementen.

Bild 4. Schematisk indelning av trädgården med dagens namn.

Bild: Pia Larsson, 2017. Flygfoto: Lantmäteriet

Bild 5. Nyanlagda element i parken.

Bild: Pia Larsson. Flygfoto: Lantmäteriet

Observera att bilden ovan (bild 5) är schematisk. Antal och placering kan skilja sig från verkligheten. Nedan följer en förklaring till de olika områdena.

1. Område med nyplanterade rödekar i rader för att förstärka allén.
2. Södra Västra trädgården omgärdad av en bokhäck. Planterad med goliattuja på rad och solitärträd sporadiskt utplacerade.
3. Läplantering av bokhäck med infällda ekträd på jämna avstånd.
4. Västra trädgården och Västra Västra trädgården. Se 2.1.1 för en noggrann beskrivning.
5. Idegransbåge i Norra trädgården.
6. Bokhäck med ekträd in mot den blivande rosenträdgården.
7. Plantering med goliattuja.

2.1.1 Västra trädgården

Bild 6. Nulägesplan mars 2017 över Västra trädgården³. Se planteringsplan (bilaga 1) samt växtlistan (bilaga 2) för närmare växtbeskrivning. 1:700 (A4)
Bild: Pia Larsson

³ Sittplatsen gjordes om till oval i april till maj 2017.

Västra trädgården är idag en trädgård med slingrande gångar omgärdade av rhododendron och perenner (bild C⁴). En nedsänkt sittplats finns också (bild J). I skrivande stund görs sittplatsen om från fyrkantig till oval och stensätts med ljus, sandfärgad granit⁵. Att sittplatsen görs om till oval är en del av Poul M Mikkelsens metod *Att måla en trädgård* (se 2.1.3 Metoden *Att måla en trädgård*) och ett sätt att ge sittplatsen samma rundade formspråk som övriga trädgården. Östligast i trädgården, närmast slottet, ligger en idegranshäck med fem magnolior där ägaren säger sig ha inspirerats av renässansen för att binda samman slottet med den nya trädgården (bild 7 och A). Magnoliorna står i fyrkantiga kvarter av idegran och marken täcks av azalea. Idegranshäcken kommer att hindra att man ser hela trädgården på en gång, samtidigt som den ger lä och stramar upp trädgården för att samspela med slottets stramare former⁶. Och inte minst utgör den ett vintergrönt blickfång och bildar under våren med sin mörka färg en kontrast mot magnoliornas ljusare blommor. Magnoliorna är av fem olika sorter, från vitt till mörkrosa, och ska beskäras så att kronan blir genomsiktilig⁷.

Bild 7. Ett kvarter i den renässansinspirerade delen med azalea, magnolia och idegran.
Foto: Pia Larsson, 2016-05-28

En stiliserad bäck är planerad att rinna från magnoliorna till sittplatsen, men den är i dagsläget inte anlagd utan enbart uppmätt⁸. Bäckens ska gå i rak linje från idegranshäcken med magnolior, över gräsmattan och genom planteringen i spetsen av gräsmattan (se bild I). Där viker den av ner under jord, på grund av gången, för att sedan komma upp i sittplatsen igen, som en vattenspegel med ett stillsamt porlande. Bäckens kommer bli ca fem centimeter djup och gräsmattan kommer gå ända fram till kanten. Under färden fram till sittplatsen kommer små fall att

4 Bokstäverna hänvisar till bilderna i 2.1.1.1 På promenad genom Västra trädgården

5 Thim, Torben; Ansvarig för anläggandet. 2017. Diskussion på plats. 25 april

6 Mikkelsen, Poul M; Slottsägare på Rosendal. 2016. Diskussion på plats. 3 mars.

7 Mikkelsen, Poul M; Slottsägare på Rosendal. 2016. E-mail. 28 mars.

8 Thim, Torben; Ansvarig för anläggandet. 2017. Diskussion på plats. 14 februari

skapas för att ge vattnet rörelse. Exakt hur bäcken kommer utformas och vilka material som kommer användas är i skrivande stund inte bestämt.

En häck har anlagts som vindskydd runt Västra trädgården på tre sidor. På den fjärde sidan är rhododendronen, i de södra delarna av trädgården, planterade så att de bildar öppningar ut i landskapet.

Bild 8. Rhododendron i Västra trädgården.

Foto: Pia Larsson,
2016-05-28

I Västra trädgården finns drygt 90 olika sorters nyplanterade rhododendron, men fina exemplar från både en gammal rhododendrondal och ett gammalt rhododendronbuskage på Rosendal är bevarade och har flyttats till nya platser i Västra trädgården. Tillsammans med rhododendronen står träd, perenner och lökväxter vilket ger trädgården en lång blomningssäsong. Både perenner och lignoser återkommer på olika ställen i trädgården vilket skapar en enhetlig trädgård. Alla rabatter är kantade med sockblomma vilket bidrar ytterligare till en sammanhållen trädgård.

I både det nordvästra och det sydöstra hörnet finns gångar ner till markerna utanför där nya planteringar har gjorts för att utvidga trädgården och skapa en länk mellan trädgården och omgivande landskap. I väster ligger nu en läplantering på den tidigare åkern samt en plantering med träd och buskar med tillhörande gångväg. I Norra Västra trädgården har ett fåtal buskar planterats, medan Södra Västra trädgården har fått en inramning av bokhäck samt några träd utplacerade inne i själva trädgården.

2.1.1.1 På promenad genom Västra trädgården

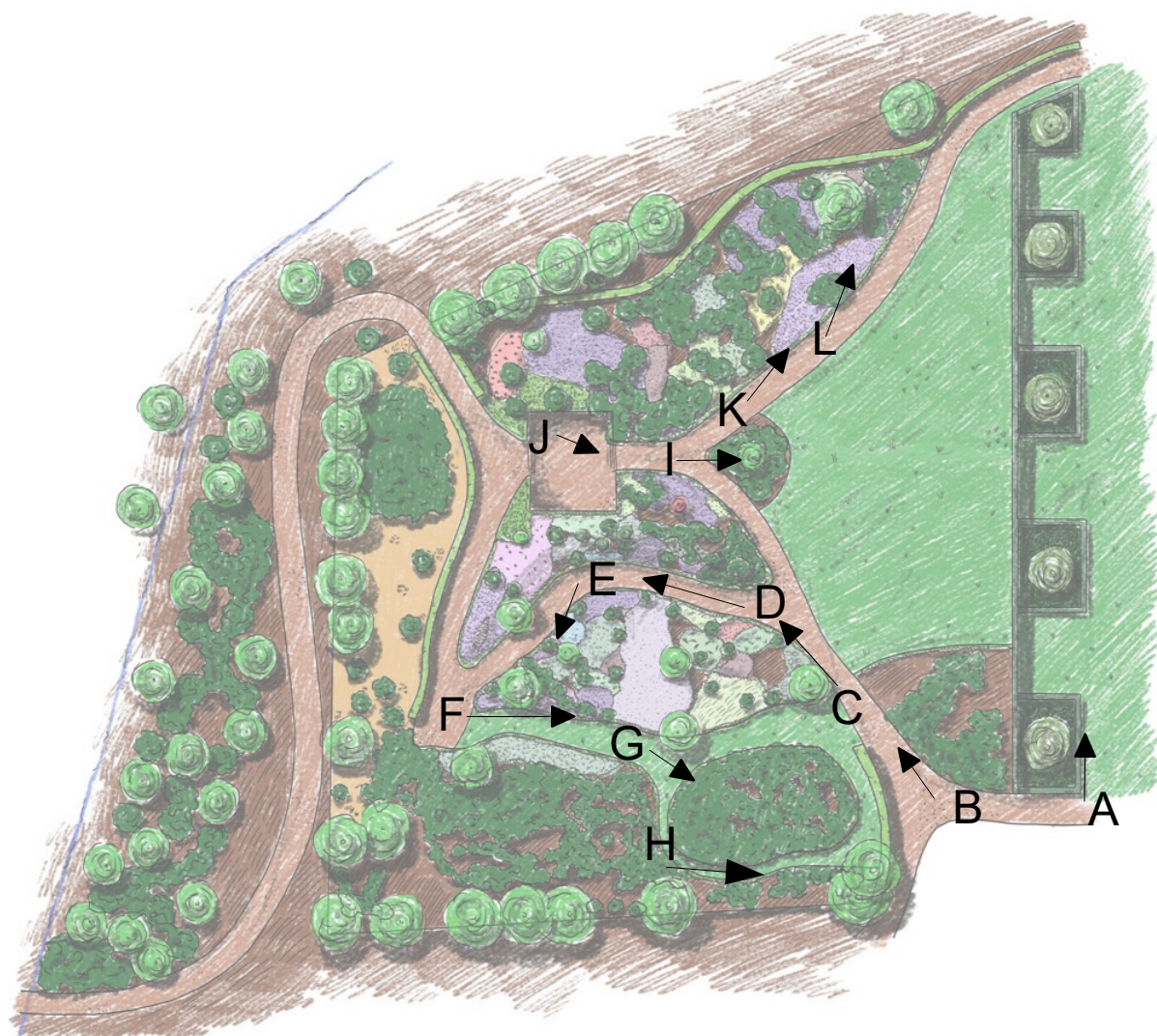

Bild 9. Förklaring till bilderna i *På promenad genom Västra trädgården*.

Bild: Pia Larsson

Bokstäverna på bild 9 ovan symboliserar var fotografiet är taget och pilarna visar åt vilket håll det är taget och vad det visar.

A

Vy norrut över den strikta delen av Västra trädgården med vallgraven till höger.

Foto: Pia Larsson, 2017-02-14

B

Södra ingången i Västra trädgården, precis innanför den strikta delen.

Foto: Pia Larsson, 2017-02-14

C

Utblick över trädgården och delar av dess gångsystem.

Foto: Pia Larsson, 2016-09-28

D

Gång med rabatter på båda sidor.

Foto: Pia Larsson, 2016-09-28

E

Växtkomposition i en av rabatterna. Kantnepeta och japansk iris tillsammans med en rhododendron. Rabatten är kantad med sockblomma.

Foto: Pia Larsson, 2016-09-28

F

Vy över de södra delarna av trädgården, till vänster ses gången i bild E och samma rabatt. Till höger växer funkior.

Foto: Pia Larsson, 2016-09-28

G

Rhododendronrundel bakom häcken vid den södra ingången i trädgården.
Foto: Pia Larsson, 2016-09-28

H

Gräsgång söder om rhododendronrundeln på bild G.
Foto: Pia Larsson, 2016-09-28

I

Spetsen av gräsmattan i öster, planterad med rhododendron. Bäckan kommer att rinna genom planteringen.
Foto: Pia Larsson, 2016-09-28

J

Den nedsänkta sittplatsen, under konstruktion från fyrkantig till oval
Foto: Pia Larsson, 2017-04-25

K

Rabatten i norra delarna av trädgården, kantad med sockblomma. Innanför växer bland annat daglilja och rhododendron.
Foto: Pia Larsson, 2016-09-28

L

Marktäckande näva, med en kant av sockblomma, i de norra delarna av trädgården. Syns i bakgrunden på bild K.
Foto: Pia Larsson, 2016-09-28

2.1.2 Övriga områden

Bild 10. Båge av idegran i Norra trädgården. Det gamla Billehuset skymtar till höger i bild. Foto: Pia Larsson, 2016-04-22

Det har ännu inte anlagts så mycket i Norra trädgården, även om det finns planer för framtiden. I dagsläget har det planterats en båge av idegran (se bild 10 och 11) som förstärker symmetriaxeln från 1700-talet (se 2.4 1700-talet på Rosendal) och som delar av trädgården i en mer strikt del närmast slottet och en mer fri del utanför bågen. Grindarna i Norra trädgården var i behov av renovering och byttes ut mot nya (se bild 12), ritade av konstnär, rosspecialist och författare Torben Thim, även ansvarig för anläggandet. Symmetriaxeln förstärks vidare av en nyplantering vid allén närmast slottet i söder. Planteringen består av fyra rader träd, rödekar, på vardera sidan om allén. Ägaren säger sig ha planterat träden för att visa för förbipasserande att något händer längre fram på vägen⁹.

I nordväst i Norra trädgården kommer runda buskplanteringar att planteras och i övriga trädgården kommer solitärträd komplettera de befintliga träden för att skapa en varmare och mer inbjudande känsla¹⁰. Det finns även planer på att återställa den gamla vallgraven i Norra trädgården men där skyddas området av byggnadsminnesförklaringen och planeringen görs i samråd med Länsstyrelsen.

I framtiden kommer det att anläggas en spaljerad rosenträdgård i Brygghusets trädgård¹¹. Idag finns där dock bara en avgränsande bokhäck med ekar som markerar en öppning i mitten, stor nog för maskiner att köra genom. Nordöst om Brygghusets trädgård ligger en ny plantering med tuja. På slottsholmen ska strikta planteringar upprättas för att tala till slottet¹².

9 Mikkelsen, Poul M; Slottsägare på Rosendal. 2016. Diskussion på plats. 3 mars.

10 Mikkelsen, Poul M; Slottsägare på Rosendal. 2017. E-mail. 12 februari.

11 Mikkelsen, Poul M; Slottsägare på Rosendal. 2017. E-mail. 12 februari.

12 Mikkelsen, Poul M; Slottsägare på Rosendal. 2017. E-mail. 12 februari.

Bild 11. Symmetriaxeln som förstärks i Norra trädgården. Foto: Pia Larsson, 2016-04-22

Bild 12. De nya grindarna i Norra trädgården. Foto: Pia Larsson, 2016-09-28

2.1.3 Metoden Att måla en trädgård

Den Västra trädgården är helt anlagd utifrån Poul M Mikkelsens egna tankar och önskemål, men i samarbete med Torben Thim och i viss mån även Länsstyrelsen på grund av byggnadsminnesförklaringen. Mikkelsens kunskaper kommer från tidigare erfarenheter från hans egendom i Danmark där han i många år har arbetat med landskapsdesign och anläggning av trädgårdar och parker¹³. Inspiration har han samlat på sig under årens gång från både sin egen erfarenhet och kunniga människor i sin omgivning. Enligt Poul M Mikkelsen ska en trädgård rätta sig

13 Mikkelsen, Poul M; slottsägare på Rosendal. 2017. E-mail 12 februari.

utifrån de förutsättningar och element som finns på platsen, vilka man ska sträva efter att framhäva och integrera i den nya trädgården. Poul M Mikkelsen menar att utrymme för fritt gestaltande krävs och ser det som att han målar en trädgård.

2.1.3.1 Innan anläggningsprocessen

Givetvis kräver även Poul M Mikkelsens metod förberedelser innan anläggningsfasen. Rätt antal växter av rätt sort ska köpas in, rätt mängd jord, grus och torv ska också införskaffas och det behövs både maskiner och någon som kan köra dem. Och inte minst krävs en klar bild av vad man vill ha i trädgården. Poul M Mikkelsen vill att trädgården ska ge lä och ro samtidigt som man får en upplevelse när man går genom den¹⁴. Trädgården ska ha ett tydligt övergripande tema och det ska alltid finnas något att fästa blicken på. Där ska vara färg året runt, och både färger och former ska skapa en enhetlig bild av trädgården. Perennerna ska inte stå utplacerade en och en utan bilda stora enhetliga sjok. Trädgården ska också ha mjuka och rundade former och vara både dynamisk och vilsam.

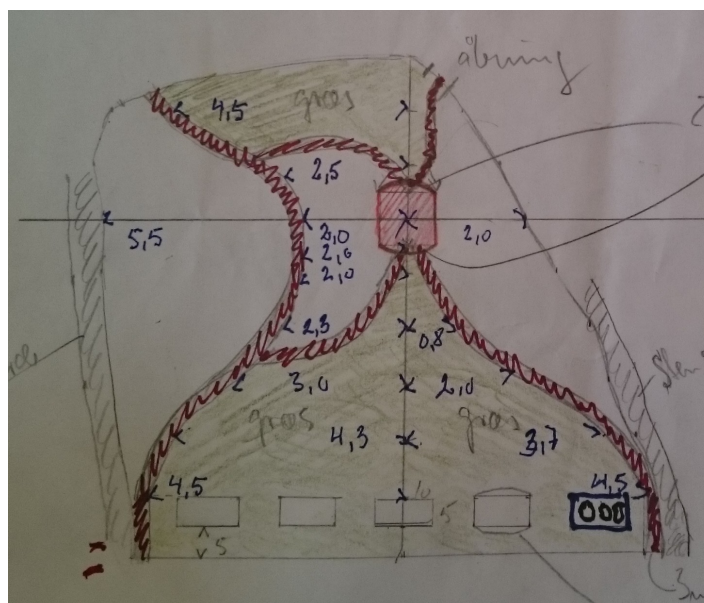

Bild 13. Skiss över Västra trädgårdens gångsystem av Poul M Mikkelsen.

Foto: Pia Larsson, 2016-04-14

Även om trädgården är gestaltad på plats fanns det enkla skisser att förhålla sig till från början, mestadels över gångsystemet (se bild 13). Det är intressant att se hur trädgården har vuxit fram efter det skede då bilden ritades och vilka element som fortfarande finns kvar. Gångsystemet och kvarteren i väster (längst ner på bild 13) är i stort sett de samma efter anläggning medan de östra delarna (längst upp på bilden) här anges som gräs men blev planterade med häckar och buskar i slutändan. En jämförelse mellan skissen och nulägesplanen kan ge en uppfattning om vilka förändringar som trädgården genomgått under anläggandet. Om man har vana av att gestalta trädgårdar vid ritbordet kan man känna igen processen som äger rum där – den första skissen skiljer sig alltid från den sista, även om vissa element finns med genom hela processen. Bild 11 visar en övergripande skiss över Rosendals trädgårdar, så som Poul M Mikkelsen hade tänkt sig dess utformning

¹⁴ Mikkelsen, Poul M; slottsägare på Rosendal. 2016. Diskussion 3 mars

från början.

Innan anläggningsprocessen läste Poul M Mikkelsen om slottets trädgårdshistoria, och han har genom att använda sig av klassiska trädgårdsэлеment så som lägivande häckar strävat efter att binda samman den nya trädgården på Rosendal med de trädgårdar som tidigare funnits på platsen¹⁵. Innan något anläggs krävs på grund av byggnadminnesförklaringen ett godkännande från Länsstyrelsen som löpande är med i en diskussion om förändringarna¹⁶.

Bild 14. Skiss över hela Rosendals trädgård gjord av Poul M Mikkelsen innan anläggandet. Bild: Poul M Mikkelsen

2.1.3.2 Under anläggningsprocessen

Den viktigaste särskiljande faktorn mellan metod *Att måla en trädgård* och att upprätta en detaljerad ritning i förväg är att det mesta gestaltningsarbetet görs i realtid på plats. En annan viktig skiljefaktor är att det krävs att personen/personerna med kunskapen, idéerna och visionerna är på plats under hela anläggningsfasen, eftersom metoden innebär att gestaltaren befinner sig i trädgården, med alla växter runt omkring sig, och noggrant placerar ut varje buske, träd och grupp av perenner (bild 15). Genom att trädgården anläggs på plats blir själva anläggningen en kreativ process, något som Poul M Mikkelsen ser som en viktig del. Därför flyttas växter och former görs om tills trädgården är precis så som Poul M Mikkelsen har tänkt sig och vill att den ska se ut. Poul M Mikkelse vill skapa en enhetlig trädgård i rundade former med ständiga blickfång, en trädgård där han ska tillbringa sin lediga tid. Trädgården kommer inte vara öppen för allmänheten utan kommer att vara Poul M Mikkelsens egen privata trädgård, och genom att själv skapa trädgården på plats, i mångt och mycket på samma sätt som de flesta skapar sina privata trädgårdar, får Poul M Mikkelsen den trädgård han verkligen vill ha.

15 Mikkelsen, Poul M; slottsägare på Rosendal. 2017. E-mail 10 februari.

16 Torben, Thim; Ansvarig för anläggandet. 2017. Diskussion på plats. 24 april.

Bild 15. Poul M Mikkelsen bestämmer noggrant hur en växt ska stå.
Foto: Pia Larsson, 2016-04-14

Vid ett möte i början av mars 2016 beskrev Poul M Mikkelsen sina tankar, och då skulle idegransbågen i Norra trädgården vara en böjd häck. En dryg månad senare, under pågående anläggningsarbete, ändrades detta och idegransbågen blev individuella plantor som tillsammans skapar bågformen (se bild 16). På så sätt skapades en tydligare länk mellan den strikta delen och slottet, innanför bågen, och den friare delen, utanför bågen. Det gör även att trädgården blir mer sammanhållen och till en enhet, istället för två separata delar, vilket var vad Poul M Mikkelsen ville uppnå i sin trädgård.

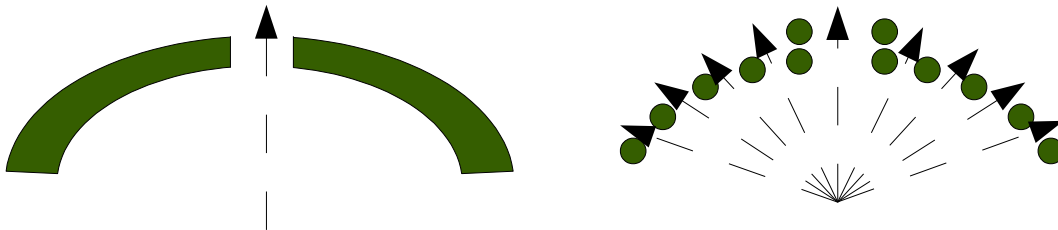

Bild 16. Norra trädgårdens idegransbåges utveckling i form från planering till plantering. Till vänster ses första utformningen vid planering och till höger ses slututformningen som kom till under anläggandet.
Bild: Pia Larsson

I april 2016 gjordes den första ungefärliga uppmätningen av trädgården, vilken senare användes som arbetsdokument för mig själv under anläggandet, och jag förde kontinuerligt anteckningar på den när nya växter planterades. Den uppmätningen låg sedan till grund för perennplaceringarna på den slutgiltiga uppmätningen eftersom inga växter då mättes upp (bilaga 1 och 2).

I maj samma år ändrade ett från början huvudsakligen fyrkantigt område med hortensia form (bild 17 och 18) eftersom det inte längre passade in i formspråket,

och hade planterats för tätt. Den nya formen tog istället upp trädgårdens rundade former och smälte in i intelligenta planteringar bättre.

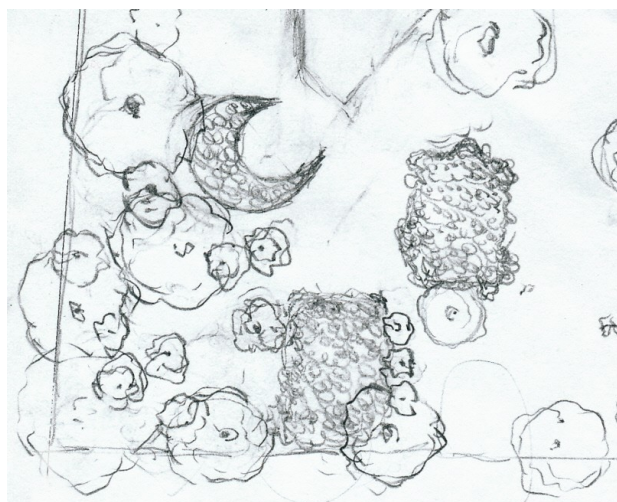

Bild 17. Vid den första ungefärliga uppmätningen i april 2016 såg planteringarna med hortensia ut som bilden visar. Två fyrkanter och en halvmåne, som ett tag även var vänd åt andra hållet.

Bild: Pia Larsson, 2016

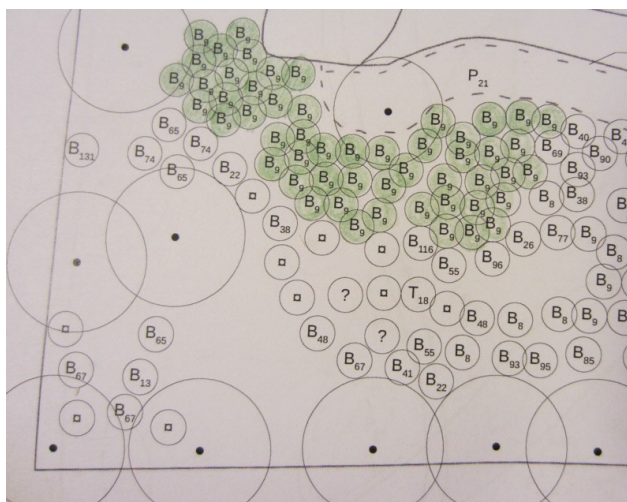

Bild 18. Planteringarna med hortensia vid sista uppmätningen (bilaga 1). Hortensian är markerad med grönt och har fått en mer rundad och organisk form för att passa in i i resten av trädgårdens utformning.

Bild: Pia Larsson, 2017

2.1.3.3 Efter anläggningsprocessen

När trädgården var i stort sett var färdig, i slutet av september 2016, skedde en ny uppmätning av trädgården, gjord av Torben Thim och Pia Larsson. Uppmätningen är grunden till planerna som finns med i det här arbetet, både nulägesplanen (bild 6) och planeringsplanerna (bilaga 1). Planerna är här en dokumentation över trädgården istället för ett underlag att förhålla sig till vid anläggning. Växterna mättes aldrig upp till planen så där kan måtten variera då de är utplacerade i de ungefärliga mönster och platser de har.

2.2 Diskussion om metoden Att måla en trädgård

För mig var designmetoden på Rosendal ett helt nytt sätt att gestalta trädgårdar i den storleken. Sättet som Poul M Mikkelsen använde sig av liknar mer det som äger rum i en liten villaträdgård än i en stor slottsträdgård. Hela trädgården skapades på plats, istället för att anläggas utifrån en ritning färdigställd vid ett ritbord. Intressant att notera om man jämför Poul M Mikkelsens sätt att anlägga en trädgård med det gängse sättet, där man följer en färdig ritning, är att trädgården genomgår samma förändringar och stadier i båda metoderna. I Poul M Mikkelsens metod sker allting på plats i trädgården, växter planteras och flyttas, gångar görs om och sittplatsen ändrar form. I den gängse metoden sker samma förändringar vid ritbordet, växter flyttas, gångar görs om och sittplatser ändrar form, men det är väsentligt mycket lättare att göra vid ett ritbord än i verkligheten.

Även om gestaltningssättet ger ett av ägaren önskat resultat har vägen dit ibland varit förvirrad och lett till svag irritation bland anläggarna då saker ibland har gjorts i fel ordning. Exempelvis har samma bit väg anlagts om flera gånger och det

samma gäller för en gräsmatta. Även växter har behövt flyttas efter plantering vilket inte är fördelaktigt för deras etablering.

Metoden är både på gott och ont, trädgården blir förankrad i det omgivande landskapet med hjälp av till exempel öppningar i vegetationen för att förhöja en vacker vy, något som lätt hade kunnat förbises vid ritbordet eftersom vyn inte var synlig och påtaglig just där och då. Å andra sidan flyttas växterna runt i trädgården på samma sätt som de gör på ritningen, vilket skapar mer jobb för anläggarna och i längden kanske inte är så fördelaktigt för växterna.

I Florens-deklarationen förespråkas att man restaurerar områdena närmast byggnaden i samma stil som byggnaden för att få en tydligare relation mellan trädgården och byggnaden (ICOMOS, 1982). Poul M Mikkelsen restaurerar inget i Västra trädgården, men hans tankar om att skapa en striktare del, med inspiration från 1600-talet, närmast slottet från samma århundrade följer de tankar som förs fram i Florens-deklarationen.

2.3 1600-talet på Rosendal

Dokumentationen om Rosendal från 1600-talet är sparsam men det fanns åtta regelbundna och strikta kvarter i Norra trädgården samt en symmetriaxel som utgick från Billehuset och ledde genom trädgården (Anjou & Dahl, 1931). Det finns uppgifter om att både humle och malt fanns på slottet (ibid). I Norra trädgården låg ett lusthus som med sitt spetsiga tak ska ha haft en ovanlig utformning (Andersson et al., 2007).

Som man kan se på Burman – Fischers prospekt från 1680-talet (bild 19) saknades det en symmetriaxel genom hela anläggningen, men kvarteren i Norra trädgården hade en symmetriaxel som utgick från Billehuset. Vilka växter som fanns i trädgården är oklart men det kan antas att växtmaterialet inte skilde sig stort från tidens ideal, speciellt inte när det gällde det inhemska växtmaterialet. I Norra trädgården syns inga träd eller högre växtlighet på Burman – Fischers prospekt, inte så som till höger om dammen. Det som idag är Västra trädgården anges som åker på Burman – Fischers prospekt. Dock är det inte otänkbart att Västra trädgården redan då fanns och hade en typisk renässansstil då den senare kom att omnämnas som ”gamla trädgården” (se 2.4 1700-talet på Rosendal).

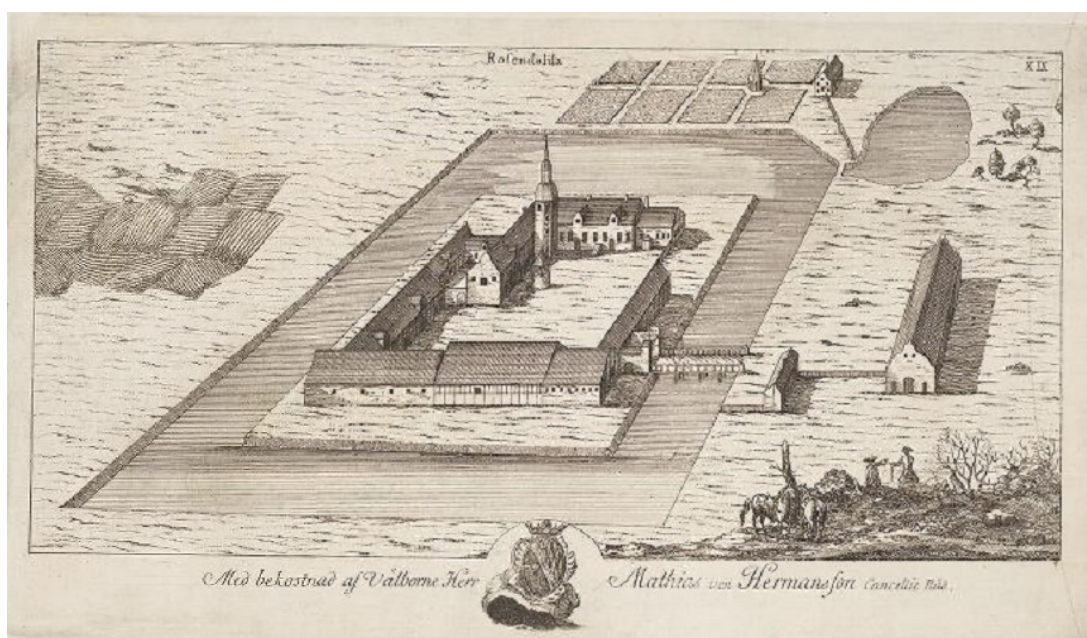

Bild 19. Burman – Fischers prospekt från 1680-talet.

Källa: Uppsala Universitetsbibliotek

2.3.1 1600-talets trädgårdsideal i Sverige och Danmark med utblickar till Rosendal

Hur tog sig då 1600-talets trädgårdar uttryck i resten av Sverige och i Danmark? Renässansen började i Sverige och Danmark under 1500-talet och höll på fram till mitten av 1600-talet då André Mollet förde med sig det som senare kom att kallas för barocken (Olausson, 1996). Trädgården skulle visa att man kunde tämja naturen (Johnsson et al., 1980; Hobhouse, 2004) och det var inte ovanligt att ägaren själv var delaktig vid planeringen av trädgården (Karling, 1931).

Även om idealen förespråkade att trädgården skulle anläggas i samklang med huset så att de bildade en enhet (Olausson, 1996; Karling, 1931) var detta något som ofta saknades i anläggningarna (Lund, 2000). Idealt var också att trädgården skulle ligga sammanlänkad med huset, något som ofta inte heller skedde, speciellt

inte i Skåne där de danska renässansborgarna ofta var anlagda med vallgravar som förhindrade en direkt förbindelse (Lund, 2000). Trots att stilidealet förespråkade en symmetriaxel genom anläggningen var det inte alltid en sådan fanns i Sverige (Lund, 2000; Karling, 1931), vilket också kan ses på Rosendal, där det endast fanns en liten symmetriaxel, med utgång från Billehuset och inte slottet.

Fruktträd fanns ofta trädgårdarna och lusthus var vanliga inslag (Andersson et al., 2000; Lund, 2000; Olausson, 1996; Karling, 1931). Trädgården skulle symbolisera balans och harmoni och byggde på geometriska former (Blennow, 2009; Karling, 1931). Fyrkantiga, strikta kvarter låg uppradade bredvid varandra och raka gångar länkade samman kvarteren (Lund, 2000; Olausson, 1996; Fransén, 1991; Karling, 1931). Ofta kantades kvarteren med buxbom (Karling, 1931) men de kunde även ramas in med liguster, berberis, vinbär och krusbär (Johnsson et al., 1980; Karling, 1931). Det var inte bara kvarteren som skulle ramas in, även hela trädgården skulle vara inhägnad för att hålla ovälkomna djur och människor borta, gärna med taggiga växter, murar eller staket (Hansson, 1997; Bruun & Lange, 1920).

Eftersom Skåne var danskt under renässansen och slotten ägdes av den danska adeln kan man tänka sig att trädgårdarna kom att spegla de danska idealen mer än de svenska. Kvartersindelningarna som var så typiska för renässansen syntes naturligtvis i Danmark också (Lund, 2000). Gångarna skulle täckas med vit sand och blommorna skulle planteras så att de avlöste varandra i rabatterna (Karling, 1931). Även vedartade icke härdiga växter så som mandel och pomerans (Lund, 2000) fanns i trädgården under sommaren och flyttades under vintern in ett förråd med kamin för att övervintras (Karling, 1931). De första drivbänkarna hade introducerats i trädgårdarna och även de mindre slotten kunde visa upp exotiska örter. Orangerier förekom sällsynt, främst på de stora kungliga slotten (Lund, 2000; Olausson, 1996; Karling, 1931).

Parterrer och lövtunnlar blev ett viktigt inslag i trädgårdarna under 1600-talet (Andersson et al., 2000; Olausson, 1996). Buxbom och idegranar användes för att skapa parterrerna som blev allt vanligare och större framåt slutet av renässansen (Karling, 1931). I Sverige innehöll parterrerna blommor och var ofta formade som kompassrosor. Träden skulle planteras i quincunx-form, som femman på en tärning, på jämna avstånd från varandra och med passande vinklar (Blennow, 2009; Hobhouse, 2004). Spaljerade träd började få sitt intåg i trädgården i slutet av renässansen (Bruun & Lange, 1920) och i Sverige var trädgården inte bara för för skönhet utan också för nytta (Olausson, 1996; Karling, 1931). Humleodlingar syntes också ofta i de svenska trädgårdarna och låg skilda från övriga delar av trädgården (Olausson, 1996; Karling, 1931). Vatten spelade en betydande roll i trädgårdarna på den här tiden (Lund, 2000).

Alléer var ingen ovanlig syn i de stora anläggningarna och ofta ramade de in trädgården eller förstärkte den långa entréaxel som blev vanligt förekommande i övergången mellan renässansen och barocken (Andersson et al., 2000; Bruun & Lange, 1920). I Skåne fanns ett fåtal alléer under 1600-talet och första halvan av 1700-talet och det rörde sig nästan enbart om korta sträckor med pilträd (Olsson, 2012).

Av det som var typiskt på 1600-talet i Sverige fanns både geometriska kvarter, en liten symmetriaxel och ett lusthus på Rosendal. Även sättet som slottet förhåller sig till trädgården, avskilt med en vallgrav, kan anses vara tidstypiskt. Dock kan man inte, utifrån källmaterialet att döma, se parterrer, lövgångar eller

exotiska växter vilket annars var vanligt i 1600-talets trädgårdar. Däremot hade Rosendal en humleodling, vilket var vanligt under 1600-talet.

2.3.1.1 Jämförelse mellan Rosendals 1600-talsträdgård och dagens trädgård

Det är oklart huruvida Västra trädgården existerade under 1600-talet. Källor från 1700-talet visar på att Västra trädgården fanns, men det är ingen garanti för att den ska ha funnits under 1600-talet varför det således är omöjligt att göra en jämförelse mellan 1600-talets utseende och dagens utseende.

Norra trädgården hade under renässansen en symmetriaxel från Billehuset, strama kvarter och ett lusthus, varav inget mer än Billehuset återfinns i trädgården idag eller i planerna för utvecklingen av trädgården. Vallgraven som under 1600-talet fanns i Norra trädgården finns i nuläget inte (se 2.1.2 Övriga områden).

2.3.1.2 Jämförelse mellan Sveriges 1600-talsideal och dagens trädgård på Rosendal

Ett av 1600-talets ideal var att trädgården skulle anläggas i samklang med huset, vilket ofta saknades i de svenska anläggningarna. Genom att anlägga den strikta delen av Västra trädgården var Mikkelsens tanke att skapa en länk mellan trädgården och slottet. Eftersom delen på grund av sina strama kvarter påminner om 1600-talets trädgårdar utgör den således en naturlig koppling mellan renässansslottet och trädgården.

Även symmetriaxlar förespråkades, men då Rosendal inte hade en genomgående symmetriaxel förrän efter renoveringen 1756 tas diskussionen om dagens symmetriaxel upp under avsnittet om 1700-talet istället.

En strikt kvartersindelning i geometriska former var som tidigare nämnts vanligt förekommande under renässansen. Kvarteren skulle gärna vara fyrkantiga, något de är i den strikta delen av Västra trädgården idag. De tre kvarteren längst i söder är likadana medan de två längst norrut är mindre, och det allra nordligaste har en avvikande form, vilket inte passar in i 1600-talets strikta och likformiga ideal. Magnoliorna står planterade mitt i kvarteren, ett formspråk som också kunde ses i 1600-talets trädgårdar, även om det var vanligare med en quincunx-form. Att fylla kvarteren med växter, så som skett idag, gjordes också på renässansen, framför allt i Sverige.

Både trädgård och rabatter skulle på 1600-talet ramas in vilket kan ses i Västra trädgården idag. Alla rabatter kantas med sockblomma och hela trädgården ramas in av häckar. När det gäller växtmaterialet anknyter få till 1600-talets växtanvändning. Idegranen är det enda som kan ha setts i en renässansträdgård, då ofta använd för att skapa parterrer.

2.4 1700-talet på Rosendal

Under 1700-talet moderniserades själva slottet och man hade som mål att ha en genomgående symmetriaxel från söder till norr (Anjou & Dahl, 1931), vilket ledde till att infartsvägen i söder anlades och fick en dubbel allé. Infartsvägens sträckning fortsatte i Norra trädgårdens gångsystem och landade slutligen i vägen norr om slottet (Anjou & Dahl, 1931) och på så sätt skapades en genomgående symmetriaxel, till skillnad från 1600-talets kortare symmetriaxel med utgångspunkt i Billehuset. I samband med den nya symmetriaxeln förändrades också den Norra trädgården (Anjou & Dahl, 1931). Trädgården utvidgades, och i norr och i öster avgränsades den av lövgångar av avenbok och lind. 1756 skriver Gillberg i sin resebeskrivning att borggården var innesluten av en djup vallgrav och att där utanför låg två stora, sirliga trädgårdar med fruktträd, häckar, en parterre och ett vackert lusthus (Andersson et al., 2007). Gillberg nämner även alléer, plantager och skogslundar, samt en humleodling.

Den Västra trädgården var under samma tid avgränsad med stenmurar och 2,5 meter höga avenbokshäckar (Anjou & Dahl, 1931). Häcken gjorde på sina ställen små instick i trädgården avsedda som sittplatser eller för statyer. Själva trädgården hade strikta kvarter, en eventuell kvarleva sedan renässansen (Anjou & Dahl, 1931).

Som tidigare nämnts är det dock oklart huruvida den Västra trädgården tillkom först under 1700-talet eller om den anlades tidigare eftersom den har tydliga renässansdrag i utformningen (Andersson et al., 2007). På Burman - Fischers prospekt från 1680-talet visas den bara som åker, medan den faktiskt är markerad som trädgård på Klercks kartor från 1766. Dock omnämns Västra trädgården 1766 på Klercks kartor som "gamla trädgården" medan Norra trädgården omnämns som "nya trädgården" vilket antyder att Västra trädgården är äldre än Norra trädgården. Å andra sidan är det möjligt att Norra trädgården kom till först eftersom det medeltida Billehuset ligger där och troligtvis hade en trädgård i närheten av sig. Även det faktum att symmetriaxeln utgick från Billehuset på 1600-talet, och inte slottet, tyder på att Norra trädgården anlades tidigare, i relation till Billehuset snarare än slottet. Det är möjligt att Norra trädgården fanns först, sedan anlades Västra trädgården och därefter gjordes Norra trädgården om under 1700-talet i samband med ombyggnationen av slottet och blev då benämnd som den nya trädgården.

Bild 20. Detalj över Rosendal från Klercks skifteskarta 1766.

Källa: Lantmäteriet

Om man ser till Klercks skifteskartor (se bild 20-22) är allén flankerad av två plantager närmast huset. Olika skifteskartor från samma år skiljer sig åt i antalet träd och det är möjligt att Klercks skifteskartor är mer symboliskt uppritade än exakta när det gäller just träden. Området utanför allén omnämns som *Plantagen* vilket enligt Svenska Akademiens ordboks definition från 1700-talet kan syfta till en odling eller enbart en plantering, ofta med träd och ofta för nytta (Svenska Akademien, 1953). Det skulle således kunna vara en del av entrén till slottet, eller en odling av träd, eller både och. Klercks benämning "allehanda träd" tyder på att det en blandning av olika träd.

I vissa av Klercks avbildningar linjerar inte gångarna i Norra trädgården med infartsvägen i söder och vägen norr om slottet. Huruvida det faktiskt var så framgår inte men på Barnekows ritningar linjerar alla vägar (se bild 23-24). Från kartan 1766-68 med tillhörande teckenförklaring (se bild 21) kan man utläsa att man har dämt upp vattenflödet från väster in i vallgraven och gjort en gång över, troligen för att binda samman Västra (gamla) trädgården med Norra (nya) trädgården. Även om Klerck inte har ritat ut hur parterren såg ut så angav han den i skrift. Varför enbart Norra trädgården har utritade kvarter är oklart, men det skulle kunna bero på att där fanns odlingar i kvarteren som spelade roll vid de ekonomiska värderingarna kring skiftet. Eller så är den återgiven i utformning eftersom den sågs som huvudträdgård.

Bild 21. Klerks skifteskarta över Rosendal från 1766-68.

Källa: Andersson et al., 2007

(Ursprungligen Rosendals godsarkiv)

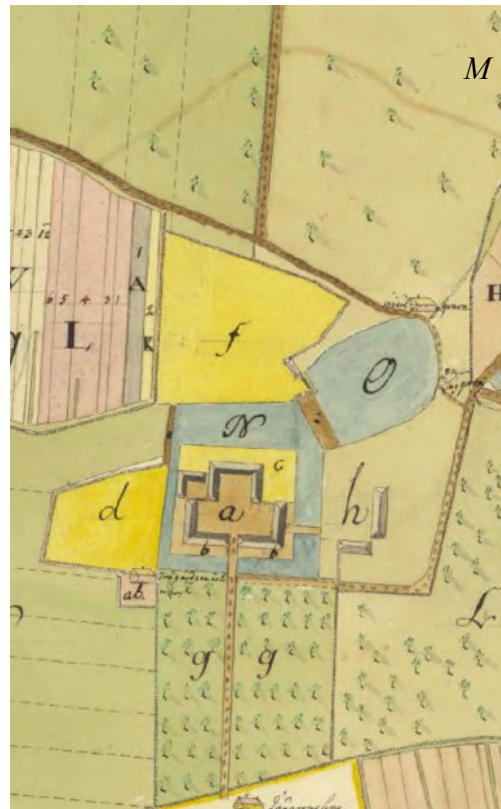

Bild 22. Klerks skifteskarta 1766 där kvarteren i Norra trädgården saknas.

Källa: Lantmäteriet

Teckenförklaring till bild 21 och 22

- a.* Rosendals sätesgård, gårdsplan och hustomt
- a.b* Kålhage till trädgårdsmästaren
- b.* En plan mellan längorna och vallgraven, höns- och svingårdar
- c.* Parterren
- d.* Gamla trädgården
- e.* Dämningen eller gången från gamla till nya trädgården
- f.* Nya trädgården med humlegården
- g.* Plantagen, en plan med allehanda träd i rader
- h.* Ladugårdshus med en grön plan däromkring
- i.* Dämning mellan vallgravarna och Mölledammen

- L.* Hage för kvigor
- M.* Kohagen, inhägnad
- N.* Vallgravarna kring gården
- O.* Mölledammen

Barnekows skiss nedan, från 1768, (se bild 23) visar tydliga kvarter i både Norra och Västra trädgården, med tidstypiskt konkava hörn, något som inte framgår på andra avbildningar. Kvarteren ser ut att vara kantade med häck och träd. Symmetriaxeln genom anläggningen är tydlig. Barnekows renritade plan (se bild 24) är troligen förskönad efter tidens ideal medan skissen antagligen är mer trovärdig eftersom den är gjord på plats. Den streckade markeringen i kvarteren tyder på att där odlades, inte bara för nöje utan även för nytta. Parterrens snirkliga markeringar däremot indikerar att den var enbart för prydnad. Man kan även på planen utläsa att både Västra och Norra trädgården omgärdades av häckar med rum, något som inte syns på skissen, och gör att man kan diskutera huruvida de verkligen fanns eller inte. Längst norrut i Norra trädgården fanns troligen en lövgång och mitt i symmetriaxeln låg någon form av växtlighet. Dagboken som tillhör planerna säger inget om trädgårdens utseende, bara att den nyligen hade utvidgats (de Geers resedagbok, 1769).

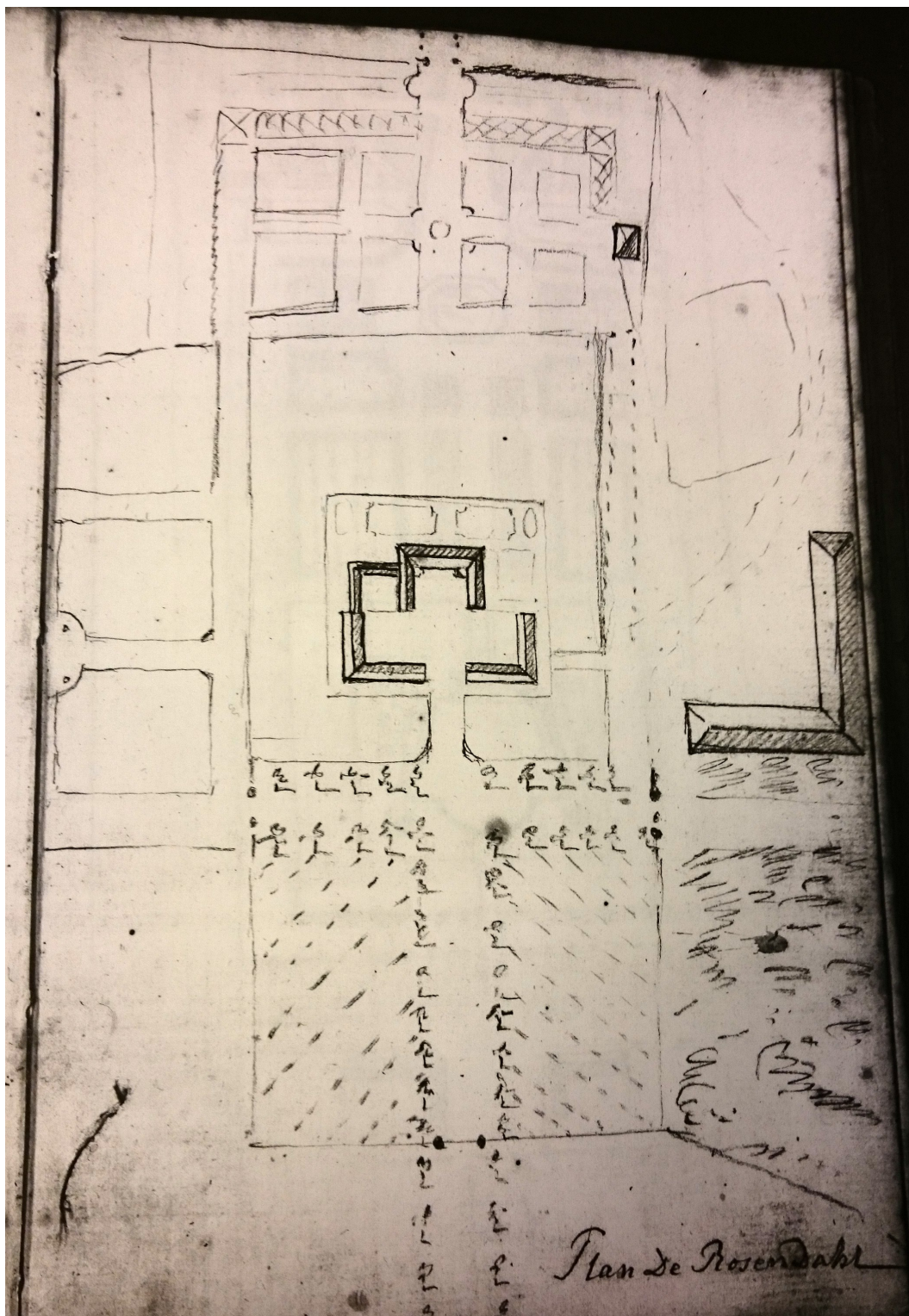

Bild 23. Plan ur Adolf Fredrik Barnekows skissbok från 1768.

Källa: Kopia av skissboken vid SLU Alnarp
(Fotografi av kopian av Pia Larsson)

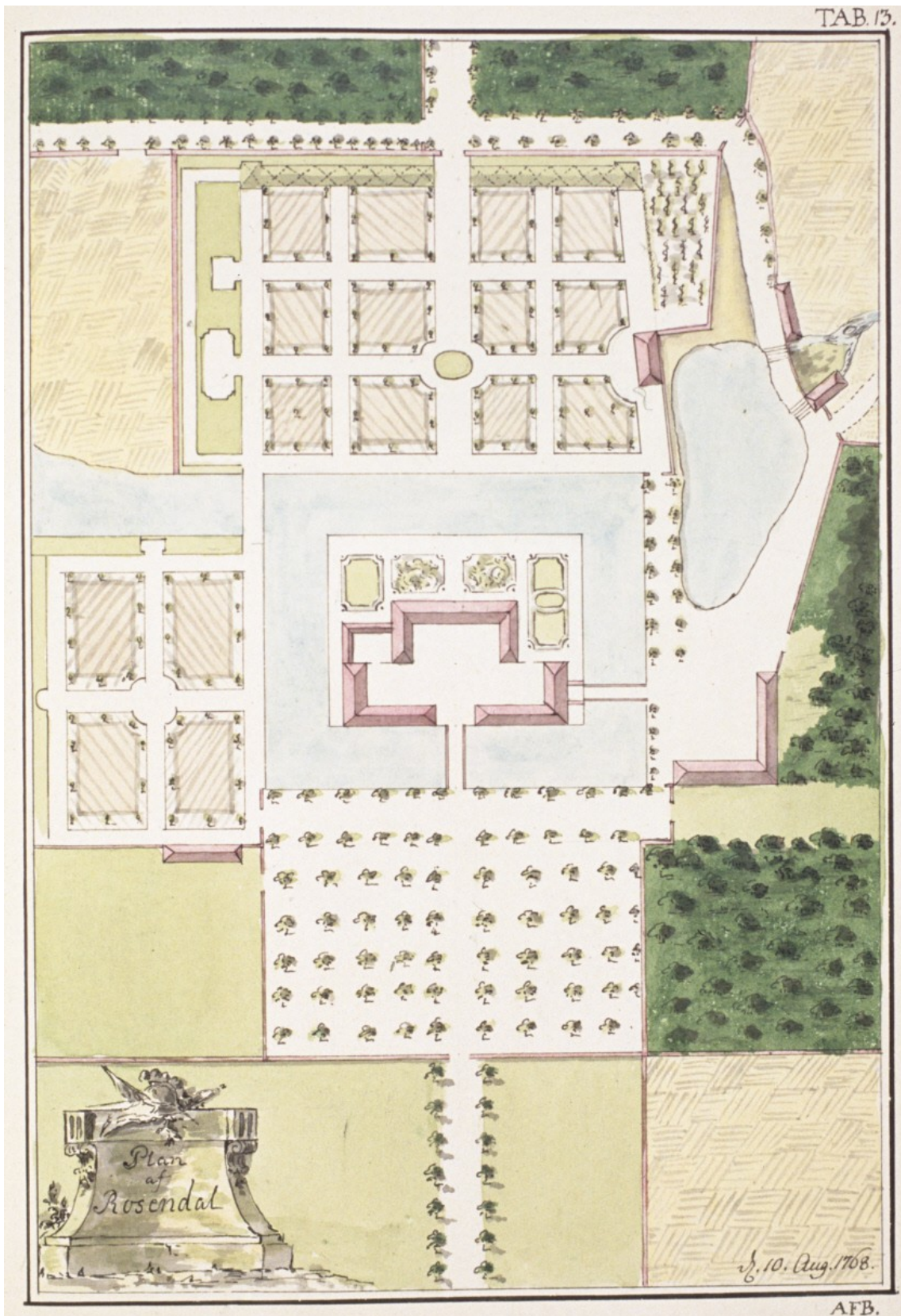

Bild 24. Renritad plan av Adolf Fredrik Barnekow 1768.

Källa: de Geers resedagbok
(digitalisering av Roger Magnusson, Uppsala universitetsbibliotek, 2017)

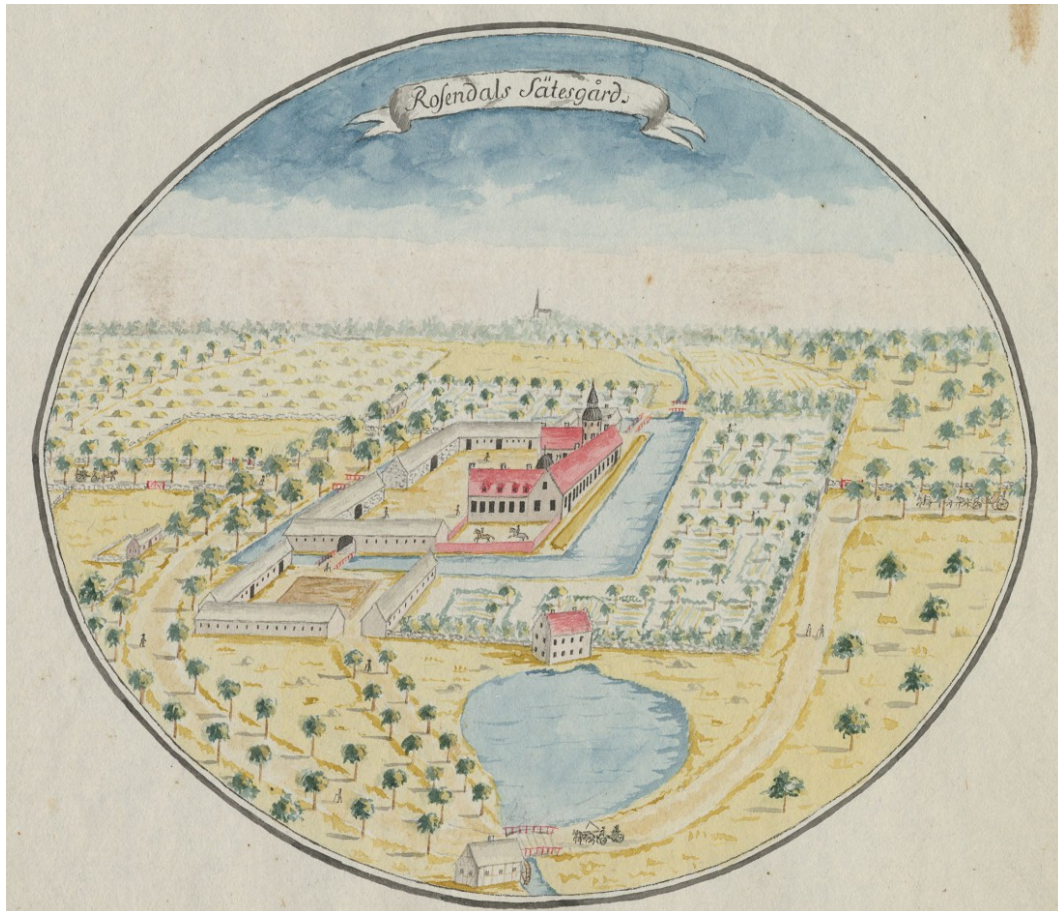

Bild 25. Akvarell över Rosendal från slutet av 1780-talet ur Rålambska samlingen.

Källa: Kungliga biblioteket i Stockholm

Från Rålambska akvarellen (bild 25) som visar Rosendal från öster, kan man utläsa att både Norra och Västra trädgården hade kvartersindelning med träd, troligen fruktträd, i kanterna. Infartsvägarna i både norr och söder är kantade med alléer, men ingen plantage finns (se Klercks kartor, bild 20-22). Dock kan man se övergången mellan slottsholmen och Västra trädgården, som även Klerck skriver om, men som inte finns med på Barnekows planer. Symmetriaxeln från slottet ser ut att i Norra trädgården kantas med en trädrad. Öster om slottet finns en ridbana, Lunden är inhägnad och möllan vid Mölledammen finns med. Vad den gula delen norr om slottet på slottsholmen symboliserar är oklart, kanske är det den parterre som Barnekow tidigare har ritat ut (jämför med bild 23 och 24). Det är också värt att nämna att proportionerna på akvarellen är justerade för att få plats inom ramen vilket kan ses på Billehusets placering i förhållande till dammen och trädgården.

2.4.1 1700-talets trädgårdsideal i Sverige med utblickar till Rosendal

Under andra delen av 1600-talet började nya idéer om trädgårdskonsten att etableras i Sverige med inspiration från Frankrike, där barocken utvecklades (Olausson, 1996). Precis som under renässansen uppfattades naturen som skrämmande och skulle tyglas och dessutom besegras som ett tecken på makt. Strikta alléer och skulpturer prydde ofta trädgården (Olausson, 1997a). Symmetriaxeln blev viktig och skapade tillsammans med den tuktade och

rumsskapande grönskan grunden i barockträdgårdarna (Olausson, 1997a; Karling, 1931; Bruun & Lange, 1920). De långa symmetriaxlarna skulle utgå från huset och ha ett fjärran fondmotiv för att spegla ett av tidens största stilideal (Olausson, 1997a; Fransén, 1991). Fondmotiven var så eftertraktade att vissa anläggningar satte upp målningar över önskade landskap och utblickar vid sidan av gångarna (Karling, 1931). Under den här tiden blev så kallade stjärnplatser populära, en plats med flera siklinjer åt olika håll, som spetsarna på en stjärna (Olausson, 1997a). Renässansens strikta geometriska former löstes upp i kvarteren där hörnen blev konkava eller konvexa (Lund, 2000; Olausson, 1997b, 1997a). Samtida avbildningar över Rosendal visar både symmetriaxlar, kvarter med konkava hörn och alléer.

Byggnaden skulle nu samspela mer med trädgården än på renässansen och parterren skulle vara tydligt synlig från huset (Karling, 1931). Parterrererna skapades ofta med mönster av låga, välklippta buxbomshäckar där mellanrummen fylldes med sand, tegelkross eller slagg för att sätta färg på mönstret (Fransén, 1991; Bruun & Lange, 1920) (se bild 26). Hur parterren såg ut på Rosendal är okänt, men den var tydligt synlig från huset. När den gällde samspelet mellan trädgården och huset så skapade vallgraven fortfarande ett hinder. Å andra sidan kunde vallgraven ses som en av de vattenspeglar som var vanligt förekommande (Olausson, 1997a; Bruun & Lange, 1920). Fontäner och terrasser hade också sin plats i barockträdgården. Orangeriväxter var på modet men i övrigt bestod växtmaterialet av inhemska grönskande träd och buskar. Perenner, lökar, sommarblommor förekom ofta i trädgården tillsammans med exotiska träd och buskar i krukor som flyttades in i orangerier på vintern. Även i Sverige blev orangerier och exotiska växter ett vanligt inslag (Karling, 1931).

I Sverige blev illusioner vanliga och kvarteren anlades ofta så att de längst bort var större än de närmast huset, så att alla kvarter såg lika stora ut när man stod inne i huset och tittade ut över trädgården (Olausson, 1997a; Karling, 1931).

Trädgårdarna bestod ofta av en parterre närmast huset, inramad med boskéer för att skilja från den bakomliggande frukt- och köksträdgården (Olausson, 1997a).

På Rosendal kunde man under 1700-talet, i linje med tidens ideal, se en tuktad trädgård med parterrer med konkava hörn, en symmetriaxel, lövgångar och alléer. Något som det dock inte finns historiska belägg för är om det fanns exotiska växter eller inte.

Bild 26. Rekonstruktion av barockträdgården på Frederiksborg i Danmark.

Foto: Pia Larsson

2.4.1.1 Jämförelse mellan Rosendals 1700-talsträdgård och dagens trädgård

Under 1700-talet anlades på Rosendal en genomgående symmetriaxel från söder till norr, kantad med plantager i söder. Symmetriaxeln finns idag kvar och har förstärkts med hjälp av idegransbågen i norra trädgården. I söder finns även en gammal allé kvar och närmast slottet har en nyplantering i flera rader gjorts, vilket kopplar till det historiska arvet på platsen av plantagerna. Vad som odlades i plantagen under 1700-talet är inte mer specificerat än ”allehanda träd”, men idag växer där enbart rödek.

Västra trädgården var under 1700-talet avgränsad med stenmurar och avenbokshäckar med instick för sittplatser. Idag kan nya häckar ses i Västra trädgården, dock gör de inga instick utan fungerar enbart som en avgränsning mot omgivande landskap och som ett lägivande element. Trädgården hade på 1700-talet strikta kvarter, något som idag bara ses i de östra delarna av Västra trädgården. Kvarteren ska, enligt Barnekows kartor, ha varit till för nytta, medan de nyanlagda elementen idag helt är till för nöje och ingen odling sker där. Gångarna runt kvarteren har däremot samma början ut mot vallgraven som gångarna i Västra trädgården har idag.

På slottsholmen låg under 1700-talet en parterre, vilken idag inte finns kvar, men i framtiden kommer strikta planteringar att synas där. Beroende på deras utformning kan de komma att likna de parterrer som Barnekow avbildade 1768 men i nuläget finns inga ritningar på hur planteringen ska se ut.

2.4.1.2 Jämförelse mellan Sveriges 1700-talsideal och dagens trädgård på Rosendal

Symmetriaxeln var ett av 1700-talets starkaste ideal och man kan i dagens trädgård se en tydlig koppling till 1700-talet genom den förstärkta symmetriaxeln i Norra trädgården. Barocken tog symmetriaxeln något längre än renässansen och lät den inte enbart gå genom trädgården utan gärna genom hela anläggningen och

på så sätt hör idegransbågen i Norra trädgården mer hemma i barockens era. 1600-talet var också mer strikt i sitt formspråk än barocken, som fick mer rundade former, vilket gör att idegransbågen kan sägas ha koppling till 1700-talets stildrag. Under 1700-talet kom även stjärnformen att introduceras, en plats med flera siktlinjer, vilket idegransbågen i Norra trädgården har.

Under 1700-talet skulle mellanrummen i parterrerna fyllas med sand, slagg eller tegelkross istället för växter som var vanligt på 1600-talet. Rosendals trädgårdar idag har inga riktiga parterrer, och de kvarter som finns i Västra trädgården är fyllda med blommor. Västra trädgården har däremot de utblickar i omgivande landskap som 1700-talets ideal förespråkade.

Perenner, lökar och sommarblommor förekom ofta blandade med exotiska träd och buskar. Västra trädgården har idag både perenner och lökar, men inga exotiska växter i 1700-talets mening. Även om det växtmaterial som använts i trädgården idag var högst exotiskt under 1700-talet, då det ofta inte hade kommit till Sverige än, som till exempel rhododendron, så kan det inte räknas som det exotiska växtmaterial som efterfrågades under 1700-talet.

2.5 1800-talet på Rosendal

Norr om Norra trädgården fanns på 1800-talet den så kallade Parken, ett område i Lunden, enligt Anderson et al (2007) en klassisk landskapspark med slingrande gångar och dungar av träd. Trädgrupper med inristningar symboliserade olika viktiga händelser i släktens historia (Anjou & Dahl, 1931). Från 1800-talet finns enbart en beskrivning över Parken, från 1853 av Richardt Ljunggren, där Parken omnämns som ett område norr om Norra trädgården (Andersson et al., 2007). En översiktlig karta gjord 1862 av Falkman (bild 30) visar Parken men inte några detaljer. Eftersom ingen detaljerad karta över Parken från 1800-talet har hittats så har materialet från 1900-talets början fått tala istället när det gäller Parkens utformning. Både kartan från 1920 (bild 34) tillsammans med den häradsekonomiska kartan från 1910-15 (bild 33) visar slingrande gångar i Parken.

1876 var Rosendals dåvarande ägare Adolf Bennet ledamot i Skånska trädgårdsföreningen, vilket tyder på att Rosendal hade en trädgård som svarade mot tidens rådande stilideal (Andersson et al., 2007). Under 1800-talet anlades en labyrinth av låga buxbomshäckar i ett av Norra trädgårdens kvarter (Anjou & Dahl, 1931) och den Västra trädgården fick ett buktande vägnät av stigar (Andersson et al., 2007). Västra trädgården var troligen på 1800-talet omgiven av avenbokshäckar vilka på tre ställen skapade intima rum avsedda som sittplatser eller rum för trädgårdsskulpturer, som på 1700-talet. Under 1800-talet fanns vid en av ekonomibyggnaderna ett vindruvskast (Länsstyrelsen, 2005), ett sorts enklare växthus för vindruvsodling (Nordisk familjebok, 1955).

Från Skånska rekognosceringskartan 1812-1820 (bild 27) kan man utläsa ganska lite om trädgården på grund av skalan den är avbildad i. Men, man kan tydligt se 1700-talets symmetriaxel och alléer. Man kan även utläsa att både Norra och Västra trädgården var indelade i kvarter. I de västra delarna av Norra trädgården kan man se den väg som förbinder Västra trädgården med Norra trädgården, och senare också med Parken. I den här avbildningen är dock inte Parken markerad vilket kan tyda på att den inte fanns vid uppritningen. Man kan också se att vallgraven var kvar runt om hela slottet samt att Mölledammen fortfarande var en damm, något som även syns på andra avbildningar från tiden.

Bild 27. Skånska rekognosceringskartan 1812-1820.

Källa: Lantmäteriet & Krigsarkivet, 1986.

Foto av Pia Larsson, 2017

Bild 28. Tuschlivering norr om Västra trädgården av Carl Stefan Bennet 30/8 1829

Källa: Uppsala Universitetsbibliotek

Tuschliveringens ovan (bild 28) visar vattensamlingen norr om Västra trädgården och väster om vallgraven. På Klercks kartor från 1700-talet finns vattnet ibland med som en damm och ibland inte alls, men området omnämns på flera kartor som *Maden*, vilket var en gräsbevuxen mark i sankt läge som stundtals svämmades över (Svenska Akademien, 1942). Som syns på bilden betande kor på området, i alla fall under 1800-talets början. Till höger ses en trädrad in mot västra trädgården och i bakgrunden kan man ana allén till Billehuset. Av trädens storlek kan antas att de inte var nyplanterade, om bilden är avbildad korrekt. På slottets gavel växer en klätterväxt och ett stort buskage syns vid den motsatta gaveln.

Bild 29. Tuschlavering över Mölledammen av Carl Stefan Bennet, odaterad men mellan 1820 och 1878. Källa: Uppsala Universitetsbibliotek

Ovan (bild 29) ses ännu en tuschlavering av C.S. Bennet, fast den här gången från andra sidan slottet, vid Mölledammen. Allén in till Billehuset samt buskaget vid slottets gavel finns med på den här avbildningen också, vilket gör det troligt att de fanns på riktigt. Om man ska tro tuschlaveringen användes Mölledammen inte bara till möllan, som namnet antyder, utan även till att vattna hästar, vilket inte är orimligt. Det är däremot troligt att träden i allén inte var tuktade så att man kunde se kyrktornet mitt i allén. Antagligen är det en artistisk detalj i teckningen och möjligen även ett sätt att märka ut riktning och visa åt vilket håll bilden är målad.

1862 omnämner Falkman Parken som just Parken (se bild 30) något som inte har hänt på tidigare kartor. Det är därför rimligt att anta att den tillkom någon gång mellan 1820, då Skånska rekognosceringskartans skapades, och 1862, då Falkman omnämner Parken. Dock nämns inget om dess utseende eller innehåll förrän i början av 1900-talet. I övrigt går det inte att utläsa närmare om trädgårdarnas utformning från Falkmans karta. Plantagerna vid sidan av allén från 1700-talet var dock borta 1862.

Bild 30. Detalj över Falkmans karta 1862. Uppmätt 1851-52.

Källa: Lantmäteriet

Teckenförklaring

- X. Rosendal
- 459. Rosendals borg med vallgravar
- 460. Ladugård med vattningsplan
- 461. Trädgårdar med trädgårdsmästarens hustomter
- 463. Äng öster om ladugården
- 464. Äng på båda sidor om

- vägen i allén
- 465. Mölledammen
- 467. Klöverlycka öster om allén
- 468. Klöverlycka väster om allén
- 474. Djurhagen
- 499. Äng i Nyvång
- 507. Park vid Lunden
- 508. Lunden
- 532. Äng

2.5.1 1800-talets trädgårdsideal i Sverige med utblickar till Rosendal

Hur såg då trädgårdarna ut i Sverige under 1800-talet? 1800-talet bjöd på två olika stilar i Sverige: landskapsparkerna och den tyska stilen. Till landskapsparkerna hämtades inspirationen direkt från England, där man eftersträvade det pastorala beteslandskapet (Blennow, 2009; Olausson, 1998). I Sverige rådde i stort sett samma stilideal som i England, även om formspråk och idéinnehåll varierade (Fransén, 1991). Vissa inslag som var vanliga i England, exempelvis kinesiska trädgårdar med en S-kurva (Olausson, 1998) och ha-ha:er (Blennow, 2009; Nilsson, 2002; Olausson, 1998; Olausson, 1993), var inte lika vanligt förekommande i Sverige utan fanns enbart i sparsam utsträckning (Nilsson, 2002; Olausson, 1993). Precis som i England eftersträvade man däremot mjukt böljande beteslandskap, friväxande dungar och utsiktsplatser mot sjöar och vattendrag (Hobhouse, 2004; Olausson, 1998) (se bild 31). Det svenska landskapet var väl lämpat för landskapsparker då lövskogar, sjöar och ängar gick hand i hand med stilens ideal (Andersson et al., 2000). Landskapsparkerna skulle bjuda på kontraster mellan mörkt och ljust, slutet och öppet (Blennow, 2009). De skulle väcka alla sorters känslor och därför blev det på modet att använda ruiner, urnor, gravstenar och minnesartefakter (Blennow, 2009; Olausson, 1998; Olausson, 1993).

I Sverige behölls ofta de strikta renässansträdgårdarna när landskapsparkerna tillkom (Andersson et al., 2000; Rylander, 1996), något som i viss mån kunde ses på Rosendal. I vissa fall behölls de nästan helt intakta medan de andra gånger mjukades upp till konvexa och konkava former, även om grunden fortfarande fanns kvar (Andersson et al., 2000). I många fall blev de skötselintensiva renässans- och barockträdgårdarna för kostsamma att underhålla och fick således förändras och göras mindre skötselkrävande. I Sverige kom även köksträdgården ofta att bli en del av lustträdgården (Andersson et al., 2000; Olausson, 1998). Samma trend kunde ses i Danmark där nyttoväxter blev ett allt vanligare inslag igen och växthus och drivbänkar byggdes för att kunna tillgodose ägarna med bland annat vindruvor (Bruun & Lange, 1920).

Hur förhöll sig då Rosendal till landskapsparkens ideal? Även om Rosendals landskapspark förmodligen anlades först senare under 1800-talet återfanns flera av stildetaljerna i anläggningens utformning. Parken hade slingrande gångar, minnesartefakter och en strikt siktlinje som skapade perspektiv ut i omgivande landskap. Det fanns däremot ingen ha-ha och det finns inga belägg för att det ska ha funnits kinesiska inslag i trädgården. Det finns inte heller källor som tyder på att Rosendal hade grottor och ruiner. Däremot fanns både en köksträdgård och ett vinkast för vindruvsodling.

Bild 31. Landskapsparken på Frederiksborg i Danmark.

Foto: Pia Larsson

Under 1800-talets andra hälft kom även den tyska stilen att få sitt intåg i Sverige. Dess stilideal var en blandning av strikta former och landskapsparkernas böljande former, fast i mindre skala (Wilke, 2006; Nolin, 2000; Hansson, 1996) och med rikliga blomsterarrangemang (Andersson et al., 2000; Fransén, 1991). Landskapsparkerna krävde mycket plats och lämpade sig därför bäst i de stora slottsträdgårdarna (Nolin, 2000; Bruun & Lange, 1920). Den tyska stilen däremot ansågs passa bättre till småskaliga trädgårdar (Nolin, 2000; Rylander, 1996). Trädgården skulle beskådas under stillsamma promenader på grusgångar i varierande storlek beroende på dess användning (Wilke, 2006). Även gräsgångar tilläts. Ett arv från landskapsparkerna var bruket att gruppera buskar och träd och på så sätt skapa en omväxling mellan öppet och slutet, ljust och mörkt.

Närmast huset blev de slingrande gångarna mer symmetriska och omgärdade ovala eller cirkelformade rabatter där renässansens och barockens blomsterpartierer än en gång fick pryda trädgården och skapa en blickpunkt inifrån huset (Wilke, 2006; Nolin, 2000; Fransén, 1991). Det var tydligt avgränsade rabatter med sommarblommor som ofta planterades i komplicerade mönster. I vissa fall fick rabatterna extrema mönster så som ymnighetshorn, stjärnor, hjärtan eller blomsterkorgar, även om de oftast var runda, njurformade eller vingformade (Wilke, 2006; Rylander, 1996). Det var heller inte ovanligt att rabatterna längs gångarna kantades av gräs eller olika former av sten-, träd- eller metallkanter. I mitten av rabatten stod blickfånget, ofta en exotisk växt eller staty, medan växterna runt omkring var i stigande höjd (Wilke, 2006; Nolin, 2000). Kontrastverkan var en viktig aspekt i en sådan plantering och växter med stora blommor i klara färger eller blad i rött och grått användes ofta (se bild 30).

Att odla nyttoväxter ansågs vara moraliskt upphöjande och här förenade man nytta med skönhet. I de fall där en köksträdgård var aktuell anlades den ofta i räta rader och fyrkantiga bäddar (Wilke, 2006). Till skillnad från resterande delar av trädgården hägnades nyttoträdgården ofta in med staket, murar eller häckar (ibid).

Bild 32. Tapetgrupp från Göteborgs botaniska trädgård. Foto: Pia Larsson

Det blev igen, precis som på 1600- och 1700-talet, en stor statussymbol att kunna visa upp exotiska växter och de som hade möjligheten lät uppföra växthus till dem (Wilke, 2006; Nolin, 2000; Bruun & Lange, 1920). Då de exotiska växterna krävde mycket skötsel var de vanligast närmast huset och ju längre bort på tomten man kom desto mer hårdigt blev materialet. Förkärleken för det exotiska blev givetvis kritiserad av vissa som tyckte att det gått till överdrift och att man skulle värna mer om det svenska växtmaterialet (Wilke, 2006). Hårdiga perenner och sommarblommor i klara färger fick därför ett uppsving (Hobhouse, 2004). Rhododendron och barrväxter var något av en nymodighet i trädgårdarna och bidrog med sina mörkare bladfärger till att skapa de kontraster som eftersträvades i trädgården.

Vatten var även under den tyska stilen ett viktigt inslag och i de fall då ett naturligt vatten inte fanns kunde man anlägga ett (Wilke, 2006). Det hände att ångmaskiner användes för att pumpa runt vattnet och skapa något som liknade naturliga källor (ibid).

Rosendal hade aldrig, vad man vet, en trädgård i den tyska stilen under 1800-talet men i likhet med stilen och dess ideal fanns en blandning mellan symmetri och slingrande gångar i trädgården samt en köksträdgård i fyrkantiga bäddar. Dock var de inte utformade enligt stilens ideal. Vad vi idag vet om trädgården fanns där inga exotiska växter mer än vindruvor i ett vinkast, ingen blomsterparterre och det finns heller inga belägg för att växterna ska ha haft klara färger.

2.5.1.1 1800-talets bevarandeideal

Under 1800-talet uppstod en önskan om att bevara gamla miljöer och en bevarandeideologi med arkitektoniskt stiltänkande uppstod (Edman, 1999). 1800-talets början präglas av idealism och restaureringarna som gjordes innebar att miljöerna blev mer historiskt ”korrekta” än de tidigare varit, till exempel blev medeltida kyrkor efter en restaurering mer medeltida än de från början hade varit (Edman, 1999). Restaureringarna hade generellt en svag historisk förankring till

platsen.

Under andra halvan av 1800-talet kom däremot ett mer återhållsamt förhållningssätt till historiska miljöer som byggde på djupare historisk förståelse och större historisk förankring (Edman, 1999). Verner von Heidenstam, en aktiv debattör i frågan om historiska miljöer, var för det nya förhållningssättet och menade att de enda rätta var att konservera och underhålla våra historiska miljöer (Edman, 1999). Heidenstam skrev även ett program för bevarandeåtgärder som fick visst inflytande och användes i arbetet med bevarandeåtgärder.

2.5.1.2 Jämförelse mellan Rosendals 1800-talsträdgårdar och dagens trädgård

Under 1800-talets slut fick Västra trädgården ett buktande gångsystem och var fortfarande omgiven av avenbokshäckar som skapade intima rum, precis som på 1700-talet. Ett nytt slingrande vägnät kan man se i Västra trädgården även idag, dock inte i samma sträckning som det hade under 1800-talets slut. Även en omgivande häck kan, som tidigare nämnts, ses i trädgården.

Av kvarteren och labyrinten som sågs under 1800-talet finns inget kvar och planerna för Norra trädgården involverar inget av elementen. Inte heller den köksträdgård som fanns på Rosendal under 1800-talet återfinns i dagens trädgård.

Under 1800-talet tillkom även en landskapsinspirerad park, Parken, i Lunden norr om Norra trädgården, av vilken det idag bara finns träd kvar. Det finns heller inga planer på att skapa något här, varken historiskt eller modernt. Symmetriaxeln som blev anlagd under 1700-talet fanns tydligt kvar under 1800-talet, något som den även gör idag.

2.5.1.3 Jämförelse mellan Sveriges 1800-talsideal och dagens trädgård på Rosendal

De slingrande gångarna som utgör stommen i Västra trädgården återfinns i landskapsparkerna, fast där i större skala. Den norra häcken i trädgården, samt stigen i Västra Västra trädgården, har en tydlig likhet med S-kurvan som förekom i slutet av landskapsparkernas era. I Västra trädgården återfinns också de utblickar i det omgivande landskapet som blev viktiga under landskapsparkernas tid. Växterna är noggrant placerade för att skapa utblickar i omgivande landskap, även om det i dagsläget är lite otydligt eftersom växtmaterialet är nyplanterat och inte uppvuxet än.

Än en gång skiljer sig dagens växtmaterial från dåtidens ideal. När det gäller övriga ideal, så som betade träddungar, minnesartefakter och ha-ha:er, så återfinns inget av det i Västra trädgården idag.

Landskapsparkerna var dock generellt mycket större än vad den Västra trädgården är, vilket istället leder oss in på den tyska stilen som hade inslag av landskapsparkerna, men i en mindre skala. I likhet med den tyska stilen har Västra trädgården slingrande gångar och växter i klara färger. Den tyska stilen var dock karaktäriserad av en strikt symmetri som inte återfinns i trädgårdarna idag, varken i den Västra, Norra eller omgivande områden. Något som dock återfinns i Västra trädgården är bruket att använda gräsgångar istället för grusgångar och att kanta rabatterna, i det här fallet med växter.

De bevarandeideal som rådde under 1800-talet syns inte i Rosendals trädgårdar idag. De historiska lämningarna är inte förbättrade för att skapa en idealiserad bild av en svunnen tid, som bruket var under början av 1800-talet. Inte heller andra

halvan av 1800-talets ideal med en djupare historisk förståelse och förankring är påtagligt, även om en viss historiskt förankring finns.

2.6 1900-talet på Rosendal

Släkten Bennet, som fortfarande ägde slottet under 1900-talet, var fortsatt måna om att följa tidens ideal vilket avspeglar sig i Rosendals trädgård som nu hade fruktträd, bärbuskar och blommor om vart annat, omgärdade med häckar (Andersson et al., 2007). Kvartersindelningarna i Norra trädgården fanns i viss mån kvar, men det var köksväxter, bärbuskar och fruktträd som växte i dem. Bersån och mossgången, som troligtvis var den lövgång som anlagts på 1700-talet och sträckte sig norrut från Billehuset, fanns också kvar (Andersson et al., 2007). De fruktträd som idag ses i Norra trädgården tillkom först under andra världskriget då frukten behövdes till hushållet och för att öka inkomsterna (ibid) och är således alltså inte en rest av de gamla odlingarna även om det kanske finns en historisk anledning till att de planterades just där. Den Västra trädgården var under 1920-talet fortfarande indelad i sex oregelbundna kvarter med rosor, rhododendron och höga häckar samt ett stenparti. Västra trädgården innehöll även såväl stora jättetujor som ett magnifikt glansolvon (Anjou & Dahl, 1931). Under 1930-talet fanns fruktträd, blomsterrabatter och en blomsterrundel i Västra trädgården (Andersson et al., 2007).

Bild 33. Detalj över Rosendal ur Häradsekonomska kartan från 1910-15.

Källa: Lantmäteriet

Vallgraven norr om slottet torrlades någon gång i början av 1900-talet och kvar blev en bäck omgärdad av grönskande äng med förgätmigej och strandfacklor (Anjou & Dahl, 1931)¹⁷.

Från den häradsekonomiska kartan ovan (bild 33) kan man se att Norra trädgården 1910-1915 fortfarande hade kvartersindelning, men vad som fanns i Västra trädgården är inte markerat, vilket skulle kunna tyda på att kvartersindelningen där hade lösts upp. Gångsystemet som ses där är strikta raka gångar som följer trädgårdens form, men hela ytan verkar inte ha utnyttjats som trädgård om man ser till färgskillnaderna. Man kan också ana att vallgraven i Norra trädgården hade börjat torrläggas och istället bli en bäck, men området är fortfarande vått. Nytt för den här kartan är också att Parken har ritats in med ett definierat gångsystem. Gången som förbinder Västra och Norra trädgården fortsätter ut i Parken och förbinder den med de andra trädgårdarna.

Uppmätningen från 1920 (se bild 34) visar i stora drag samma struktur som den häradsekonomiska kartan, men då den är specifikt uppmätt för trädgården har den ytterligare några detaljer. Parkens gångsystem är mer utvecklat, vilket antingen kan bero på noggrannheten eller på att gångsystemet byggdes ut under de fem år som skiljer kartorna åt. Dock tyder antalet kvarter i Norra trädgården samt bristen på information om Västra trädgården på att den häradsekonomiska kartan var mer schematisk än uppmätningen från 1920. Trädbeståndet i Parken bestod till största delen av lind, men en och annan björk, ek och barrträd fanns också enligt kartan från 1920. Västra trädgården innehöll prydnadsväxter, även om bärbuskar och fruktträd också fanns. Norra trädgården däremot hade bara fruktträd och bärbuskar vilket tyder på att Västra trädgården var mer för nöje medan Norra var mer för nytta, även om både nytta och nöje säkert kombinerades i båda. Norra trädgårdens inslag för nöje är den buxbomslabyrint som tillkom på 1800-talet i sydvästra hörnet. Vid den här uppmätningen kan man se att gångsystemet i Norra trädgården, som tidigare följt kvartersindelningarna, har fått en friare form i norr, mot Parken till.

Vallgraven nämns som uttorkad, även om en bäck fanns kvar i botten, och parterren på slottsholmen är borta. Istället växte där tre tujor och gångsystemet var även här svagt buktande och området kantades troligen av en granhäck.

¹⁷ En källa uppger dock att delar av vallgraven torrlades redan på 1700-talet (Bedoire, 2006), något som inte har bevästs på andra ställen och motsägs av alla kartor och avbildningar.

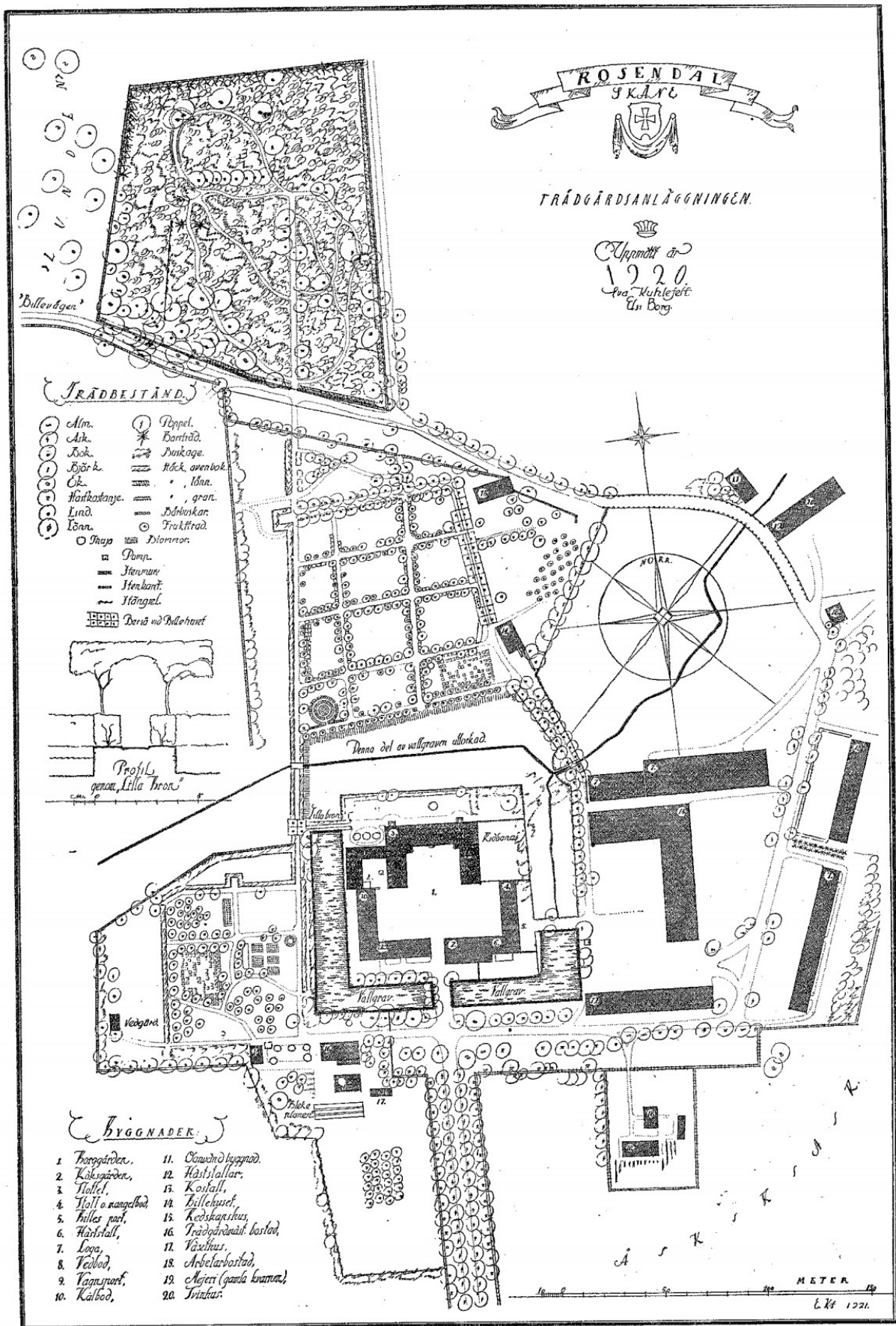

Bild 34. Uppmätning av Rosendal 1920, av Eva Kuhlefeldt och Elsa Borg.

Källa: Anjou & Dahl, 1931, s.18

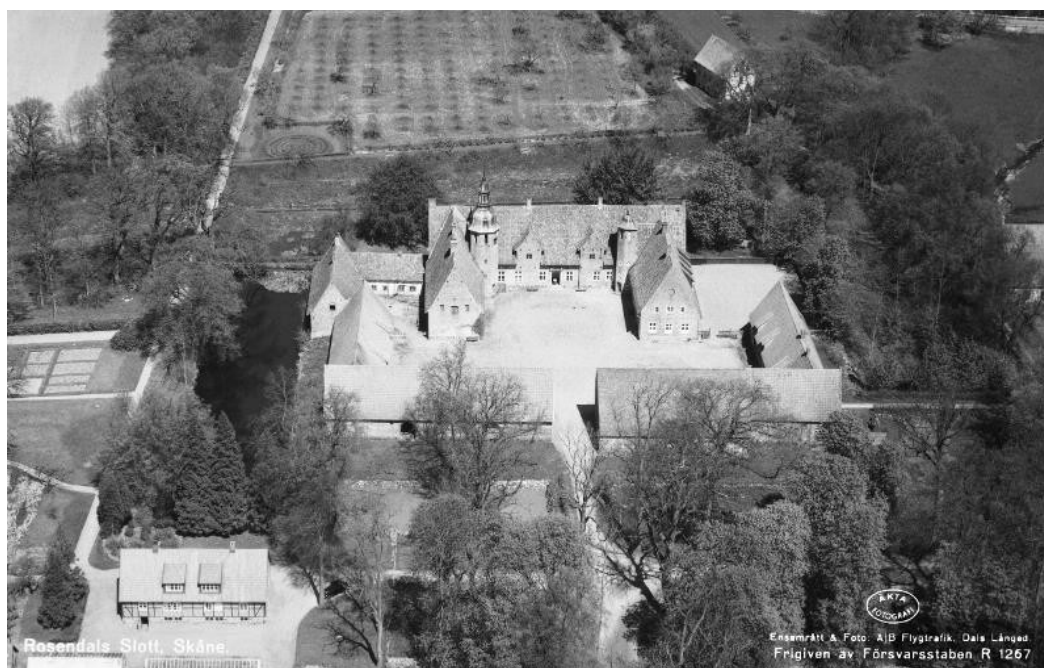

Bild 35. Flygfoto över Rosendal, odaterat men från ungefär mellan 1933 och 1970-talet.

Källa: Kulturen i Lund, inventarienummer KM 85976.4836

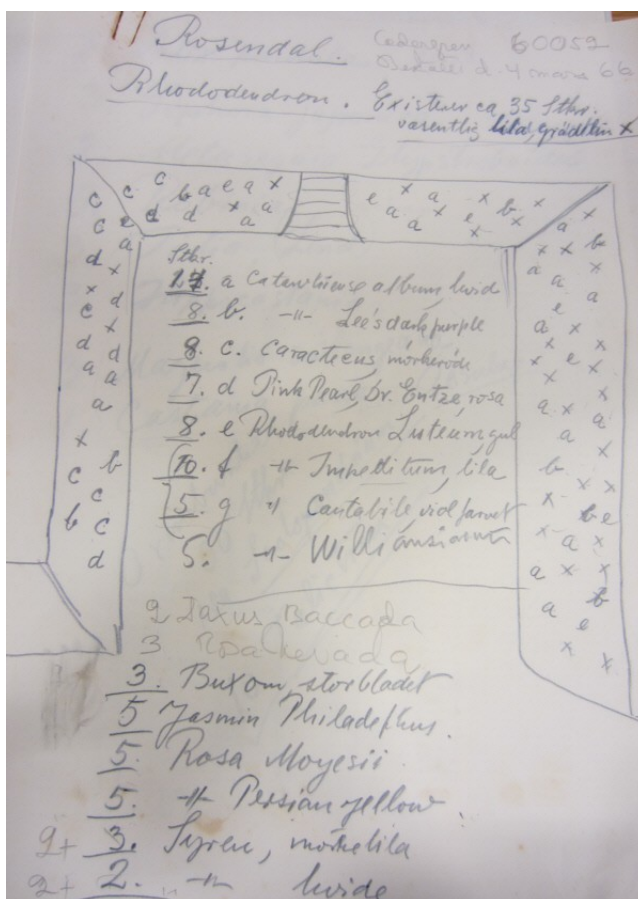
Bild 36. Flygfoto över Rosendal, daterat 1938.

Källa: Kulturen i Lund, inventarienummer KM 85976.10534

På bild 35 kan man se att trädgårdens form i stort sett fortfarande stämde överens med 1920-talets uppmätning (bild 34), framför allt i Västra trädgården. Norra trädgårdens kvartersindelning har försvunnit men buxbomslabyrinten finns ännu kvar. Bilden är odaterad, men firman som tog fotot, AB Flygtrafik i Bengtsfors,

tog sina första foton 1933 och buxbomslyabrinten togs bort på 1970-talet (Andersson et al, 2007) vilket gör att man med säkerhet kan säga att flygfotot togs mellan 1933 och 1970-talet. Bild 36 är daterad till 1938 och om man ser till trädgårdens struktur skiljer den sig mer från 1920-talets uppmätning vilket gör det troligt att bild 35 togs tidigare. På bild 36, tagen 1938, är trädgården mer uppvuxen och fotot är taget när träden har löv vilken gör det svårare att uttala sig om trädgårdens utformning men Norra trädgården ser ut att ha kvar sin kvartersindelning här.

Under 1960- och 70-talet jobbade den danske trädgårdsdesignern Hans Steen Christensen i flera omgångar med trädgården och några ändringar gjordes. Bland annat fick bäcken i den då torrlagda norra vallgraven en mer slingrande form samt en träbro. Bron kunde nås genom två snedställda trappor från slottet ner i den tidigare vallgraven, och mellan trapporna planterades sockertoppsgranar. Stenpartiet i Västra trädgården som omnämndes 1920 togs troligen bort och rhododendron dalen nordväst om slottet anlades. Rhododendron dalen var inte ha varit med på planerna som jag kunde hitta, men i en brevväxling mellan ägaren Bennet och Christensen lämnar den senare ett förslag på utformningen (se bild 37).

Föreslagen rhododendron:

- Rhod. *catawbiense* 'album'
- Rhod. *catawbiense* 'Lee's dark purple'
- Rhod. *carateus*
- Rhod. 'Pink Pearl'
- Rhod. *luteum*
- Rhod. *impeditum*
- Rhod. *cantabile* (russatum)
- Rhod. *williamsianum*

Bild 37. Christensens förslag på rhododendron till rhododendron dalen daterat 4 mars 1966.

Foto: Fotografi av Pia Larsson ur Rosendals godsarkiv, Arkivcentrum Syd i Lund.

Christensen lade fram många förslag, och föreslog bland annat två gingkoträd och två sumpcypresser i närheten av rhododendron dalen. De två gingkoträden planterades, medan de två sumpcypresserna troligen aldrig planterades där de var

tänkta. Det som är intressant att notera i Christensens förslag från 1965¹⁸ (bild 38) är hur han har använt sig av en symmetriaxel genom hela Norra trädgården, men inte anslutit den till symmetriaxeln från 1700-talet. En siktlinje föreslås i västra delen av Norra trädgården, som en symmetriaxel i en mindre trädgård i den stora trädgården. Huruvida tennisplanen, rektangeln i nord-västra hörnet av trädgården, redan fanns på plats eller om Christensen planerade in den är oklart, men spår av den syns än idag. I Västra trädgården finns någon form av träd, bland annat äpplen, och en blomsterrabatt markerade på ritningen. Om förslagen kom att anläggas eller inte är oklart men på en bild i Anderssons et als (2007)¹⁹ arbete antyds att träden kan ha planterats. Dock tillkom ett rhododendronbuskage i Västra trädgården, ungefär vid platsen för rabatten i norr i Västra trädgården.

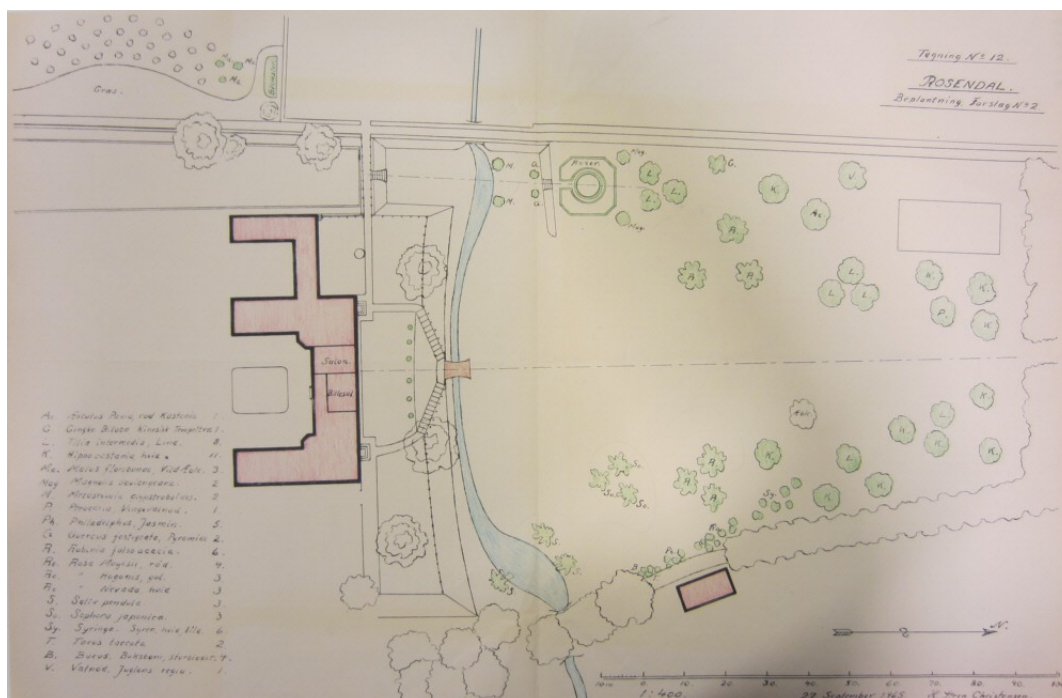

Bild 38. Christensens förslag från 29 september 1965.

Foto: Fotografi av Pia Larsson ur Rosendals godsarkiv, Arkivcentrum Syd i Lund.

2.6.1 1900-talets trädgårdsideal i Sverige med utblickar till Rosendal

Hur såg då trädgårdsmodet ut i Sverige under samma tid? Under sekelskiftet 1800-1900 förändrades synen på naturen än en gång och stilidealen kom återigen främst från England, varifrån arts-and-craftsrörelse spred sig (Wilke, 2006). Trädgården skulle vara en blandning mellan strikt och vilt och naturen skulle inte längre omformas och förädlas utan det var dess egen vildhet som man ville åt (Wilke, 2006; Nolin, 2002). Samtidigt skulle trädgården vara fantasifull (Nolin, 2001; Hansson, 1996), och formklippta träd och buskar användes för att ge starka formeffekter (Wilke, 2006; Nolin, 2001) (se bild 39). Man började också kritisera blandningen av stildetaljer från olika epoker, och "det ursprungliga Sverige" från innan industrialiseringen blev ett ideal där hantverket kom i fokus (Wilke, 2006; Nolin, 2001).

18 Det här är den senaste versionen av Christensens ritningar som jag kunde finna i Rosendals godsarkiv, men i arbetet av Anderssons et al. finns en odaterad version som skiljer sig något åt.

19 Sidan 43, bild 52 men får av upphovsrättsskäl inte återpubliceras i det här arbetet.

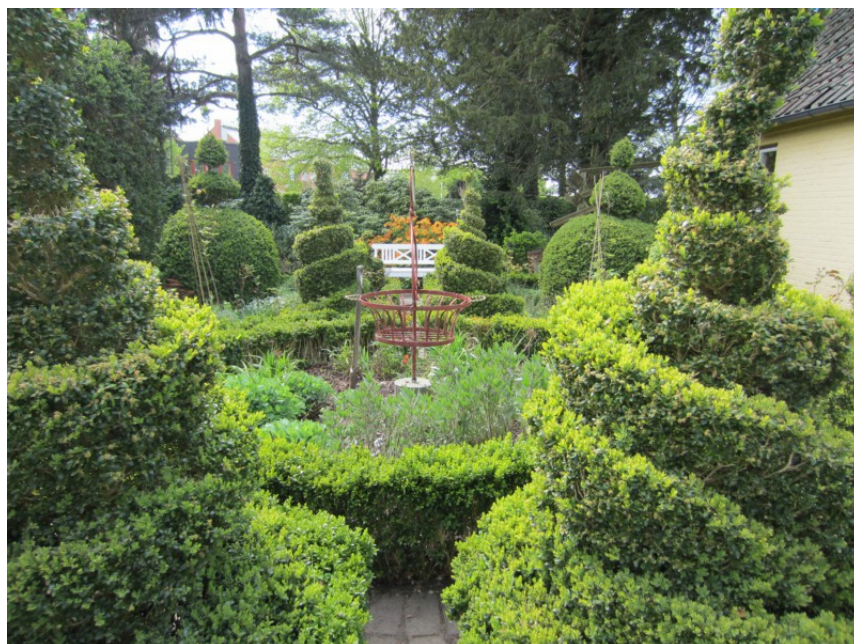

Bild 39. Arts-and-Crafts-inspirerad trädgård i Lund.

Foto: Pia Larsson

Köksträdgården kom nu att bli ett pittoreskt inslag i trädgården och man odlade för nöje istället för nytta (Wilke, 2006; Nolin, 2001). Frukträd var vanligt förekommande och klipptes gärna för att bidra till den arkitektoniska formen. Det var inte heller ovanligt att de spaljerades mot hus och murar. Stenpartierna fick sitt intåg i trädgården under början av 1900-talet (Wilke, 2006; Agerheim & Jansson, 1979). Den runda rabatten blev populär och låg ofta framför huset, kantad med snäckskal, vita stenar eller bågar av kvistar eller järn (Hansson, 1996).

Perennerna kom nästan helt att ersätta sommarblommorna och de skulle planteras efter höjd och färg i cirklar, fristående i gräsmattor eller i stenpartier (Wilke, 2006; Nolin, 2001; Agerheim & Jansson, 1979). Trädgården hägnades ofta in med staket av varierande uttryck, men staketet skulle vara av lokalt material och fick gärna vara påkostade (Wilke, 2006). På valda ställen smyckade statyer eller urnor trädgården för att skapa blickpunkter eller förstärka vyer. Även sittmöblerna var dekorerade och hade sin egen plats i trädgården.

Hur väl följdes då stilen på Rosendal? Under 1900-talets början hade Rosendal den kombination av strikt och friväxande som förespråkades under sekelskiftet 1800-1900. Det fanns även en köksträdgård, frukträd och ett stenparti i linje med tidens ideal. Rosendal hade i Västra trädgården en rund rabatt, i likhet med idealet, men placeringen skilde sig åt. När det gäller användningen av perenner, närproducerade material och hantverk så finns det inget dokumenterat som tyder på att Rosendal följde idealen, men inget heller som talar emot det.

Runt 1920-30 började en ny stil, funktionalismen, få sitt inflytande i Sverige (Wilke, 2006; Nolin, 2002; Hansson, 1996) och riktade sig framför allt till villaträdgårdar (Wilke, 2006). Trädgårdar hade genom tiderna varit en uppskattad och central del av kulturen i Sverige, men efter funktionalismens genombrott förlorade trädgårdskulturen sin status i Sverige (Flinck, 2013).

Trädgården skulle användas till vardags och skulle tåla lek och spel och erbjuda nära kontakt med natur, luft och sol (Wilke, 2006; Nolin, 2002; Hansson, 1996).

Trädgården skulle vara en förlängning av huset och trädgårdens olika rum skulle ha en funktionell och praktisk anknytning till huset (Wilke, 2006). Uteplatsen skulle ligga i anslutning till kök och vardagsrum, medan eventuell odling skulle ske i anknytning till redskapsförvaring. Trädens och buskarnas roll i trädgården var att forma en ram kring gräsmattan, och liten variation i växtmaterialet skulle användas för att skapa ett enhetligt uttryck (ibid). Intill uteplatsen skulle man också ha ett par rabatter, utan för stor variation i blomning, och färgskalan skulle vara återkommande och rytmisk (Wilke, 2006). Låga och mattbildande perenner sågs som extra bra och prydde många rabatter.

Husets framsida skulle vara prydlig och inbjudande och var därför lägre och mindre uppvuxen än i tidigare epoker. Häcken hölls låg och det var viktigt att gatrummen fick en samlad och tilltalande helhetsbild. Längs husväggens framsida låg ofta en prydlig rabatt.

Prefabricerade byggnadselement blev allt vanligare och den armerade betongen fick sitt genombrott (Wilke, 2006; Hansson, 1996). Alla gångar i trädgården skulle vara funktionella och gärna plattsatta, ofta med kalksten och skiffer (Wilke, 2006; Nolin, 2002).

Funktionalismen fick aldrig ett stort genombrott på Rosendal, kanske på grund av att den riktade sig till mindre villaträdgårdar. Men i likhet med tidens tankar om utevistelse anlades en tennisplan på Rosendal.

2.6.1.1 1900-talets bevarandeideal

Sekelskiftet och första delen av 1900-talet var, liksom i slutet av 1800-talet, inriktat på vetenskap, men ett mer estetiskt synsätt började också märkas. Byggnaderna kunde i praktiken inte bevaras i ett befintligt skick och att göra en kritisk värdering var inte förenligt med tidens estetiska synsätt (Edman, 1999). En viktig fråga under sekelskiftet blev hur man skulle kunna rädda kulturvärden som riskerade att gå förlorade i ett vetenskapligt inriktat samhälle, och 1800-talets idealism fick åter ett uppsving. Restaurering kom att bli en sammanvägning mellan tradition och modernt funktionstänkande och man skulle inte kunna se att något var omgjort i modern tid (Edman, 1999).

Under funktionalismen på 1900-talet uppstod ett nytt ideal rörande bevarande. Historien tillhörde det förflutna (Edman, 1999) och det skulle tydligt synas vad som var gammalt och vad som var nytt (Edman, 1999). Gamla byggnader skulle konserveras, men det historiska arvet ansågs inte ha någon stor betydelse för den moderna arkitekturen. Därför revs många historiska miljöer under 1960-talet till förmån för nya stadselement (Edman, 1999). Som följd uppstod under 1970-talet en ny debatt om bevarande och det blev allt viktigare att bevara de historiska miljöer som fanns kvar (Edman, 1999) och den ideala restaureringen var den som inte förändrar något (Edman, 1999, sid. 211). Detta gjorde att fokus på miljöerna också skiftade från adelns och kungens boningar till allmänhetens miljöer och ett ökat intresse för miljö- och kulturvård uppstod (Edman, 1999).

1964 kom Venedigdeklarationen, en internationell deklaration för att skydda historiska miljöer, som 1982 följdes upp med Florens-deklarationen som hade ett specifikt fokus på bevarande av trädgårdar, parker och gröna miljöer skapade av människan (ICOMOS, 1982). Till följd av detta trädde 1988 kulturminneslagen i kraft i Sverige och innebar bland annat att historiska trädgårdar och parker fick samma juridiska skydd som historiska byggnader (Kulturmiljölagen, 1988).

2.6.1.2 Jämförelse mellan Rosendals 1900-talsträdgårdar och dagens trädgård

De kvartersindelningar som i viss mån fanns kvar under 1900-talets början, både i Norra och Västra trädgården, finns det idag inga spår av. I Västra trädgården hade kvarteren luckrats upp något och stigarna hade mer böljande former. Rabatterna pryddes av rosor och rhododendron, och runt trädgården stod höga häckar. Det fanns även stora jättetujor och ett glansolvon. I den nyanlagda Västra trädgården kan idag ses både slingrande gångar, höga häckar och rhododendron. Gångarna börjar idag på samma ställen mot vallgraven som under början av 1900-talet, men har i övrigt en annan sträckning även om rörelsemönstret i trädgården delvis är det samma²⁰. I Västra trädgården står idag ett olvon, dock inte ett glansolvon, och i Södra Västra trädgården är det planterat jättetujor.

Ett arv från 1900-talets andra hälft är de trappor som Hans Steen Christensen ritade, men de kommer att försvinna om vallgraven grävs ut igen. Tennisplanen finns det också spår av, men den är övervuxen med gräs och tanken är att den ska försvinna i den nya versionen av Norra trädgården. Vissa rhododendron från rhododendrodalen, som inte finns kvar, flyttades till Västra trädgården istället och på så sätt lever arvet vidare, fast i ett nytt sammanhang.

2.6.1.3 Jämförelse mellan Sveriges 1900-talsideal och dagens trädgård på Rosendal

Under 1900-talets början ville man komma åt växternas vilda karaktär på ett strukturerat sätt. Trädgårdsrummen och rabatterna var ofta strikt formade medan växterna tilläts vara mer friväxande, och det var växternas naturliga skönhet som var i centrum. I Västra trädgården på Rosendal idag är det växterna som är i fokus och alla växter är valda utifrån platsens förutsättningar. Växternas naturliga skönhet har ett värde och de ska inte tuktas mer än nödvändigt. Ett undantag är magnoliorna i den striktare delen vilka ska beskäras och glesas ut för att ge en öppen och genomsiktig karaktär.

Trädgården skulle under 1900-talet vara en förlängning av huset, ett ideal som inte tillämpas på platsen idag. Under andra hälften av 1900-talet, under funktionalismen, blev de prefabricerade byggnadselementen vanligt förekommande. I Rosendals trädgårdar idag finns inget prefabricerat utan allt anpassas till platsen för att skapa exakt det uttryck som efterfrågas. Ett ideal som däremot har följts är att man runt uteplatsen skulle ha rabatter med liten variation i blomning och färgskala för att skapa en harmonisk plats. Runt sittplatsen i Västra trädgården kan man idag finna ett fåtal sorter perenner i stora sjok och några olika buskar med olika blomning.

Början av 1900-talet präglades av samma bevarandeideal som slutet av 1800-talet, med en historisk och vetenskaplig förankring, vilket inte i någon större utsträckning ses i Rosendals nuvarande trädgård, även om viss historisk anknytning finns. Samtidigt med funktionalismens intåg kom även synen på bevarande att förändras och det historiska arvet var inte längre lika viktigt. Det som idag har skett på Rosendal liknar funktionalismens bevarandeideal i så mån att få historiska lämningar sparats. Dock är den nya trädgården mer historiskt förankrad både på platsen och till tidigare stilideal än vad funktionalismens bevarandeideal förespråkade.

20 Thim, Torben; Ansvarig för anläggandet. 2017. Diskussion på plats. 24 april

Under andra halvan av 1900-talet kom bevarandet åter i fokus med införandet av Venedig- och Florsensdeklarationen, samt kulturmiljölagen i Sverige, som skyddar historiska miljöer. Det här syns idag på Rosendal genom den byggnadsminnesförklaring som finns och de skyddsföreskrifter för trädgården som hör till. Även Poul M Mikkelsen har med sin metod tagit upp delar av det när han har valt vad han ska bevara i trädgården, till exempel genom att återskapa området närmast slottet i samma stil som slottet, vilket förespråkas i Florensdeklarationen.

2.7 Rosendal 2007

År 2007 gjordes ett elevarbete om Rosendal som en del av kurs vid Sveriges Lantbruksuniversitet vilket gör att det finns en noggrann beskrivning av trädgårdarna från samma år. Arbetet ger också en inblick i hur trädgården, i stora drag, såg ut innan Poul M Mikkelsen började anlägga sin nya trädgård.

Nedanstående beskrivning av Rosendals utseende 2007 baseras helt på arbetet av Andersson et al, *Rosendal: en trädgård i törnrosasömn* från samma år.

Allén i både norr och söder fanns kvar 2007 och närmast slottet i söder hade en nyplantering av allén skett. De nyplanterade delarna fortsatte att vara en blandallé för att bygga vidare på den gamla allén. I den norra allén hade däremot ingen nyplantering skett även om många av träden var gamla och i dåligt skick. Den gamla Mölledammen, sydöst om Billehuset, var igenlagd och bestod bara av en bäck omgiven av betade gräsmarker.

Lunden norr om slottet var under 2007 en vacker betesmark med mestadels glest utspridda vidkroniga ekar, men andra stora träd förekom också. Parken karaktäriserades av främst högvuxna bokar men även lärkträd, tall och jättetujor kunde ses där. Vissa av bokarna stod fortfarande i cirkelformationer och hade inristningar i stammarna som minde om forna tider. Marken täcktes av vitsippor, liljekonvalj och gräs och på sina ställen hade sly i form av bland annat fläder och hassel vuxit upp.

Norra trädgårdens gräsmatta betades av får som tillsammans med äppelträden skapade en idyllisk känsla. En stor öppen gräsyta sträckte sig från bäcken och norrut till stenmuren allra längst norrut i trädgården. Alléer, dungar och buskage ramade in den öppna ytan. I väster stod en rad med avenbokar som bar spår av tidigare tuktning på cirka 1,5 m över marken men som hade fått växa sig upp mot 15 meter höga och bildade ett valv ovanför grusgången. Från väst till öst sträckte sig en allé av lindar och avenbokar, vissa av dem bara stubbar. Norrut från Billehuset sträckte sig den gamla bersån/lövgången, nu i förvuxen version. Vid Billehuset växte några spaljerade fruktträd. I övrigt stod fruktträden sporadiskt utspridda och blandades upp med hästkastanjer. Två sumpcypresser stod i mitten och två unga gingko i sydvästra hörnet. Huruvida det faktiskt var två sumpcyresser som stod där eller inte går att diskutera. I sin växtlista skriver Andersson et al (2007) att det är sumpcypresser, men samma nummer omnämns på kartan som kinesisk sekvoja. Av Andersson et als beskrivning på placering att döma så åsyftas de två kinesiska sekvojer som idag står i trädgården, och troligen även stod där 2007.

Slänten upp mot slottet var ganska brant och pryddes överst med en rad sockertoppsgranar. Från sockertoppsgranarna gick två gräsövertäckta trappor ner i den gamla vallgraven, nu bara en bäck, och en träbro ledde vidare över bäcken. Träbron var i ett förfallet skick och spärrades av med ett fårstaket. Väster om sockertoppsgranarna, mellan vallgraven och slottet, stod en välklippt idegran. Längs vallgraven stod även en gammal rosenhagtorn och allra längst i väster, mitt emot vallgravens slut, låg rhododendrondalen. Här omgärdade rhododendron, azalea, kaprifol och lagerhägg en mindre gräsmatta.

Västra trädgården hade på senare tid, innan 2007, till stora delar vuxit igen. Vid vallgraven i öster fanns en stig och en öppen gräsyta som i norr pryddes av ett stort rhododendronbuskage (se bild 40). Här fanns även två äppelträd och två körsbärsträd. I de östra delarna fanns en vedbod runt vilken en blandad

skogsvegetation hade tagit över. I mitten av trädgården fanns en cirka 20 år gammal plantering av lind och lönn som stod tätt i långa rader. I både norr och söder fanns förvuxna avenbokshäckar.

Bild 40. Västra trädgården innan nyanläggning. Rhododendronbuskage längst bort till vänster längs gången och vallgraven till höger.

Foto: Pia Larsson, 2016-04-11

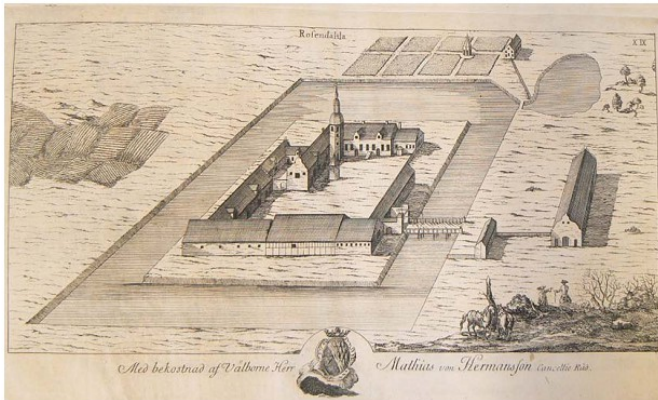
På borggården täcktes marken av kullersten, utom en grusad yta mitt framför huset, förr använd för framridning av hästar. Öster om slottet på slottsholmen fanns även en grusad ridbana, först omnämnd 1780 på Rålambska akvarellen (se bild 25), vilken inte användes 2007. Spaljerade fruktträd, klätterrosor och klematis klädde på sina ställen fasaden.

Runt vallgraven låg gräsmattor, både på slottsholmen och utanför. Utanför vallgraven växte stora ekar och hästkastanjer. Längs den gamla infartsvägen i öster stod en hagtornshäck och i nord-sydlig riktning längs den östra vallgraven stod en rad av körsbär och rönn.

2.8 Rosendals trädgårdshistoria i kortformat

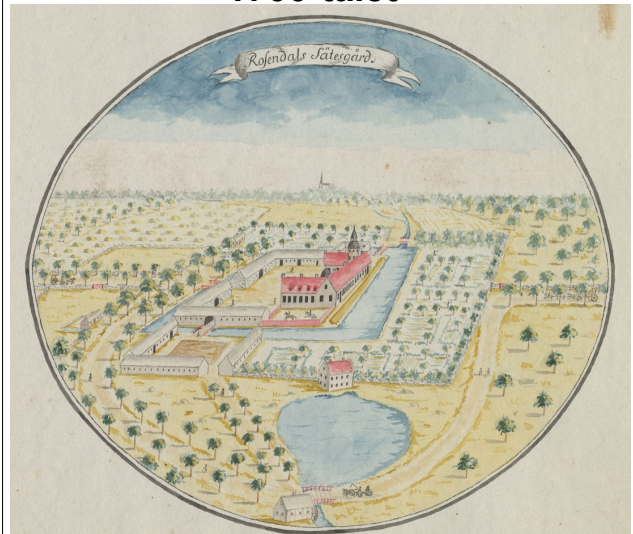
Kursiv text visar vilka av tidens ideal som återspeglades på Rosendal. Vissa ideal, till exempel rörande växter, finns det inga uppgifter om men Rosendal kanske följde tidens ideal även på den punkten. Efterhand som trädgårdsidealerna blev mer inriktade på villaträdgårdar kom Rosendals trädgård att skilja sig mer från idealerna. Det bör också noteras att bara för att enskilda ideal återspeglades i trädgården så betyder det inte att helhetsbilden var utformad efter tidens ideal.

1600-talet

Geometriska kvarter
Lusthus
Symmetriaxel
Parterrer
Lövgångar
Exotiskt

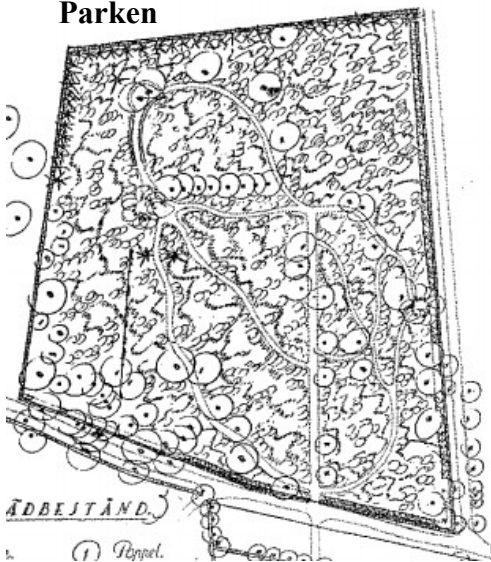
1700-talet

Tuktat
Parterrer
Symmetriaxel
Lövgångar
Alléer
Exotiskt

1800-talet

Parken

Landskapsparker
Slingrande
Perspektiv
Minnen
Ha-ha
Kinesiskt

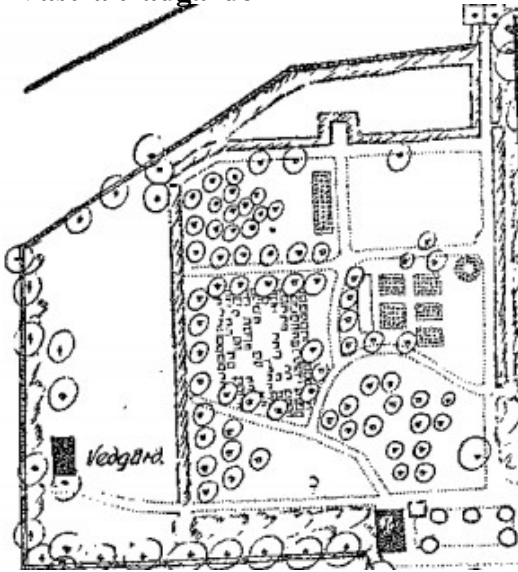

Symmetri
Slingrande
Odling
Blomsterparterre
Klara färger
Exotiskt

Tysk stil

1900-talet

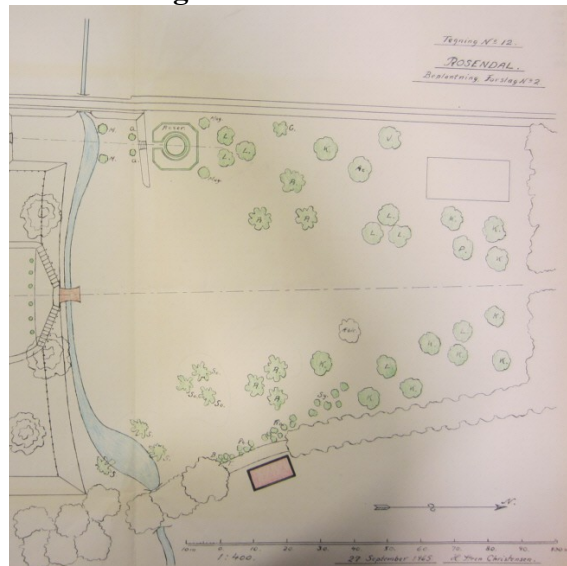
Västra trädgården

Strikt + friväxande
Köksträdgård
Stenparti
Perenner
Hantverk
Närproducerat material

Arts-and-crafts-
inspirerat

Norra trädgården

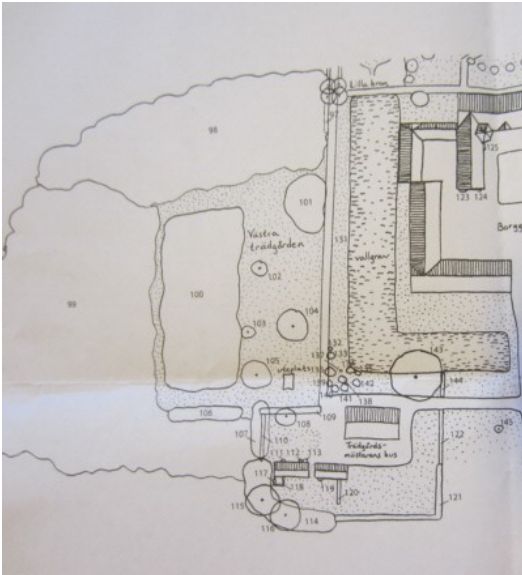

Utevistelse
Odling
Gräsmatta
Anknytning till hus
Perenner

Funktionalism

2000-talet

Västra trädgården

2007

Uppmätning av Andersson
et al., 2007

Västra trädgården

2017

2.9 Övriga influenser och aspekter

Under arbetets gång har jag stött på aspekter och tankar som inte passar in under tidigare rubriker men som ändå är viktiga att nämna och därför tas upp här.

Det är intressant att notera hur gångsystemet i Poul M Mikkelsens Västra trädgård på Rosendal i stor utsträckning liknar det Lenné planerade för Charlottenhof under 1800-talets början. Charlottenhof är i en helt annan skala, men likheter kan ändå ses (jämför bild 41-43). Likheter kan ses mellan den avgränsande häcken/trädraden längst ner på bilderna (notera att planen för Västra trädgården är vänd) och den raka linje som leder från mitten av häcken in till huset/sittplatsen. I Charlottenhofs fall är det en allé medan det på Rosendal är en planerad stiliserad bäck (som ännu inte är anlagd). Gångarnas böljande former har i båda fallen ungefär samma sträckning och leder fram till en mötesplats, ett hus respektive en sittplats. Rosendals högra häck liknar även den gång som går i Charlottenhof, till höger om huset. Rosendal har en gång mer, precis till vänster om sittplatsen än vad Charlottenhof har.

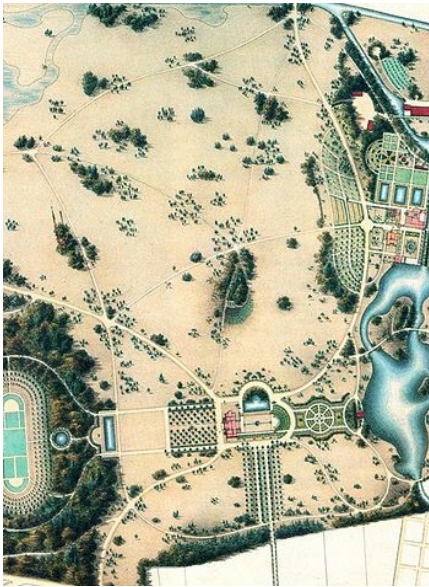

Bild 41. Lennés plan över Charlottenhof. Källa: Wikipedia²¹

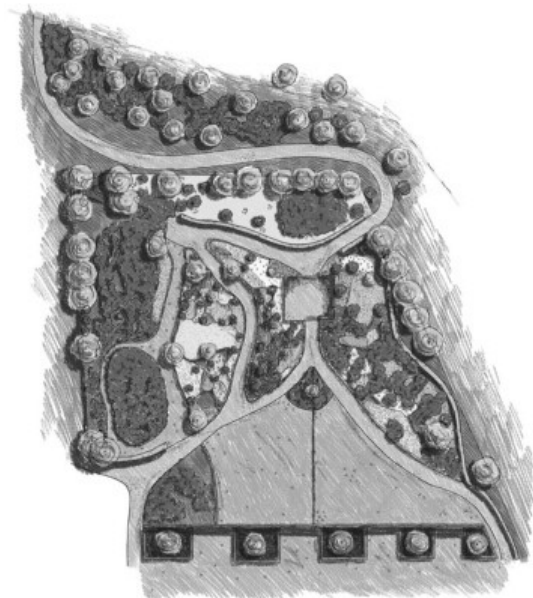

Bild 42. Västra trädgården.
Bild: Pia Larsson

²¹ Wikipedia använd som bildkälla då bilden få publiceras. Planen har påträffats i andra, mer vedertagna, källor så som Blennow 2009, men får inte återpubliceras därifrån.

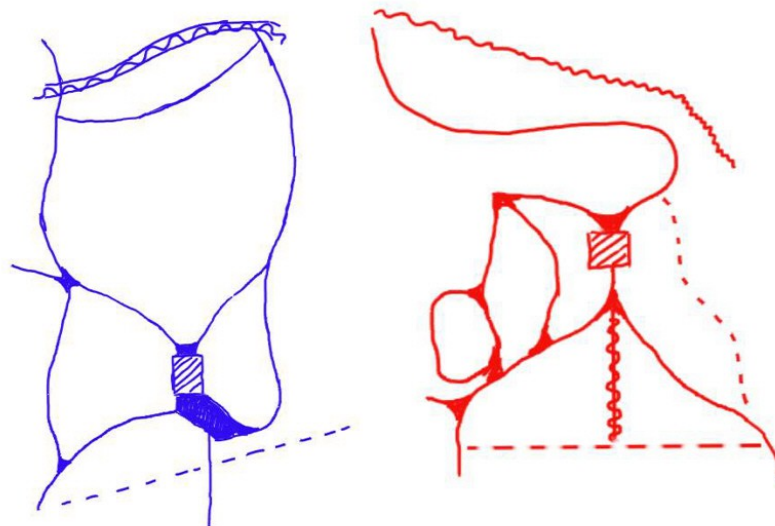

Bild 43. Charlottenhof (blå) och Rosendal (röd). Gångsystem plus viktiga element. Streckad linje är vegetation, heldragen linje är gångar och vågig linje är vatten. Bild: Pia Larsson

Även om Poul M Mikkelsens trädgård på Rosendal i stor utsträckning inte har ett växtmaterial med en lång historia i Sverige och historisk koppling till platsen är växtmaterialet typiskt för trakten. I Helsingborgs stad med omnejd, inkluderat kända platser så som Sofiero slott och Norrvikens trädgårdar, förekommer idegran, rhododendron, azalea och magnolia i stora mängder (bild 44-47). Även om rhododendronen kom till Sverige först under slutet 1800-talet (Karlsson, u.å.) har den använts flitigt i trakten sedan dess vilket gör att Västra trädgården får en förankring till traktens senare växthistoria. Även på Rosendal fanns tidigare rhododendron, från mitten av 1900-talet och framåt.

I en anläggning med anor från 1600-talet kan det kännas självklart att använda buxbom, speciellt när inspiration har hämtats från 1600-talets stilideal. Men i dagsläget, med tanke på phytophthora-angreppen på buxbom (Jordbruksverket, 2011), bör man överväga att använda ett annat växtmaterial. Då kan idegran, som används på Rosendal, vara ett bra substitut.

Bild 44. Idegransbåge utanför Stadsbiblioteket i Helsingborg.

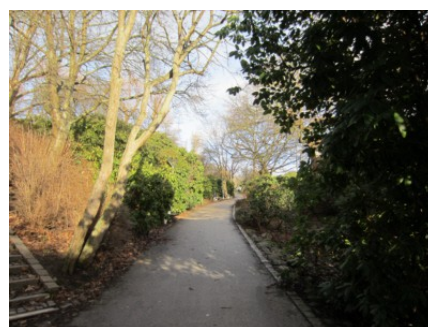

Bild 45. Rhododendron vid konsul Perssons villa i Helsingborg.

Bild 46. Äldreboende med rhododendron i Helsingborg.

Bild 47. Rhododendron på Nya Kyrkogården (anlagd 1885) i Helsingborg.
Foton: Pia Larsson, 2017-02-21

3 Sammanfattande diskussion

Syftet med Rosendals nya trädgårdsanläggningar är inte att försöka restaurera eller återskapa något tidigare trädgårdsskede på Rosendal, utan att skapa en ny trädgård utifrån Poul M Mikkelsens önskemål, men med historiska kopplingar. På grund av vissa återkommande grundelement i trädgårdskonsten, så som häckar, gångar och växtlighet, kan man se kopplingar både till trädgårdens tidigare utformningar och till olika stilepokers ideal.

Rosendals nya trädgård

Rosendals nya trädgård är en helt nyskapad trädgård av Poul M Mikkelsen med flertalet rhododendron och perenner runt slingrande gångar. Där finns färg året runt och varje årstid har ett nytt blickfång, var man än står i trädgården. Trädgården är helt anlagd utifrån metoden *Att måla en trädgård* vilken skiljer sig från det gängse sättet, med färdiga ritningar, genom att allt anläggs på plats utan detaljerade ritningar. Samtidigt genomgår trädgården samma utveckling på plats som ritningen gör vid ritbordet; växter flyttas runt, sittplatsen ändrar form och stigarna ändrar sträckning. I vissa fall leder detta till att samma arbete behöver göras flera gånger, samma stig behöver anläggas om och sittplatsen grävas igen för att anpassas till den nya formen. Om man har tid och pengar, och inte bryr sig om irritationen som kan uppstå hos anläggarna, är växterna det största problemet med den här metoden. Växter som planteras, flyttas och planteras igen etablerar sig inte lika fort och bra som om de planteras på rätt ställe från början och får rätt förutsättningar.

Från 1800-talet har det funnits ett bevarandeideal i Sverige. Hur man har sett på bevarande har skiftat under åren, men inga av de ideal som funnits kan man se speglade i Rosendals nya trädgård eller i sättet att anlägga den. I viss mån kan man säga att funktionalismens synsätt på bevarande, att historien hör till det förflutna och att man ska spegla samtiden, återkommer i Rosendals nya trädgårdar. Dock är de nya trädgårdarna mer förankrade i historien, både på platsen och till historiska stilideal, än vad funktionalismen förespråkade. Och framför allt skiljer sig inställningen till de historiska lämningarna. På Rosendal är inställningen inte, som den var under funktionalismen, att alla historiska lämningar ska tas bort, utan snarare att ge platsen nytt liv med nya trädgårdar som speglar Rosendals nya ägare, samt historien på platsen. Poul M Mikkelsen vill, liksom tidigare ägare på Rosendal, sätta sin egen prägel på trädgården och ha en fin ny trädgård. På 1750-talet när släkten Bennet tog över Rosendal skedde Rosendals trädgårdshistoriskt största förändring. Nästa stora förändring skedde

under mitten 1800-talet, troligen kring ett ägarbyte²². Därefter skedde en insats till stor förändring under mitten 1900-talet, då slottet än en gång nyligen fått en ny ägare. Alla ägare i Rosendals historia har inte gjort stora trädgårdsförändringar, men de stor förändringar som har skett har skett i samband med ägarbyten, vilket även är fallet på Rosendal idag. Det kan således sägas att Poul M Mikkelsen bevarar Rosendals tradition med att göra stora trädgårdsförändringar vid ägarbyten.

Rosendals tidigare trädgårdar

När slottet byggdes under början av 1600-talet följde trädgården i viss mån sin tids ideal, men mycket information saknas för att man med säkerhet ska kunna uttala sig om både utformning och växtval. I samband med ombyggnationen 1756 fick Rosendal en trädgård som i mångt och mycket följde sin tids ideal med allér, en symmetriaxel och konkava hörn på kvarteren. Än en gång saknas närmare uppgifter om vad som växte i trädgården och huruvida det fanns exotiska växter eller inte. Under 1800-talet skedde en utökning av trädgården med den tidstypiskt landskapsparksinspirerade Parken. Även bruket att behålla den formella, strikta trädgården kunde ses på Rosendal under de här tiden.

En brytpunkt i Rosendals trädgårdshistoria kom i slutet av 1800-talet, med den något okända tyska stilen, då Rosendals trädgårdar fick mindre förankring till samtida ideal. Under början av 1900-talet fick dock Rosendals trädgårdar ett något närmare förhållande till samtidens ideal igen, även om det saknas uppgifter för att med säkerhet säga hur väl idealen följdes. Därefter, i samband med funktionalismens tankar, nästintill försvann förankringen till stilidealen igen. Det här arbetet går inte in på närmare orsaker till varför trädgårdarna kom att följa tidens ideal mindre, men det finns några tänkbara. Antingen kan det ha att göra med stilarnas uttryck, de riktade sig ofta till mindre trädgårdar och i viss mån även offentliga miljöer. Samtidigt kan det också ha haft ekonomiska anledningar då det är dyrt och krävande att anlägga nya trädgårdar och sköta dem.

Rosendals nya trädgård i relation till Rosendals historia

Förutom den strikta delen av Västra trädgården påminner inget av Rosendals nuvarande trädgårdar om 1600-talet. Det var dock inte heller ägarens önskemål. Mikkelsen skapade den strikta delen med inspiration från 1600-talet medan resterande delar inte var tänkta att föra tankarna dit. Det bör dock påpekas att det är en fri tolkning av 1600-talets formspråk.

En del av vallgraven torrlades på 1900-talet och ett återinförande av den delen kan skapa en tydlig koppling till historien. I Skåne var det under 1600-talet vanligt att anlägga en vallgrav runt slotten, på grund av de många strider som ägde rum runt om i Skåne på den tiden. Således skulle vallgraven återställa slottets närmaste omgivning till hur det kan ha sett ut under 1600-talet, både på Rosendal och generellt i Skåne.

Norra trädgårdens idegransbåge knyter an till 1700-talet på Rosendal då slottet byggdes om och en symmetriaxel skapades genom hela anläggningen. Eftersom idegransbågen förstärker symmetriaxeln blir idegransbågen mer förankrad på platsen och symmetriaxeln blir mer påtaglig i trädgården. Med sin rundade form

22 Det finns inget dokumenterat årtal när Parken på Rosendal kom till, men runt åren då den först markerades på en karta, 1862 (uppmätt 1851-51), skedde två ägarbyten på Rosendal, först tog en syskonskara över och sedan tog ett av syskonen över.

följer idegransbågen även 1700-talets formideal, även om resterande delar av trädgården inte gör det.

Västra trädgården hade länge strikta kvartersindelningar men fick från slutet av 1800-talet ett slingrande vägnät och oregelbundna rabatter. Genom hela trädgårdens historia har höga häckar omgärdat trädgården, troligen ett sätt att skärma av från omgivande landskap och skapa ett vindskydd. Även idag, i Poul M Mikkelsens trädgård, finns en häck runt trädgården som vindskydd. Det har även länge funnits en inramning med ekar, åtminstone från början av 1900-talet men avbildningar visar på träd runt Västra trädgården redan på 1800-talet, vilka är bevarande och står kvar på platsen idag. Man kan också se både strikta kvarter och böljande stigar, beroende på vilken del av Västra trädgården man befinner sig i. Dock skiljer sig gångarnas sträckning, kvarterens placering och växtmaterialet sig i viss mån åt från tidigare trädgårdar.

Eftersom Västra trädgården fortsatt används som lustträdgård borde den falla inom ramen för vad som är godkänt enligt byggnadsminnesförklaringen, något som jag dock inte har fått kommenterat av Länsstyrelsen. Dagens gångsystem börjar på samma ställe vid vallgraven som gångsystemet gjorde 1920 samtidigt som man rör sig i trädgården enligt samma mönster och på så sätt lever funktionen och användningen av trädgården kvar. Den norra gången från vallgraven börjar dessutom på ungefär samma ställe som på 1700-talet. Det bör dock tilläggas att det i byggnadsminnesförklaringen står att trädgårdarna inte får utvidgas, vilket Västra trädgården har gjort, både i norr, väster och söder. Hur Länsstyrelsen ställer sig till detta har jag inte fått någon klarhet i men det strider mot skyddsföreskrifterna i byggnadsminnesförklaringen, även om undantag från skyddsföreskrifterna kan göras och godkännas av Länsstyrelsen.

Rosendals nya trädgård i förhållande till tidigare ideal

Både 1600- och 1700-talets ideal har satt sina spår i dagens utformning av de strikta delarna närmast slottet, vilket faller sig naturligt i förhållande till slottet. Området närmast är tänkt att knyta an till slottet i sitt formspråk och i väster, där den 1600-talsinspirerade delen ligger, är det 1600-talsdelen av Rosendals slott man ser. I norr däremot, där 1700-talets ideal syns i området närmast slottet är det ombyggnationen under 1756 som gör sig påmind i slottet och tillhörande landskap. Här är symmetriaxeln som kom till på 1700-talet fortfarande påtaglig och man kan se resultaten av ombyggnationen under samma tid.

Utanför de strikta delarna blir det svårare att säga något om stilen i Norra trädgården efter stora delar inte är anlagda ännu. Västra trädgården däremot, är i princip färdig. Med sina slingrande gångar, blickpunkter och vyer ut i landskapet påminner trädgården om en landskapspark, i liten skala. En jämförelse av Västra trädgårdens nya gångsystem, och andra viktiga element, med det på Charlottenhof under landskapsparkernas tid visar stora likheter i strukturen. Detta stärker att Västra trädgården i stort är utformad som en landskapspark, men i mindre skala. Dock saknar Västra trädgården de klassiska landskapsparkselementen med olika sinnesstämningen, kontraster mer ljus och mörkt, öppet och slutet. Å andra sidan finner man S-kurvan i både väster och söder i de nyanlagda delarna.

Eftersom stora delar av övriga områden inte är anlagda än är det svårt att säga hur de kommer att förhålla sig till historien och olika tiders ideal. Kort kan det dock nämnas att om en parterre blir anlagd på slottsholmen kan den föra tankarna antingen till 1600- eller 1700-talet beroende på dess utformning. Parterrer var

vanliga inslag under båda epokerna men skilde sig åt något. Under renässansen var det vanligt med mönster av låga buskar med blommor mellan. Under barocken blev blommorna däremot utbytta mot andra färggivande material, så som aska eller stenar vilket ger ett annat uttryck.

Idegran var, som tidigare nämnts, ingen ovanlig växt på 1600-talet, även om buxbom och i viss mån även liguster var vanligare. Med tanke på phytophthora-angreppen på dagens buxbom hade det varit oklokt att plantera en så pass viktig och stor del av anläggningen med buxbom, då risken är stor att den hade blivit sjuk och dött. Varken azalea eller magnolia fanns i Sverige förrän under slutet av 1800- och början av 1900-talet och avviker således från den äldre historien. Å andra sidan knyter växtvalet väl an till Helsingborgstrakten där det står magnolior och azaleor vart man än vänder sig. De icke inhemska arterna av rhododendron kom till Sverige först under 1800-talet, troligtvis framåt slutet av århundradet, vilket gör att växtmaterialet inte hör hemma i en landskapspark.

Sammanfattningsvis kan sägas att den Västra trädgården bitvis har hämtat inspiration från 1600-talet, så som ägaren tänkte sig, även om skillnader förekommer. De slingrande gångarna för tankarna till landskapsparkerna, även om Västra trädgården innehåller mer symmetri än landskapsparkerna. Dock är inslaget av symmetri inte starkt nog för att skapa en trädgård av den tyska stilen. Föga förvånande så motsvarar inte Västra trädgården alla idealen i någon stilepok utan har plockat godbitarna från flera för att kunna skapa Mikkelsen-stilen som syns på platsen idag. I Norra trädgården är det i de nyanlagda delarna hittills 1700-talet som gör sig mest påmind på grund av idegransbågen. Vilken stil som kommer att bli dominerande efter att Norra trädgården är färdiganlagd är i nuläget omöjligt att säga.

4 Slutsats

Hur ser Rosendals nya trädgård ut och vilka ideal tillämpas i metoden *Att måla en trädgård*?

Poul M Mikkelsens gestaltnings- och anläggningsmetod har varit en mycket intressant del av anläggningsprocessen och har gett mig en djupare förståelse för gestaltningsprocessen, både hans och min egen, samt ökat min rumsliga uppfattning. Med detta sagt bör det ändå poängteras att metoden även har sina brister. Att plantera växter för att senare gräva upp och flytta dem är inte optimalt för deras tillväxt och fortlevnad. Merarbete, så som att anlägga samma stig flertalet gånger eller ändra formen på sittplatsen, hade kunnat undvikas med hjälp av en färdig ritning från början. Anläggnings sättet kräver mycket tid och pengar, men om det inte är ett problem i sammanhanget kan metoden mycket väl användas.

Ur ett historiskt perspektiv speglar Poul M Mikkelsens metod snarare den utveckling som skett historiskt på Rosendal än de bevarandeideal som har funnits, och finns, i samhället. De stora trädgårdsförändringar på Rosendal har skett i samband med ägarbyten, och så sker nu än en gång. Den stora trädgårdsförändring som sker nu, sker i samband med ett ägarbyte. Dock så följer Poul M Mikkelsen de tankar som tas upp i Florens-deklarationen, att man ska restaurera områdena närmast byggnaden i samma stil som byggnaden. På Rosendal är det inte frågan om en restaurering, men förändringarna som görs i området närmast slottet görs i en stil som har hämtat inspiration från 1600- och 1700-talet, de epoker som är synliga på slottet.

Hur förhåller sig Rosendals tidigare trädgårdar till samtida epokers ideal?

Under lång tid följde Rosendals trädgårdar i stort de ideal som var på modet under olika epoker men i takt med att trädgårdsidealerna kom att inrikta sig mer på villaträdgårdar kan man se att trädgårdarna på Rosendal i mindre utsträckning följde tidens ideal. Redan från tiden för den tyska stilen, som knappt fanns på Rosendal, kan man se att trädgårdens utformning skiljer sig allt mer från rådande ideal.

När det gäller vilket växtmaterial som användes på Rosendal, och hur väl det stämmer överens med tidens trender, går det inte att säga något om det då i princip inga källor rörande trädgårdens innehåll har hittats från innan 1920-talet. Det finns belägg för att ett vindruvskast fanns på Rosendal under slutet av 1800-talet, vilket visar på att man odlade vindruvor, men i övrigt vet man ganska lite om specifika växter. Det kan dock antas att trädgården har följt traktens växtanvändningstradition, och i viss mån även epoken, i de fall då trädgården i övrigt har följt idealen.

Hur förhåller sig Rosendals nya trädgård till de tidigare trädgårdarna på Rosendal?

Den nya trädgården på Rosendal är inte anlagd efter historiska källor, även om de har studerats innan anläggning. Ett av två element som man idag kan se på platsen och som har funnits med genom hela historien är Västra trädgårdens inramning med häck och ekträd. Häcken har dock inte haft samma sträckning tidigare som den har nu, men den har omgärdat trädgården, troligen för att ge lä. Även gångsystemet har en historisk anknytning då det, mot vallgraven till, börjar och slutar på samma ställe som under början av 1900-talet. Den norra av ingångarna

började troligen även på samma ställe redan på 1700-talet. Annars är inget av de element som idag kan ses i Västra trädgården samma som har funnits där tidigare, även om trädgården under en period innehöll till exempel rhododendron.

I övrigt har plantagen återplanterats, på samma sätt som det såg ut under 1700-talet enligt Klercks kartor, men med ett annat växtmaterial. Det kan också tilläggas att ifall vallgraven anläggs kommer den att förankra slottet och trädgården historiskt och spegla tidigare trädgårdars utformning på den punkten.

Hur förhåller sig Rosendals nya trädgård till tidigare stilars ideal?

Området närmast slottet och vallgraven har en koppling till 1600- och 1700-talets ideal. Eftersom slottet kraftigt byggdes om under 1700-talet kommer tankarna att föras dit, med en tydlig symmetriaxel och pampiga alléer, men 1600-talets influenser syns i slottet då det inte är utsmyckat med 1700-talets överflöd. Delen av Västra trädgården som inte är inspirerad av 1600-talet, liknar landskapsparkerna med sina slingrande gångar, S-kurvor och friare växtmaterial. Även om många av trädgårdens nuvarande växter var ovanliga eller okända under landskapsparkernas tid är helhetsbilden ändå mest lik en landskapspark, vilket stöds av likheten med Charlottenhof.

Även om man i resterande delar av trädgården kan se historiska kopplingar i utformning och växtval är det viktigt att ha i åtanke att dessa delar aldrig anlades i ett historiskt perspektiv utan tillkom utifrån Poul M Mikkelsens preferenser, vilka i stort sammanfaller med idealen för landskapsparkerna.

Som tidigare har påpekats så skiljer sig dagens växtmaterial stort sett från det historiska, men det knyter an till Helsingborgstraktens växtanvändning från 1900-talet. Att använda idegran istället för buxbom har inte bara en historisk anknytning till 1600-talet utan är även lämplig i dagsläget med tanke på phytophthora-angreppen på buxbom.

5 För framtiden

I en anläggning med en så här lång historia hade det varit intressant att titta närmare på platsens kulturarvsvärden och vilka historiska lämningar man kan se i landskapet och hur man skulle kunna värdera dem, något som Andersson et al. (2007) i viss mån gjorde. Ämnet fick tyvärr inte plats inom ramen för det här arbetet men det hade varit en relevant undersökning. Vad är det egentligen som skapar ett kulturarv som är värt att bevara och hur ska man sköta det för att det inte ska minska i värde?

Eftersom det här arbetet är en komparativ studie mellan historien och nutiden, samt historien och dess samtida trädgårdsideal så hade det också varit intressant att i framtiden göra en ny komparativ studie mellan 2007 och 2017-års trädgårdar och samtidens ideal. Då vi lever i samtidens ideal idag är det svårt att säga vad de stora trenderna och idealen är och vilka som kommer skrivas ner i framtidens historieböcker.

6 Referenser

6.1 Otryckta källor

6.1.1 Arkivcentrum Syd, Rosendals godsarkiv

Kartor

A18515 Rosendal, Beplantning forslag no 2, 1965-09-27

Övriga handlingar

G1.1 Lantmäterihandlingar 1754-1911

H1.1 Handlingar av skilda slag 1781-2002

6.1.2 Uppsala universitetsbibliotek

Barnekow, A. F., Renritad plan över Rosendal 1768. På begäran digitaliserad av Roger Magnusson på Uppsala Universitetsbibliotek, 2017.

de Geer, E. (1769), Utdrag ur resedagboken tillhörande Barnekows planer. På begäran fotograferad av Åsa Henningsson på Uppsala Universitetsbibliotek, 2017.

6.1.3 Muntliga källor

Poul M Mikkelsen, Slottsägare på Rosendal, 2016-2017

Torben Thim, Ansvarig för anläggandet, 2016-2017

6.2 Tryckta källor

Agerheim, B. & Jansson, S. (1979) 'Skånska allmogeträdgårdar', *Landskab*, Årsbok, vol. 1979, nr. 5, sid. 109–113.

Anjou, S. & Dahl, C. *Rosendal*; ur: Ahlberg, H. and Wadsjö, H. (1931) *Svenska trädgårdskonsten 2*, Stockholm. Arkitekturminnesföreningen.

Andersson, T. & et al. (2000) *Svensk Trädgårdskonst under fyrahundra år*, Stockholm. Byggförlaget.

Bedoire, F. (2006) *Svenska slott och herrgårdar - En historisk reseguide*, Stockholm. Albert Bonniers Förlag.

Blennow, A.-M. (2009) *Europas trädgårdar - Från antiken till nutiden*, Lund. Bokförlaget Signum.

Bruun, S. & Lange, A. (1920) *Danmarks havebrug og gartneri till aaret 1919*, Köpenhamn. Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag.

Bryman, A. (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*, andra upplagan. Malmö. Liber AB.

Edman, V. (1999), *En svensk restaureringstradition – Tre arkitekter gestaltar 1900-talets historiesyn*. Stockholm. Byggförlaget.

Flinck, M. (2013) *Historiska trädgårdar - Att bevara ett föränderligt kulturarv*, Halmstad. Carlssons Bokförlag.

- Forsberg, C. & Wengström, Y. (2013) *Att göra systematiska litteraturstudier*, tredje upplagan. Stockholm. Natur & Kultur.
- Fransén, E. (1991) *Halländska allmogeträdgårdar*, Årsbok, Varbergs Museum.
- Hansson, M. (1996) 'Nordiska allmogeträdgårdar - Blomstrande kulturarv', *Allt om trädgård*, vol. 1996, nr. 11, sid. 22–25.
- Hansson, M. (1997) *De skånska trädgårdarna och deras historia*, Lund. Bokförlaget Signum.
- Hobhouse, P. (2004) *Trädgårdskonstens historia 3000 år*, Stockholm. Natur & Kultur/Fakta.
- Johnsson, B., Johnsson, G. & Andersson, S. (1980) *Haven - om skånska allmogeträdgårdar*, Trelleborg. Electra AB.
- Jonsson, B. I. (1976) *Skånska slott och herresäten*, Malmö. Skånska Dagbadets civiltryckeri.
- Karling, S. (1931) *Trädgårdskonstens historia i Sverige - intill Le Nötrestilens genombrott*, Stockholm. Albert Bonniers Förlag.
- Kjellberg, S. T. (u.å.) *Slott och herresäten i Sverige, SKÅNE 1 -Malmöhus län/Norra delen*. (Slott och herresäten i Sverige, vol. 1), Malmö. Allhems förlag.
- Lantmäteriet & Krigsarkivet (1986) *Skånska Rekognosceringskartan*, Arlövs. Lantmäteriet och Krigsarkivet.
- Lund, H. (2000) *Danmarks havekunst 1 - indtil 1800*, Danmarks havekunst, Arkitektens Forlag, vol. 1.
- Nilsson, S. Å. (2002) *Slotten och landskapet - Skånska kulturmiljöer*, Stockholm. Prisma.
- Nolin, C. (2000) 'Trädgårdskonsten', *Konsten 1845-1890*, (Signums svenska konsthistoria, vol. 10), Lund. Bokförlaget Signum. Sid 245-281
- Nolin, C. (2001) 'Trädgårdskonsten', *Konsten 1890-1915*, (Signums svenska konsthistoria, vol. 11), Lund. Bokförlaget Signum. Sid 157-187
- Nolin, C. (2002) 'Trädgårdskonsten' *Konsten 1915-1950*, (Signums svenska konsthistoria, vol.12), Lund. Bokförlaget Signum. sid 597-636
- Nordisk familjebok (1955), band 22, Malmö. Förlagshuset Norden AB. Sökord *Kast* band 12, hänvisning *se växthus*.
- Olausson, M. (1993) *Den Engelska parken i Sverige under gustaviansk tid*, Stockholm. Piper Press.

Olausson, M. (1996) 'Trädgårdskonsten' *Renässansens konst*, (Signums svenska konsthistoria, vol. 5), Lund. Bokförlaget Signum. Sid 167-181

Olausson, M. (1997a) 'Trädgårdskonsten' *Barockens konst*, (Signums svenska konsthistoria, vol. 6), Lund. Bokförlaget Signum, sid 159-189

Olausson, M. (1997b) 'Trädgårdskonsten' *Frihetstidens konst*, (Signums svenska konsthistoria, vol. 7), Lund. Bokförlaget Signum. sid 135-169

Olausson, M. (1998) 'Trädgårdskonsten' *Den gustavianska konsten*, (Signums svenska konsthistoria, vol. 8), Lund. Bokförlaget Signum. Sid 155-195

Rylander, U. (1996) *Fjällnära trädgårdar i Jämtland och Härjedalen tiden 1830-1900*, Stockholm. Kungliga skogs- och lantbruksakademien.

Wilke, Å. (2006) *Villaträdgårdens historia - Ett 150-årigt perspektiv*, Stockholm. Prisma.

6.3 Internetkällor

6.3.1 Publicerat material hämtat på internet

AB Flygtrafik i Bengtsfors, Flygfoto över Rosendal, Kulturen i Lund; inventarienummer KM 85976.4836. Tillgänglig på <http://carl.kulturen.com/web/object/335911> [2017-04-04]

AB Flygtrafik i Bengtsfors, Flygfoto över Rosendal, Kulturen i Lund; inventarienummer KM 85976.10534. Tillgänglig på <http://carl.kulturen.com/web/object/536736> [2017-04-04]

Andersson, S., Ericson, J., Högberg, L., Johansson, E. & Persson, B. (2007) 'Rosendal: en trädgård i törnrosasömn. En trädgårdshistorisk beskrivning från dåtid till framtid.'. Tillgänglig på <https://www.mysciencework.com/publication/show/bc206d0bd386ae8f83f83f83fdb4e9ee47dbf> [2016-11-05].

Bennet, C. S., Tuschlavering av Rosendal 1829. Uppsala Universitetsbibliotek Tillgänglig på http://www.alvin-portal.org/alvin/view.jsf?aq=%5B%5B%7B%22A_FQ%22%3A%22rosendal%22%7D%5D%5D&c=7&aqe=%5B%5D&af=%5B%5D&searchType=EXTENDED&query=rosendal&pid=alvin-record%3A85013&dswid=-7698#alvin-record%3A85013 [2017-04-29]

Bennet, C. S., Tuschlavering av Rosendal 1820-1878. Uppsala Universitetsbibliotek Tillgänglig på http://www.alvin-portal.org/alvin/view.jsf?aq=%5B%5B%7B%22A_FQ%22%3A%22rosendal%22%7D%5D%5D&c=3&aqe=%5B%5D&af=%5B%5D&searchType=EXTENDED&query=rosendal&pid=alvin-record%3A84994&dswid=-8501#alvin-record%3A84994 [2017-04-29]

Burman, G. von., Fischer, Abraham (1756) *Prospecter af åtskillige märkvärdige byggnader, säterier och herre-gårdar uti Skåne*. Uppsala Universitetsbibliotek. Tillgänglig på http://www.alvin-portal.org/alvin/view.jsf?aq=%5B%5B%7B%22A_FQ%22%3A%22burman%22%7D%5D%5D&c=8&aqe=%5B%5D&af=%5B%5D&searchType=EXTENDED&query=burman&pid=alvin-record%3A89390&dswid=861#alvin-record%3A89390 [2017-04-29]

Falkman, Laga skifte 1862-07-09, Lantmäteriet. Tillgänglig på https://etjanster.lantmateriet.se/historiskakartor/s/show.html?showmap=true&archive=REG&nbOfImages=107&sd_base=lm12&sd_ktun=00033h25&mdat=20161215134910980443 [2017-03-01]

Häradsekonomska kartan 1910-15, Lantmäteriet. Rak-id: J112-1-10. Tillgänglig på: https://etjanster.lantmateriet.se/historiskakartor/s/show.html?showmap=true&archive=RAK&sd_base=rak2&sd_ktun=52414b5f4a3131322d312d3130&archive=RAK [2017-02-28]

ICOMOS (1982), *Florens-deklarationen* (C. Idrström övers. 2009, Teamword HB). Tillgänglig på: http://www.icomos.se/wp-content/uploads/2013/05/Florensdeklarationen_1982.pdf [2017-02-16]

Jordbruksverket (2011) 'Aktuella sjukdomar på buxbom'. Tillgänglig på http://www2.jordbruksverket.se/webdav/files/SJV/trycksaker/Pdf_ovrigt/ovr239.pdf. [2017-04-29].

Klerck, H. K., Avmätning 1766, Lantmäteriet. Tillgänglig på https://etjanster.lantmateriet.se/historiskakartor/s/show.html?showmap=true&archive=LMS&nbOfImages=7&sd_base=lms2&sd_ktun=4c4d535f4c3131322d31333a31 [2017-01-31]

Kulturmiljölagen (1988). Tillgänglig på: <https://lagen.nu/1988:950> [2017-05-29]

Lantmäteriet (2016), Flygfoto över Helsingborg och Rosendal. Tillgänglig på: <https://kso.etjanster.lantmateriet.se/#> Sökord: Helsingborg [2017-05-25]

Länsstyrelsen (2005), *Byggnadsminnesförklaring av Rosendals slott, Rosendal 2:1, Kropps socken, Helsingborgs kommun*, Tillgängligt på <http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/show/bilaga/showDokument.raa?dokumentId=21000001830544&thumbnail=false> [2017-04-30]

Nationalencyklopedin, *symmetriaxel*. Tillgänglig på <http://www.ne.se> [2017-05-11]

Olsson, P. (2012) 'På ömse sidor vägen', Kungliga Skogs- och lantbruksakademien [Online]. Tillgänglig på <http://lup.lub.lu.se/search/ws/files/3863376/2544306.pdf> [2017-04-29]

Rålamb, A. S. (1780). *Rosendals Sätessgård*:. Tillgänglig på <http://libris.kb.se/bib/11298193> [2017-04-29]

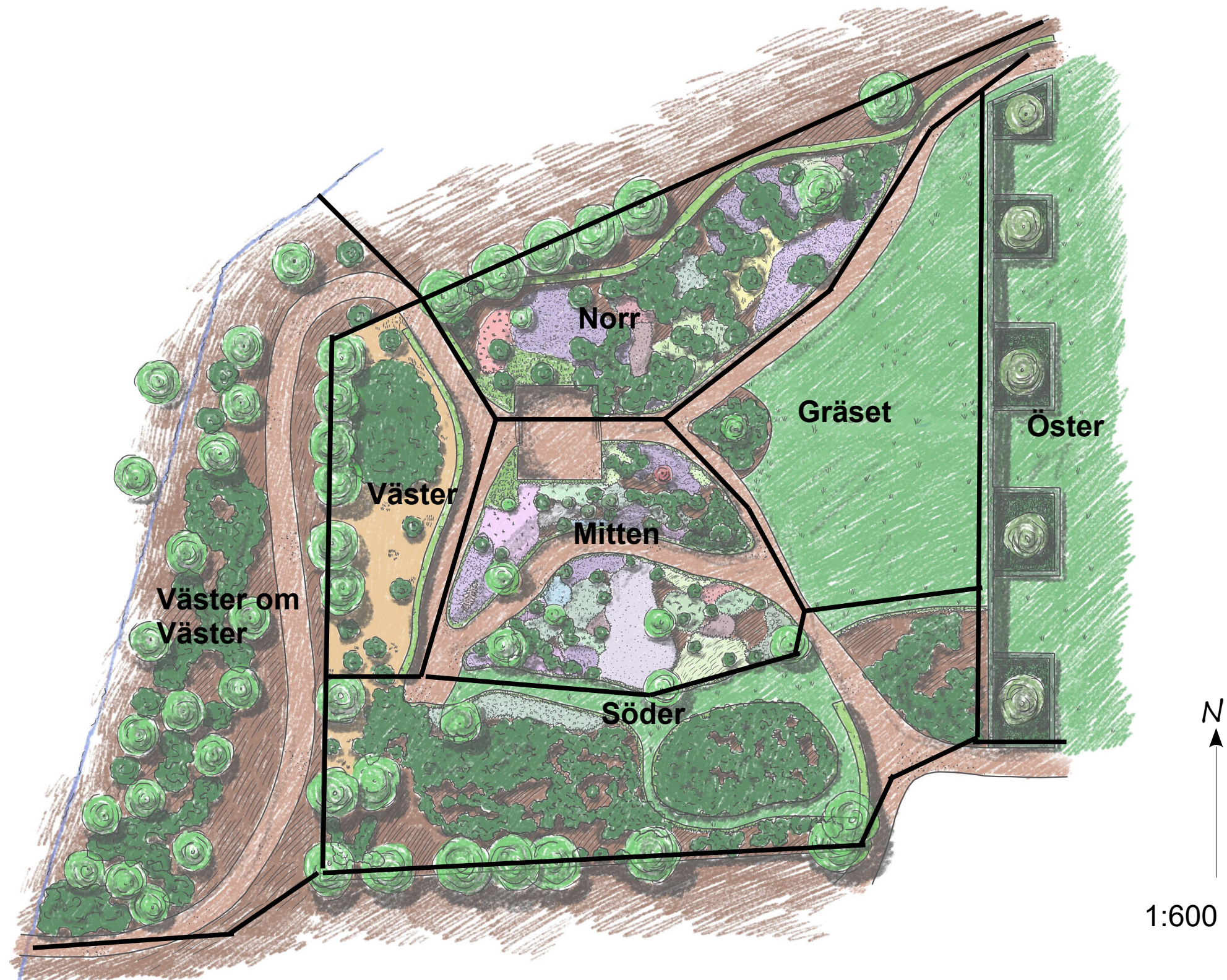
Svenska Akademien (1942) *Svenska Akademiens ordbok*, Svenska Akademien, Spalt M 6 band 16, 1942. Sökord: Madäng. Tillgänglig på: http://www.saob.se/artikel/?seek=mad-%C3%A4ng&pz=6#U_M1_6530 [2017-05-06]

Svenska Akademien (1942) *Svenska Akademiens ordbok*, Svenska Akademien, Spalt P 1050 band 20, 1953. Sökord: Plantage. Tillgänglig på: http://www.saob.se/artikel/?seek=mad-%C3%A4ng&pz=6#U_M1_6530 [2017-05-06]

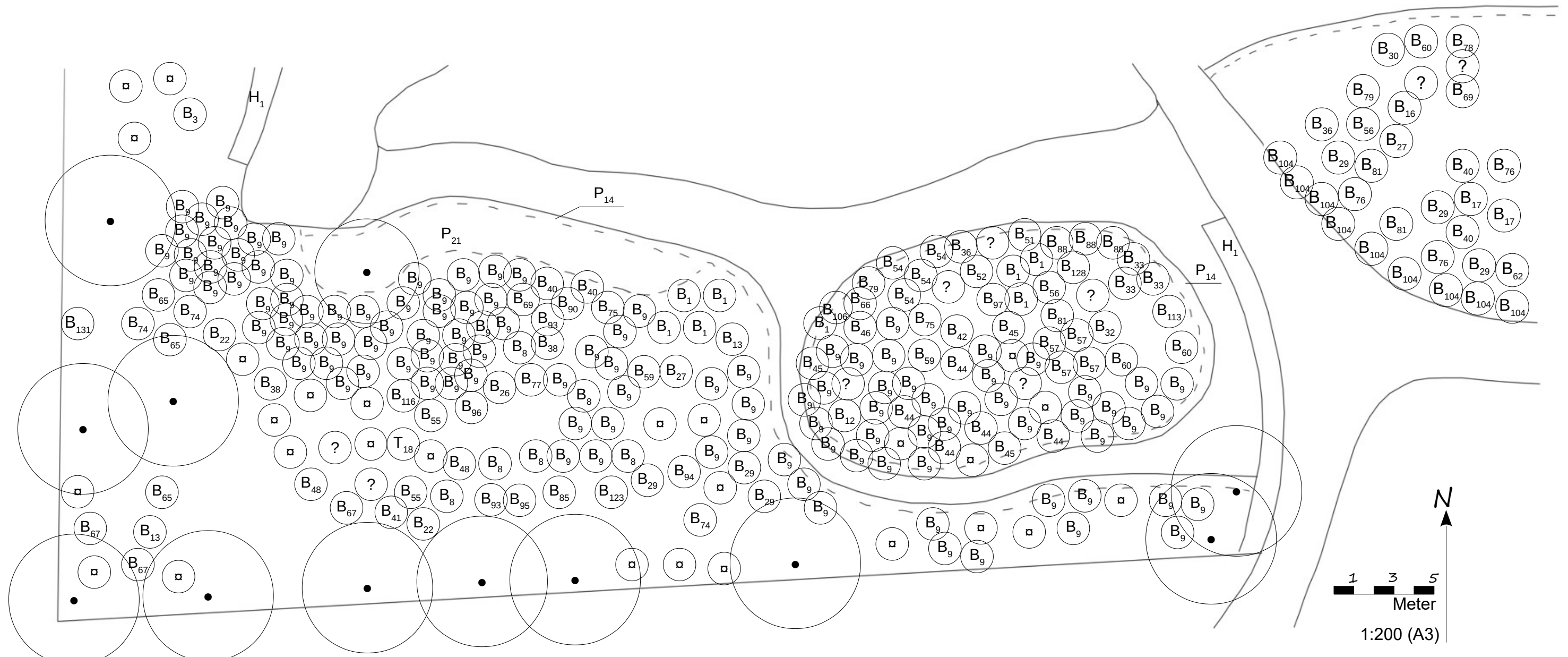
Wikipedia, Lennés plan över Charlottenhof 1839. Tillgänglig på https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Plan_Charlottenhof_Gerhard_Koerber_nach_Lenne_1839.jpg [2017-04-29]

6.3.2 Webbplatser

Karlsson, B. (u.å.) 'Rhododendron - en liten introduktion till ett intressant växtsläkte', *Svenska Rhododendronsällskapet* [Online]. Tillgänglig på http://www.rhododendron.se/?page_id=231 [2017-02-24]

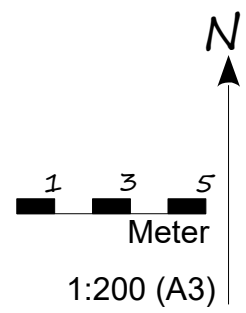
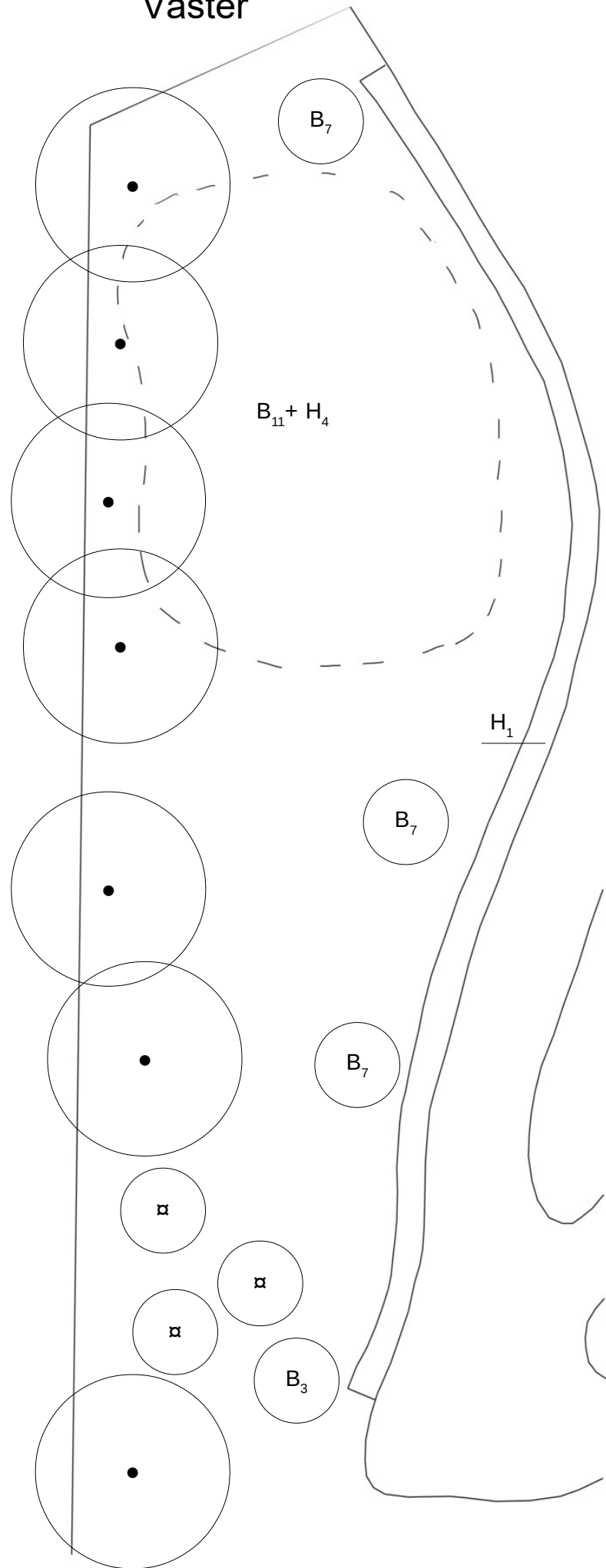

Söder

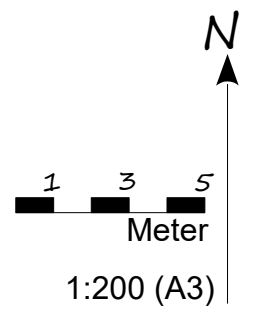
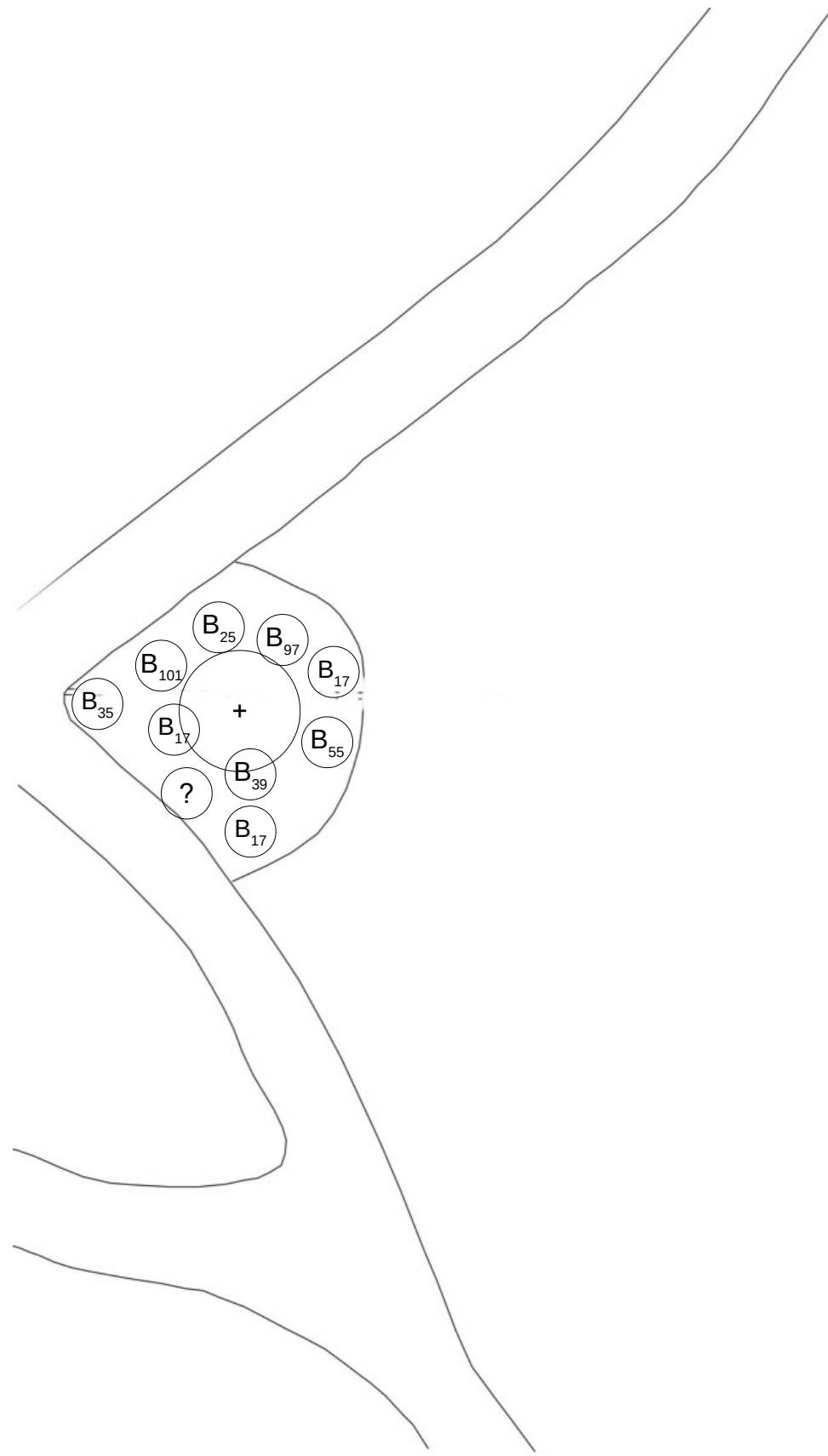

	Gammal, flyttad rhododendron
	Ny buske, se växtlista
	Ny okänd rhododendron

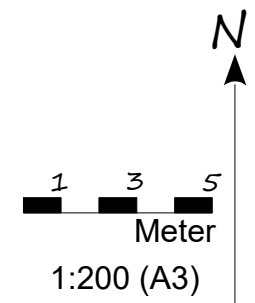
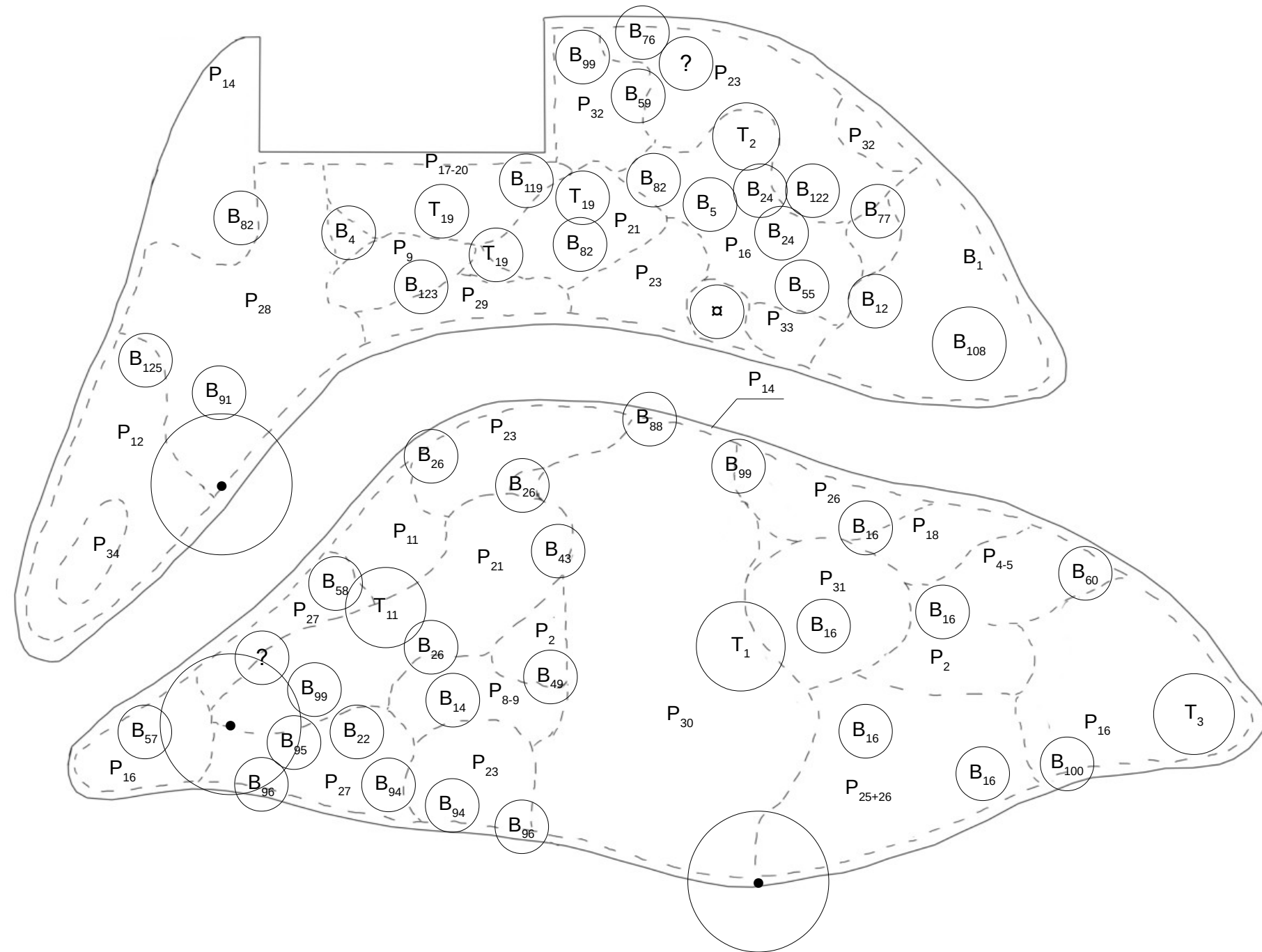
Väster

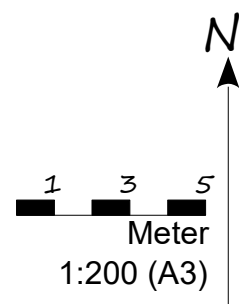
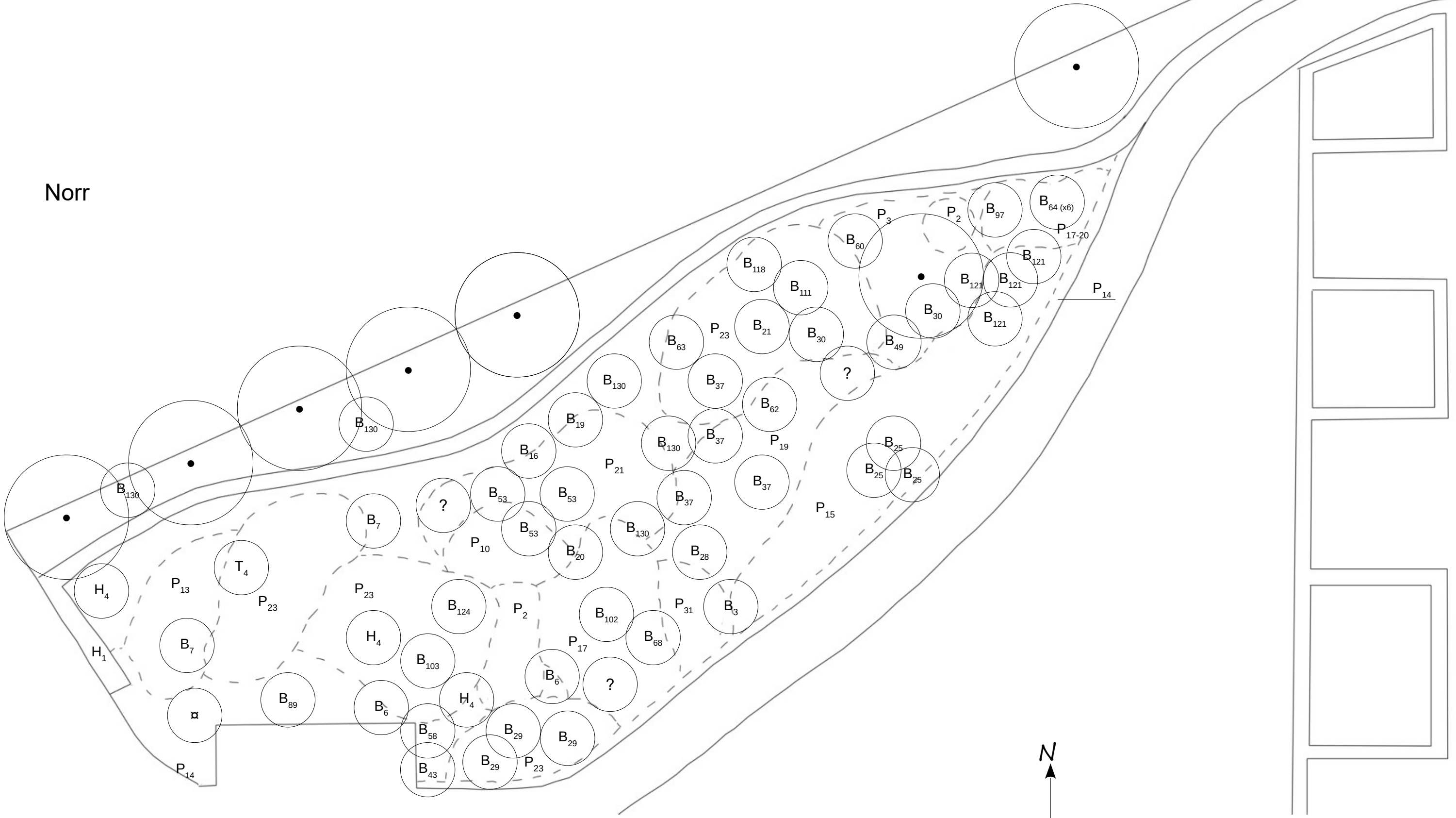
Gräset

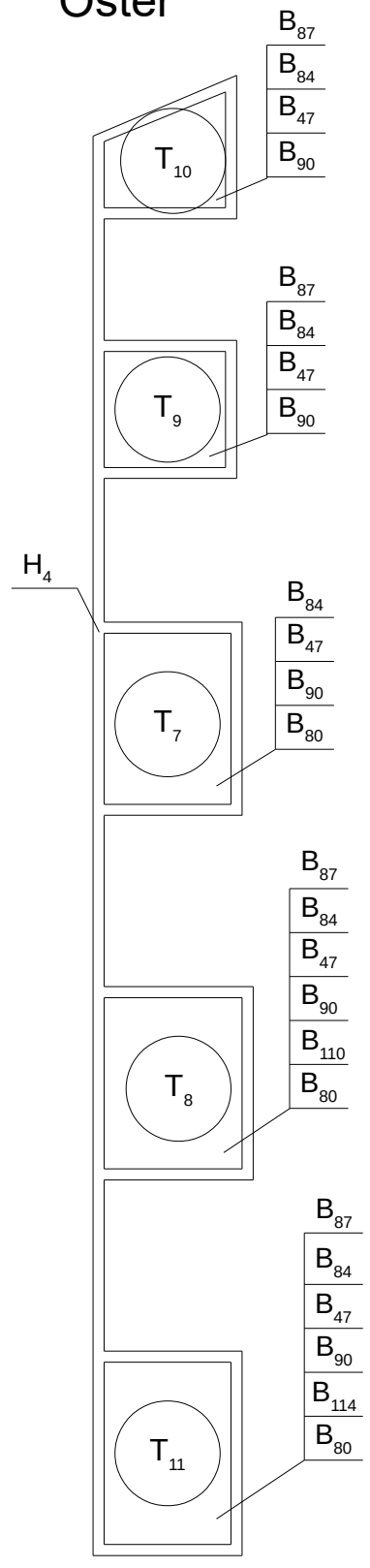
Mitten

Norr

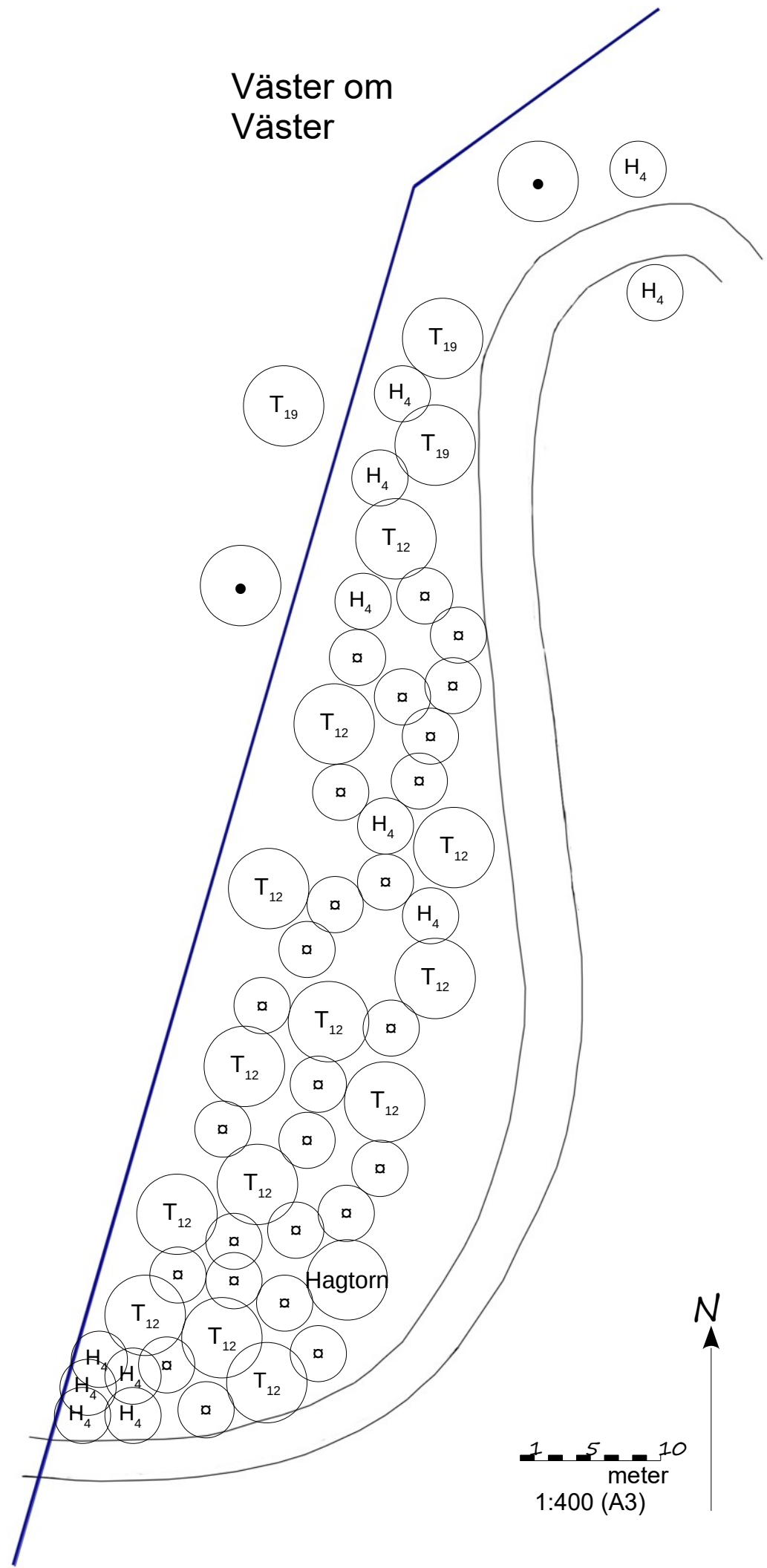

Öster

1 5 10
meter
1:400 (A3)

Väster om Väster

1 5 10
meter
1:400 (A3)

Bilaga 2

Lit. + nr	Vetenskapligt namn	Svenskt namn	Antal	Plant. år	Trädgård
BUSKAR					
B ₁	<i>Azalea species</i>	Azalea, varierande arter	20	2016	Västra trädgården
B ₂	<i>Cornus alba</i> 'Sibirica'	Korallkornell	3	2016	Västra trädgården N
B ₃	<i>Cornus controversa</i>	Pagodkornell	2	2016	Västra trädgården
B ₄	<i>Cornus controversa</i> 'Variegata'	Pagodkornell	1	2016	Västra trädgården
B ₅	<i>Cornus kousa</i>	Blomsterkornell	1	2016	Västra trädgården
B ₆	<i>Cornus kousa</i> 'Milky Way'	Blomsterkornell	2	2016	Västra trädgården
B ₇	<i>Euonymus europaeus</i>	Bened	5	2016	Västra trädgården
B ₈	<i>Hydrangea aspera</i> 'Macrophylla'	Sammetshortensia	7	2016	Västra trädgården
B ₉	<i>Hydrangea macrophylla</i>	Hortensia Varierande arter	120	2016	Västra trädgården
B ₁₀	<i>Juniperus</i> 'Pfitzeriana'	En	3	2016	Västra trädgården
B ₁₁	<i>Juniperus virginiana</i> 'Grey Owl'	En	20	2016	Västra trädgården
B ₁₂	Rhod. 'Abendsonne'	Rhododendron		2016	Västra trädgården
B ₁₃	Rhod. 'Alexis'	Rhododendron		2016	Västra trädgården
B ₁₄	Rhod. 'Annae'	Rhododendron	1	2016	Västra trädgården
B ₁₅	Rhod. 'Ariane'	Rhododendron	1	2016	Västra trädgården
B ₁₆	Rhod. <i>auriculatum</i>	Rhododendron	1	2016	Västra trädgården
B ₁₇	Rhod. 'Bananaflip'	Rhododendron	3	2016	Västra trädgården
B ₁₈	Rhod. 'Bariton'	Rhododendron	6	2016	Västra trädgården
B ₁₉	Rhod. 'Barmstedt'	Rhododendron	2	2016	Västra trädgården
B ₂₀	Rhod. 'Beauty of Hammer'	Rhododendron	1	2016	Västra trädgården
B ₂₁	Rhod. 'Berliner Liebe'	Rhododendron	1	2016	Västra trädgården
B ₂₂	Rhod. 'Birgitte'	Rhododendron	1	2016	Västra trädgården
B ₂₃	Rhod. 'Blueberry'	Rhododendron	1	2016	Västra trädgården
B ₂₄	Rhod. 'Blue Peter'	Rhododendron	2	2016	Västra trädgården
B ₂₅	Rhod. 'Blushire Girl'	Rhododendron	1	2016	Västra trädgården
B ₂₆	Rhod. 'Blewbury'	Rhododendron		2016	Västra trädgården
B ₂₇	Rhod. <i>bracycarpum</i>	Rhododendron	1	2016	Västra trädgården
B ₂₈	Rhod. 'Brasilía'	Rhododendron	1	2016	Västra trädgården
B ₂₉	Rhod. 'Bremen'	Rhododendron	5	2016	Västra trädgården
B ₃₀	Rhod. 'Brønderslev Beauty'	Rhododendron	1	2016	Västra trädgården
B ₃₁	Rhod. <i>Bureavii</i>	Rhododendron	3	2016	Västra trädgården
B ₃₂	Rhod. <i>Campanulatum</i> var. <i>Aeruginosum</i>	Rhododendron	3	2016	Västra trädgården
B ₃₃	Rhod. 'Canzonetta'	Azalea		2016	Västra trädgården
B ₃₄	Rhod. 'Caruso'	Rhododendron		2016	Västra trädgården
B ₃₅	Rhod. 'Cascaro'	Rhododendron		2016	Västra trädgården
B ₃₆	Rhod. 'Charles Dickens'	Rhododendron	3	2016	Västra trädgården
B ₃₇	Rhod. 'Charmant'	Rhododendron		2016	Västra trädgården
B ₃₈	Rhod. 'Cherry kiss'	Rhododendron		2016	Västra trädgården
B ₃₉	Rhod. 'China'	Rhododendron	1	2016	Västra trädgården

B ₄₀	Rhod. 'Chipmunk'	Azalea	3	2016 Västra trädgården
B ₄₁	Rhod. comeley	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₄₂	Rhod. 'Cotton Candy'	Rhododendron		2016 Västra trädgården
B ₄₃	Rhod. cumberlandense	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₄₄	Rhod. 'Diadem'	Rhododendron	4	2016 Västra trädgården
B ₄₅	Rhod. 'Double Dots'	Rhododendron	4	2016 Västra trädgården
B ₄₆	Rhod. 'Double Up'	Azalea		2016 Västra trädgården
B ₄₇	Rhod. 'Drapa'	Azalea	20	2016 Västra trädgården
B ₄₈	Rhod. 'Dufthecke'	Rhododendron	2	2016 Västra trädgården
B ₄₉	Rhod. 'Duke of York'	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₅₀	Rhod. 'Edelweiss'	Rhododendron	3	2016 Västra trädgården
B ₅₁	Rhod. 'Erato'	Rhododendron	3	2016 Västra trädgården
B ₅₂	Rhod. 'Erica Buyens'	Rhododendron		2016 Västra trädgården
B ₅₃	Rhod. 'Fastuosum Flora Pleno'	Rhododendron	3	2016 Västra trädgården
B ₅₄	Rhod. 'Father Jack'	Rhododendron		2016 Västra trädgården
B ₅₅	Rhod. 'Feuerschein'	Rhododendron	3	2016 Västra trädgården
B ₅₆	Rhod. flinckii 'Hydon forma'	Rhododendron	2	2016 Västra trädgården
B ₅₇	Rhod. 'Fridoline'	Azalea	1	2016 Västra trädgården
B ₅₈	Rhod. 'Gartendirektor Glocker'	Rhododendron	5	2016 Västra trädgården
B ₅₉	Rhod. 'Gartendirektor Rieger'	Rhododendron	3	2016 Västra trädgården
B ₆₀	Rhod. 'Goldbukett'	Rhododendron	3	2016 Västra trädgården
B ₆₁	Rhod. 'Golden Eagle'	Azalea	1	2016 Västra trädgården
B ₆₂	Rhod. 'Gomer Waterer'	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₆₃	Rhod. govenianum	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₆₄	Rhod. 'Hammer Hill'	Rhododendron	3	2016 Västra trädgården
B ₆₅	Rhod. 'Hammer Rose'	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₆₆	Rhod. Hisutum 'Flore Pleno'	Rhododendron	3	2016 Västra trädgården
B ₆₇	Rhod. 'Holforts Red'	Rhododendron	3	2016 Västra trädgården
B ₆₈	Rhod. 'Hydon Velvet'	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₆₉	Rhod. insigne	Rhododendron	2	2016 Västra trädgården
B ₇₀	Rhod. 'Inamorata'	Rhododendron		2016 Västra trädgården
B ₇₁	Rhod. 'Jacksonii'	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₇₂	Rhod. 'Jolie Madame'	Azalea	7	2016 Västra trädgården
B ₇₃	Rhod. 'Junifeuer'	Rhododendron		2016 Västra trädgården
B ₇₄	Rhod. 'Kabarett'	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₇₅	Rhod. 'Kalamaika'	Rhododendron		2016 Västra trädgården
B ₇₆	Rhod. 'Kalinka'	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₇₇	Rhod. 'Keleris Pink'	Rhododendron		2016 Västra trädgården
B ₇₈	Rhod. keleticum	Rhododendron	3	2016 Västra trädgården
B ₇₉	Rhod. 'Kermesina'	Azalea	1	2016 Västra trädgården
B ₈₀	Rhod. 'Kermesina alba'	Azalea	6	2016 Västra trädgården
B ₈₁	Rhod. 'Kermesina Rosé'	Azalea	1	2016 Västra trädgården
B ₈₂	Rhod. 'Kokardia'	Rhododendron		2016 Västra trädgården
B ₈₃	Rhod. 'Köningstein'	Rhododendron	3	2016 Västra trädgården

B ₈₄	Rhod. 'Königstein'	Azalea	34	2016 Västra trädgården
B ₈₅	Rhod. 'Lady Annette de Trafford'	Rhododendron		2016 Västra trädgården
B ₈₆	Rhod. 'Little Red'	Rhododendron	3	2016 Västra trädgården
B ₈₇	Rhod. 'Little Red'	Azalea	14	2016 Västra trädgården
B ₈₈	Rhod. 'Luisella'	Azalea	3	2016 Västra trädgården
B ₈₉	Rhod. 'Medley'	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₉₀	Rhod. 'Melina'	Azalea	15	2016 Västra trädgården
B ₉₁	Rhod. 'Mozartii'	Rhododendron		2016 Västra trädgården
B ₉₂	Rhod. 'Nippon'	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₉₃	Rhod. 'Nova zembla'	Rhododendron		2016 Västra trädgården
B ₉₄	Rhod. 'Old Port'	Rhododendron	3	2016 Västra trädgården
B ₉₅	Rhod. 'Olin O. Dobbs'	Rhododendron		2016 Västra trädgården
B ₉₆	Rhod. orbiculare	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₉₇	Rhod. oreodoxa	Rhododendron	4	2016 Västra trädgården
B ₉₈	Rhod. 'Pfaeuenaue'	Rhododendron		2016 Västra trädgården
B ₉₉	Rhod. phebe	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₁₀₀	Rhod. 'Picotee'	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₁₀₁	Rhod. 'Polaris'	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₁₀₂	Rhod. 'Progres'	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₁₀₃	Rhod. prunifolium	Rhododendron	2	2016 Västra trädgården
B ₁₀₄	Rhod. pschysanthum	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₁₀₅	Rhod. 'Rampo'	Rhododendron	9	2016 Västra trädgården
B ₁₀₆	Rhod. 'Ronny'	Rhododendron	3	2016 Västra trädgården
B ₁₀₇	Rhod. 'Rosinetta'	Azalea	1	2016 Västra trädgården
B ₁₀₈	Rhod. roxianum	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₁₀₉	Rhod. russautinii	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₁₁₀	Rhod. 'Schneeperle'	Azalea	2	2016 Västra trädgården
B ₁₁₁	Rhod. 'Scintillation'	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₁₁₂	Rhod. 'Silberpfeil'	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₁₁₃	Rhod. 'Silberwolke'	Rhododendron		2016 Västra trädgården
B ₁₁₄	Rhod. 'Songbird'	Azalea	3	2016 Västra trädgården
B ₁₁₅	Rhod. Species	Blandade arter	15	2016 Västra trädgården
B ₁₁₆	Rhod. 'Spätlese'	Rhododendron	3	2016 Västra trädgården
B ₁₁₇	Rhod. taliense	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₁₁₈	Rhod. 'Tamarindos'	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₁₁₉	Rhod. 'Taurus'	Rhododendron	3	2016 Västra trädgården
B ₁₂₀	Rhod. 'Thekla'	Rhododendron	3	2016 Västra trädgården
B ₁₂₁	Rhod. 'Valencia'	Rhododendron	4	2016 Västra trädgården
B ₁₂₂	Rhod. 'Viscy'	Rhododendron	3	2016 Västra trädgården
B ₁₂₃	Rhod. 'Walcüre'	Rhododendron	3	2016 Västra trädgården
B ₁₂₄	Rhod. williams 'Goldgloeckchen'	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₁₂₅	Rhod. xanthocodon	Rhododendron		2016 Västra trädgården
B ₁₂₆	Rhod. x luteum	Azalea	1	2016 Västra trädgården

B ₁₂₇	Rhod. yakush 'Koichiro Wada'	Rhododendron	2	2016 Västra trädgården
B ₁₂₈	Rhod. yakushimanum F.C.C	Rhododendron	10	2016 Västra trädgården
B ₁₂₉	Rhod. yakushimanum hybrid	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₁₃₀	Taxus baccata 'Fastigiata Robusta'	Idegran	35	2016 Norra trädgården
B ₁₃₁	Trochodendron aralioides	Rhododendron	1	2016 Västra trädgården
B ₁₃₂	Viburnum plicatum f. tomentosum 'Mariesii'	Olvon	3	2016 Västra trädgården

HÄCK

H ₁	Fagus sylvatica (Häckelement)	Bok (häckelement)	349	2016 Västra trädgården
H ₂	Fagus sylvatica (Häckplantor)	Bok (häckplantor)	3200	2016 Västra trädgården
H ₃	Fagus sylvatica (Häckplantor)	Bok (häckplantor)		2016 Brygghusets trädgård
H ₄	Taxus baccata	Idegran	154	2016 Västra trädgården

LÖK

L ₁	Allium aflatuense	Kirgislök	500	2016 Västra trädgården
L ₂	Convallaria majalis	Liljakonvalj		2016 Västra trädgården
L ₃	Crocus etruscus 'Zwanenburg'	Toscankrokus	110	2016 Västra trädgården
L ₄	Hyacinthoides hispanica 'Blauw'	Spansk klockhyacint		2016 Västra trädgården
L ₅	Leucojum aestivum	Sommarsnökklocka		2016 Västra trädgården
L ₆	Muscari armeniacum	Amrenisk pärlhyacint	2500	2016 Västra trädgården
L ₇	Muscari botryoides 'Album'	Pärlhyacint	400	2016 Västra trädgården
L ₈	Narcissus 'California'	Påsklilja	4000	2016 Västra trädgården
L ₉	Narcissus pseudonarcissus 'Golden Harvest'	Påsklilja	4000	2016 Västra trädgården
L ₁₀	Tulipa 'Golden Oxford'	Tulpan	800	2016 Västra trädgården

PERENNER

P ₁	Actaea 'Chocoholic'	Höstsilverax	50	2016 Västra trädgården
P ₂	Actaea simplex 'Brunette' (Cemcifuga simplex 'Brunette')	Rödbladigt höstsilverax	50	2016 Västra trädgården
P ₃	Alchemilla mollis	Daggkåpa	500	2016 Västra trädgården
P ₄	Anemone x hybrida 'Königin Charlotte'	Stor höstanemon	60	2016 Västra trädgården
P ₅	Anemone japonica 'Honorine Jobert'	Silvrig hörtanemon	60	2016 Västra trädgården
P ₆	Anemone nemorosa 'Alba Plena'	Höstanemon	60	2016 Västra trädgården
P ₇	Aquilegia 'Crimson Star'	Akleja	60	2016 Västra trädgården
P ₈	Aquilegia vulgaris	Akleja	60	2016 Västra trädgården
P ₉	Artemisa ludoviciana 'Silver Queen'	Vit malört	60	2016 Västra trädgården
P ₁₀	Astilbe 'Fanal'	Astilbe	60	2016 Västra trädgården
P ₁₁	Brunnera macrophylla	Kaukasisk förgätmigej	300	2016 Västra trädgården
P ₁₂	Campanula car. 'Blaue Clips'	Karpaterklocka	300	2016 Västra trädgården
P ₁₃	Crocsmia 'Lucifer'	Montbretia	300	2016 Västra trädgården
P ₁₄	Epimedium spp	Sockblomma		2016 Västra trädgården
P ₁₅	Geranium 'Johnson's Blue'	Näva	1200	2016 Västra trädgården
P ₁₆	Helleborus orientalis	Julros	75	2016 Västra trädgården
P ₁₇	Hemerocallis 'Arctic Snow'	Daglilja	150	2016 Västra trädgården

P ₁₈	Hemerocallis 'Crimson Pirate'	Daglilija	150	2016 Västra trädgården
P ₁₉	Hemerocallis 'Stella de Oro'	Daglilija	150	2016 Västra trädgården
P ₂₀	Hemerocallis 'Summer wine'	Daglilija	150	2016 Västra trädgården
P ₂₁	Hosta sieboldiana 'Elegans'	Daggfunktia	1200	2016 Västra trädgården
P ₂₂	Indigofera kirilowii	Kinaindigo	3	2016 Västra trädgården
P ₂₃	Iris ensata	Japansk iris	750	2016 Västra trädgården
P ₂₄	Iris (sibirica-Gruppen) 'Aquarius'	Rabattiris	150	2016 Västra trädgården
P ₂₅	Iris (sibirica-Gruppen) 'Blue King'	Rabattiris	750	2016 Västra trädgården
P ₂₆	Iris (sibirica-Gruppen) 'Snow Queen'	Rabattiris	750	2016 Västra trädgården
P ₂₇	Iris (sibirica-Gruppen) 'Sparkling Rose'	Rabattiris	500	2016 Västra trädgården
P ₂₈	Lavandula angustifolia 'Munstead'	Lavendel	500	2016 Västra trädgården
P ₂₉	Meconopsis betonicifolia	Blå bergvallmo	100	2016 Västra trädgården
P ₃₀	Nepeta faassenii 'Six Hills Giant'	Kantnepeta	500	2016 Västra trädgården
P ₃₁	Polygonatum multiflorum	Storrams	75	2016 Västra trädgården
P ₃₂	Primula auricula	Aurikel	75	2016 Västra trädgården
P ₃₃	Primula denticulata 'Rubin'	Bollviva	75	2016 Västra trädgården
P ₃₄	Sedum spectabile 'Carmen' (Hylotelephium spectabile)	Kinesisk kärleksört	88	2016 Västra trädgården

TRÄD

T ₁	Acer ginnala	Ginnalalönn	1	2016 Västra trädgården
T ₂	Acer japonicum 'Aconitifolium'	Solfäderslönn	1	2016 Västra trädgården
T ₃	Acer negundo 'Kellys Gold'	Asklönn	1	2016 Västra trädgården
T ₄	Acer palmatum 'Atropurpureum'	Japansk lönn	1	2016 Västra trädgården
T ₅	Aralia elata	Parkaralia	3	2016 Västra trädgården N
T ₆	Crataegus spp	Hagtorn	1	2016 Västra trädgården V
T ₇	Magnolia 'Galaxy'	Magnolia	1	2016 Västra trädgården
T ₈	Magnolia 'Heaven Scent'	Magnolia	1	2016 Västra trädgården
T ₉	Magnolia loebneri 'Merril'	Magnolia	1	2016 Västra trädgården
T ₁₀	Magnolia solangeana	Magnolia	1	2016 Västra trädgården
T ₁₁	Magnolia solangeana 'Alexandrina'	Magnolia	1	2016 Västra trädgården
T ₁₂	Metasequoia glyptostroboides	Kinesisk sekvoja	14	2016 Västra trädgården V
T ₁₃	Parrotia persica	Papegojträd	1	2016 Västra trädgården
T ₁₄	Populus x canadensis 'Robusta'	Poppel	8	2016 Västra trädgården
T ₁₅	Quercus robur	Skogsek	30	2016 Västra trädgården V+S
T ₁₆	Quercus rubra	Rödek	48	2016 Södra allén
T ₁₇	Rhod. 'Inamorata'	Rhododendron (uppstammad)	1	2016 Västra trädgården
T ₁₈	Rhod. 'Virginia Richards'	Rhododendron (uppstammad)	1	2016 Västra trädgården
T ₁₉	Salix alba 'Tristis'	Pil	3	2016 Västra trädgården V
T ₂₀	Sciadopitys verticillata	Solfjäderstall	3	2016 Västra trädgården
T ₂₁	Sorbus aucoparia	Rönn	46	2015 Södra allén
T ₂₂	Thuja plicata 'Excelsa'	Goliattuja	6	2016 Västra trädgården N
T ₂₃	Thuja plicata 'Excelsa'	Goliattuja	28	2015 Norra trädgården
T ₂₄	Tsuga canadensis	Hemlock	5	2016 Västra trädgården S